

Handelsoorlog
Canadese klanten
zijn boos en
komen niet meer

ECONOMIE 24

Dreiging
'Com-groepen':
kweekvijvers
voor terrorisme

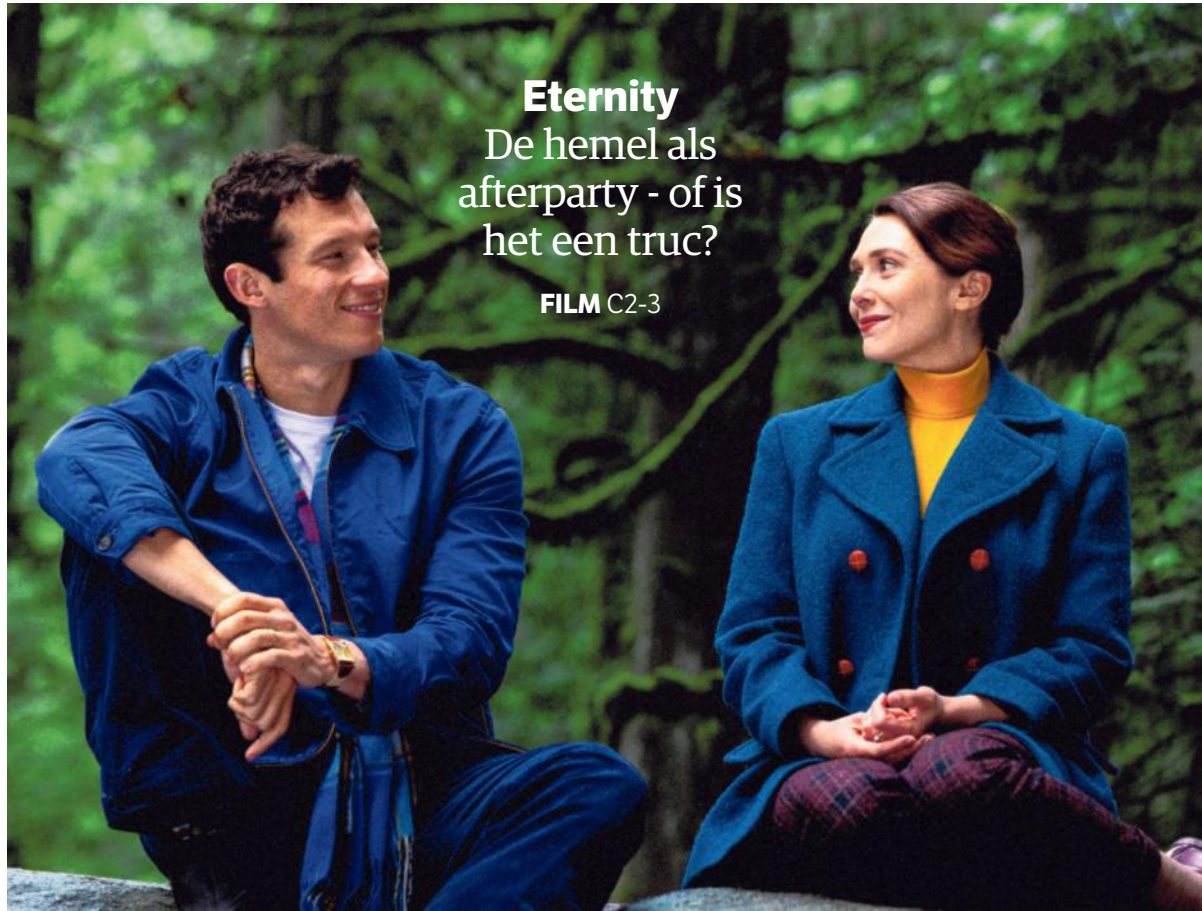
IN HET NIEUWS 6

Complotdenken
Veel mensen
wijzen extreme
theorieën niet af

IN HET NIEUWS 8-9

GoVolta
Vanaf een tientje
met de trein
naar Berlijn

ECONOMIE 23

Eternity
De hemel als
afterparty - of is
het een truc?

FILM C2-3

ANALYSE ENTERTAINMENT

Overnamestrijd Warner Bros is nu ook politiek

President Donald Trump lijkt een cruciale rol te gaan spelen in de strijd om het entertainment- en mediabedrijf Warner Bros Discovery.

Juurd Eijssvoegel

AMSTERDAM

Bij de grote overnamestrijd die is ontbrand rond de Amerikaanse amusements- en mediareus Warner Bros Discovery speelt politiek een hoofdrol. De uitkomst van de strijd tussen de twee potentiële kopers - Netflix en Paramount - hangt in belangrijke mate af van de opstelling van president Trump, die heeft aangekondigd dat hij zich persoonlijk met de zaak gaat bemoeien.

Dat was geen goed nieuws voor Netflix. Het streamingbedrijf bereikte vorige week een akkoord met Warner Bros Discovery (WBD) om diens film- en tv-studio's, streamingdienst HBO en de gaming-tak over te nemen. Voorafgaand aan de transactie zou WBD zijn kabelzenders, waaronder CNN, verkopen.

Trump liet zondag al blijken dat hij bedenkingen heeft bij de overname. Netflix heeft al een groot aandeel van de markt van betaalde streamingdiensten in handen, merkte hij op, en met Warner Bros erbij wordt het nog aanzienlijk groter. Ook Hollywood reageerde bezorgd: filmmakers en vakbonden van acteurs, grimeurs en andere beroepsgroepen vrezen dat een oppermachtig Netflix leidt tot verschraling van het aanbod en verlies van banen.

De president uitte zijn zorgen zondag in het Kennedy Center voor de kunsten in Washington, waar hij de uitreiking van cultuurprijzen bijwoonde. Bij hem in de presidentiële loge zat de grote tegenspeler van Netflix, Paramount-topman David Ellison, die al wekenlang vergeefs had geprobeerd om Warner Bros over te nemen. David Ellison is de zoon van Larry Ellison, die oprichter is van softwarebedrijf Oracle en een van de rijkste mensen ter wereld, vriend én financieel sponsor van Trump.

De volgende ochtend bracht Ellison namens Paramount (eigenaar van onder meer het gelijknamige filmbedrijf en tv-zenders CBS en Nickelodeon) een concurrerend bod

uit. Dit was een vijandig bod, dat wil zeggen over de hoofden van het Warner Bros-bestuur heen, direct op de aandeelhouders gericht. Het bedroeg 77,9 miljard dollar (67 miljard euro) voor Warner, enkele miljarden meer dan het Netflix-bod. Anders dan het bod van Netflix was het volledig in cash, en ging het om het hele bedrijf, inclusief CNN.

Trump-kritische tv-zender

De strijd om WBD werd al snel vergeleken met HBO-serie *Succession*, waarin ook een overnamestrijd binnen de mediawereld en allerlei persoonlijke intriges een belangrijke rol spelen. Maar het bod van Paramount had niet alleen vanwege de goede banden van vader en zoon Ellison met het Witte Huis een politieke lading. Tot de financiers van het vijandige bod hoort ook de pri-

Achter het vijandige bod zit de private-equitygroep van Trumps schoonzoon Jared Kushner

vate-equitygroep van Trumps schoonzoon Jared Kushner, Affinity Partners. Daarnaast zal een groot deel van het geld komen van de staatsinvesteringsfondsen van Saoedi-Arabië, Qatar en Abu Dhabi.

In de hoop moeilijkheden te voorkomen met de toezichthouder voor investeringen uit het buitenland, verklaarde Paramount dat die drie buitenlandse fondsen bij voorbaat afzien van aanspraak op bestuursfuncties. Maar onduidelijk is of daarmee ook de angel is gehaald uit deelname van deze Golfstaten in wat een nieuw en groot Amerikaans media- en entertainmentbedrijf moet worden.

Want behalve om dollars en economische dominantie op de markt van film, televisie en streaming,

Lees verder op pagina 4

IN HET LAND
BEEK-UBBERGEN

GEMMA VENHUIZEN

Geef Buma een paar bergschoenen

Beveroverlast op de werkvloer: ik had er nooit bij stilgestaan. Tot anderhalve maand geleden, toen collega Japke-d. Bouma met een pleidooi kwam tegen outdoor kleding op kantoor, inclusief een „algemeen kledingverkoopverbod bij de ANWB en Bever”. Als biologieredacteur had ik me altijd boven de wet gewaand, er was immers een gerede kans dat ik voor een *scoop* acuut het veld in moest. Maar de checklist onder haar column („Ben je ooit op bergschoenen naar een bruiloft gegaan?”) was meedogeneloos: „Je bënt het probleem.” Van de weeromstuit besloot ik tot eind 2025 alle outdoorwinkels te mijden en alleen nog nette schoenen te dragen.

Niet eenvoudig, ontdekte ik toen ik laatst op bemiddelde enkellaarsjes naast natuurmonitoringsexpert Sander Turnhout naar een beverburcht net buiten Nijmegen wandelde. Een beverfamilie was daar een paar jaar geleden zó fanatiek te werk gegaan dat de Notre Dame – de plaatselijke havo – bijna blank was komen te staan. In allerijl was er een *beaver deceiver* geïnstalleerd, een beverberegriger: een buis om tóch water door de dam te laten stromen. Maar die hadden de slimme dieren snel onklaar gemaakt door hem vol takken te stoppen. Inmiddels leven scholieren en bevers vreedzaam naast elkaar, ondanks wat wateroverlast.

Dat ook mijn leren laarsjes niet *waterproof* waren, bleek tijdens een hoosbui later die dag. Toch hield ik dapper vol. Vorige week besloot ik naar een zevengangendiner zelfs mijn naaldhakken te dragen. Ooit trok ik op stiletto's sprintjes naar de trein en ging ik uitsluitend op date met mannen die 10 centimeter langer waren dan ik. Maar vanwege een partner op ooghoogte én een hallux valgus (een scheve grote teen) was ik ook in mijn vrije tijd gezwicht voor comfortchoei-sel.

Behalve nu dus. De eerste passen vanuit de auto waren nog

wankel, maar met elke stap hervond ik mijn zelfvertrouwen. Tevreden schreed ik naast mijn vriend voort, mijn innerlijke diva cultiverend, tot ik net buiten de parkeerplaats wegzakte in een modderplas. Van 1,90 terug naar 1,83 meter in een oogwenk.

Voor een kort moment begreep ik ze – de wandelhaters, de asfaltminnaars. Natuur en mode gaan niet samen, de korte opleving van *gorpcore* ten spijt. Elke centimeter hak schept afstand tot de Nederlandse ondergrond, elke vlinderdas is slechts in naam een dierenvriend. Kijk naar Dilan Yesilgöz op stiletto's in de sportschool, zie hoe Sybrand Buma zelfs tijdens een eerdere ‘casual’ formatie nog keurige veterschoenen droeg en je begrijpt waarom Nederland niet op koers ligt voor de biodiversiteitsdoelen. Er is te weinig *feeling* met de buitenwereld.

Natuur en mode gaan niet samen. Elke centimeter hak schept afstand tot de Nederlandse ondergrond

Niet een tevéeel aan outdoor kleding is het probleem, maar een te kort. „We zijn geen camping, we zijn een land”, schreef Bouma in haar column. Wären we maar wat meer een camping. Laat politici in een slaapzak tussen de daklozen overnachten, geef ze een rol toilet papier met FSC-keurmerk onder de arm: wie weet verkleint het de kloof tussen symboolpolitiek en realiteit.

De boom in dus met critici van outdoor kleding, met Beverbedreigers. Op een degelijk paar bergschoenen zou de formatie van een „stabiel kabinet” (dixit Buma) een stuk sneller verlopen.

BEOOGD INFORMATEUR

Rianne Letschert krijgt cruciale rol

Na het vertrek van Sybrand Buma kiest D66 voor een onorthodoxe informateur: Rianne Letschert, universiteitsbestuurder en hoogleraar.

Nina Eshuis

AMSTERDAM

Rianne Letschert (49), bestuursvoorzitter van de Universiteit Maastricht en hoogleraar victimologie en internationaal recht, is door D66 gevraagd de nieuwe informateur in de kabinetsformatie te worden. Ze is de opvolger van Sybrand Buma, voormalig CDA-fractievoorzitter en huidig burgemeester van Leeuwarden, die maandag een eindverslag inleverde na ruim drie weken formen.

Letschert heeft, in tegenstelling tot haar voorganger, geen ervaring in de landelijke politiek. Wel is ze eerder informateur geweest: van het college van burgemeester en wethouders van Maastricht, na de gemeenteraadsverkiezingen in 2018. Ze was gevraagd door de lokale CDA-fractie „vanwege haar verbindende kwaliteiten”, schreef universiteitsblad *Observant* destijds.

Nu mag ze die kwaliteiten inzetten in het formatieproces, dat op een „ingewikkeld gesprek” kan uitlopen, zoals CDA-fractievoorzitter Henri Bontenbal maandag zei.

Op Buma's advies schuift de VVD aan bij de inhoudelijke gesprekken tussen D66 en CDA, om tot een ‘basisregeerakkoord’ te komen en de opties voor een minderheidscoalitie van de drie partijen (met 66 zetels) te verkennen. Andere varianten, zoals een rechtse coalitie met JA21, werden vooralsnog niet uitgesloten.

‘Levenslessen’

Rianne Letschert groeide op in Doetinchem en Helmond en ging als eerste van het gezin studeren. Aanvankelijk wilde ze kinderrecht worden of bij de Raad voor de Kinderbescherming werken, zei ze in een interview met NRC in 2016. Dat liep anders: in 2005 promoveerde Letschert op minderhedenrechten.

Ze bleef werkzaam in de academische wereld: na haar promotie deed ze onderzoek naar slachtofferschap bij Intervict, een interdisciplinair onderzoeksinstituut van de Universiteit Tilburg. In 2015 haalde ze een belangrijke onderzoeksbeurs binnen om het effect van internationale oorlogstribunalen op de samenleving en slachtoffers te onderzoeken. Daartoe reisde ze naar landen als Libanon, Rwanda en Pakistan.

Het werk heeft haar „kijk op de wet en instituties sterk beïnvloed” en „belangrijke levenslessen geleerd”, zegt Letschert in een toespraak, wanneer ze in 2016 wordt geïnstallatieerd als rector magnificus bij de Universiteit Maastricht. Ze was de eerste vrouw in Maastricht op die positie en met haar 39 jaar bij aantreden een van de jongste rectores magnifici ooit in Nederland.

Na vijf jaar werd ze voorzitter van het college van bestuur van dezelfde universiteit.

In 2019 werd Letschert uitgeroepen tot ‘topvrouw van het jaar’ vanwege haar „unieke combinatie van authentiek leiderschap met academische diepgang”, aldus het juryrapport.

Kritiek

Vanuit haar bestuursfuncties was Letschert afgelopen jaren diverse keren kritisch op de landelijke politiek. Toen het kabinet-Schoof in 2024 met plannen kwam om de internationalisering in het hoger onderwijs af te remmen, waarschuwde ze dat hiermee de „levensvatbaarheid” van de Universiteit Maastricht „in het geding” kwam.

Ook uitte ze als voorzitter van het Nationaal Groeifonds, een investeringsfonds van de overheid, in 2024 kritiek op het besluit van toenmalig minister van Economische Zaken om het fonds op ‘pauze’ te zetten. Dit zou start-ups uit Nederland jagen en ten koste gaan van de innovatiekracht.

De Tweede Kamer debatteert woensdag over het eindverslag van informateur Buma. Dan zal D66-fractievoorzitter Rob Jetten Letschert voordragen als nieuwe informateur.

Rianne Letschert, beoogd informateur.

FOTO MERLJUN DOORMERIK

Begin dit jaar vertoonde **María Corina Machado** zich in de Venezolaanse hoofdstad Caracas. De afgelopen maanden zat ze ondergedoken. FOTO ARIANA CUBILLOS/AP

VENEZUELA

Machado haalt zelf haar Nobelprijs op in Oslo, maar kan ze ook weer terug?

Sinds het Nobelcomité haar de Vredesprijs toekende, zoekt de Venezolaanse oppositieleider actief steun bij de regering-Trump.

Nina Jurna

RIO DE JANEIRO

Komt de Venezolaanse oppositieleider María Corina Machado (58) woensdag de Nobelprijs voor de Vrede persoonlijk in ontvangst nemen in Oslo? En zo ja, kan ze daarna nog terugkeren naar Venezuela? Vorige week kondigde Machado aan vanuit haar onderduikadres op een onbekende locatie in Caracas af te reizen naar Noorwegen voor de uitreikingsceremonie. Haar komst is ook bevestigd door Kristian Berg Harpviken, directeur van het Nobelprijscomité, al kon hij „vanwege de veiligheidssituatie” geen details geven over de wijze en het moment waarop Machado naar Noorwegen reist.

De Venezolaanse procureur-generaal Tarek William Saab, een trouwe bondgenoot van de autoritaire president Nicolás Maduro, zei dat Machado als „voortvluchtige” wordt beschouwd zodra ze het land verlaat. Er loopt al een onderzoek naar Machado vanwege haar openlijke steun aan de Amerikaanse militaire aanvallen op vermeende drugsbootjes in het Caribisch gebied. Ze wordt specifiek beschuldigd van „samenzwering en het aanzetten tot haat en terrorisme”, meldde Saab.

María Corina Machado werd in 2023 door de verenigde oppositiepartijen uitgeroepen tot hun presidentskandidaat bij de verkiezingen van 2024. Na jarenlange onderhandelingen met Maduro en de VS mocht de oppositie hieraan uiteindelijk meedoen, maar Maduro dwarsboomde de kandidatuur van de populaire Machado.

Daarop schoof zij een andere oppositiekandidaat naar voren, de oud-diplomaat Eduardo González.

Vervolgens kaapte Maduro de stembusgang, door zonder bewijs de overwinning op te eisen. Hierop braken grote protesten uit en duizenden mensen werden gearresteerd. González ontvluchtte het land en Machado moest onderduiken. Op 10 oktober dit jaar maakten de leden van het Nobelcomité bekend dat ze Machado de Vredesprijs toekennen, omdat ze „heeft laten zien dat de instrumenten van democratie, ook de instrumenten van vrede zijn”.

Sinds die bekendmaking droeg Machado haar onderscheiding op aan de Amerikaanse president Trump, die zelf ook nadrukkelijk naar de Nobelprijs hengelde. Bovendien toonde ze zich de afgelopen weken voorstander van door de Amerikanen afgedwongen *regime change* in Venezuela.

Oorlogsmisdaad

Om Maduro weg te krijgen, blijft Washington dreigen met militaire escalatie. Er zijn inmiddels meer dan zestienduizend Amerikaanse manschappen in de Caribische Zee gestationeerd en het grootste vliegdekschip ligt voor de kust van Venezuela. De VS hebben al meer dan twintig vermeende drugsbootjes opgeblazen, zonder bewijs te leveren dat er daadwerkelijk drugs aan boord zouden zijn. Ruim tachtig mensen zijn zo zonder vorm van proces gedood, wat kritische juristen een oorlogsmisdaad noemen. Het lijkt de VS inmiddels om veel meer

”

Machado is het lachende gezicht van de Amerikaanse regime change

Michelle Ellner
rechtenactivist

gaan dan alleen de strijd tegen drugshandel, waarin Venezuela geen hoofdrol speelt. Het land heeft de grootse aantoonbare oliereserves ter wereld, waar nu vooral China en Rusland toegang tot hebben. Daarbij ligt het autoritaire socialistische regime in Caracas al jaren in de clinch met de VS.

„Ik geloof dat de escalatie die nu dreigt en alle aanvallen op zee, de enige manier vormen om Maduro te dwingen dat hij echt moet opstappen”, zei Machado vorige maand tegen persbureau Bloomberg. Die steun aan de militaire pressiecampagne van Trump leidt inmiddels tot verbazing en kritiek onder meer bij mensenrechtenorganisaties, die de aanvallen van drugsbootjes op zee „buitengerechtelijke executies” noemen.

Dat juist een Nobelprijslaureaat een militaire aanpak omarmt, leidt tot kritiek. „Machado is het lachende gezicht van de Amerikaanse regime change en promotor van buitenlandse interventie”, stelde de in Venezuela geboren mensenrechtenactivist Michelle Ellner op de Braziliaanse nieuwssite Agência Brasil.

Een daadwerkelijke Amerikaanse invasie, waarschuwen experts, zou kunnen uitlopen op een slepende guerrillaoorlog. Hoewel veel Venezolanen snakken naar een eind aan Maduro's repressieve regime en de afgelopen jaren meer dan acht miljoen mensen hun land ontvluchtten, sprak een meerderheid van 55 procent zich in een recente peiling van DataNalis uit tegen een buitenlandse interventie.

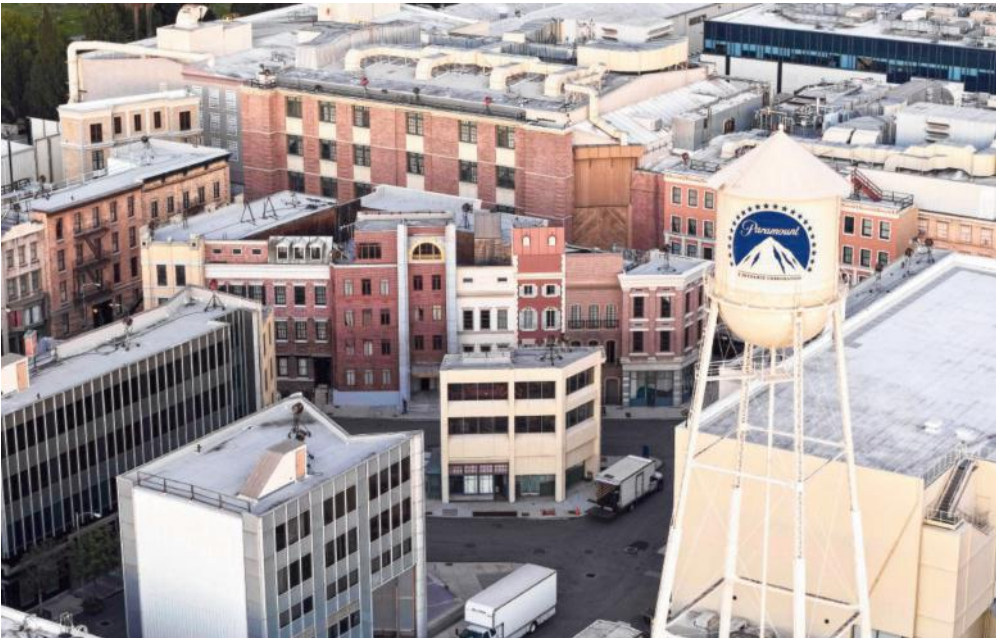
Machado lijkt zich daar weinig van aan te trekken. Ze is al druk bezig met de tran-

sitie „na het tijdperk-Maduro”. Begin vorige maand gaf ze voor een groep Amerikaanse zakenlieden, Latijns-Amerikaanse diplomaten en Venezolaanse en Cubaanse ballingen in Miami een online presentatie over de zakelijke en financiële mogelijkheden in een toekomstig, pro-westers Venezuela, waar vele oliemiljarden zouden „loskomen” zodra Maduro weg is. „Maduro is deze oorlog begonnen en president Trump gaat hem beëindigen”, zei Machado.

De-escaleren

Met de opgebouwde Amerikaanse marien vloot voor de deur kan Machado zich extra beschermd voelen tegen arrestatie door het regime. Maduro probeert al weken te de-escaleren en met Trump te onderhandelen, vooralsnog zonder succes. Het is zeer de vraag of hij het aandurft Machado op te pakken en daarmee de Amerikanen een aanleiding te geven voor escalatie. Een groep Trump-gezinde rechtse leiders uit de regio, onder wie president Daniel Noboa van Ecuador en de Argentijnse president Javier Milei, heeft bovendien aangekondigd met Machado mee te reizen naar Oslo.

Als ze daar echt opduikt, wordt een volgende test of ze ook weer terug kan keren naar Venezuela met de Nobelprijs in handen. Eerdere oppositieleiders – onder wie Leopoldo López, Juan Guaidó en Edmundo González – verloren sterk aan invloed nadat ze Venezuela verlieten. Door Machado buiten zijn grenzen te houden, zou Maduro ook haar buitenspel kunnen zetten.

Van linksboven met de klok mee: 1. **Paramount-studio's** in Los Angeles. 2. **Donald Trump** en **Marco Rubio** bij het Kennedy Center Honors diner afgelopen zondag. 3. **Netflix-complex** in Hollywood, Los Angeles. 4. **David Ellison**, zoon van Larry en CEO van Paramount Skydance. FOTO'S MARIO TAMA/GETTY VIA AFP; BRENDAN SMIALOWSKI/AFP; DAVID COLE, BRENDAN MCDERMID/REUTERS

Ellison wil CNN ingrijpend veranderen

» **Vervolg van** voorpagina

gaat de strijd ook over het politieke gewicht dat grote spelers in de aandachtseconomie meer dan ooit hebben. Want als het Trump-vriendelijke Paramount, dat nu al tv-zender CBS bezit, ook het Trump-kritische CNN met zijn internationale uitstraling erbij krijgt, dan kan dat de politieke invloed van de Ellisons en Paramount - en Trump zelf - flink versterken.

David Ellison heeft medewerkers van Trump afgelopen dagen verzekerd, schrijft *The Wall Street Journal*, dat hij ingrijpende veranderingen wil doorvoeren bij CNN, de door Trump gehate zender. Volgens de krant heeft Trump tegen mensen in zijn omgeving gezegd dat hij wil dat de programmering van CNN wordt omgegooid en dat de zender een nieuwe eigenaar krijgt.

Uitbreiding op streamingmarkt

Voor Netflix is de overname van WBD belangrijk om heel andere redenen. Het bedrijf versterkt zijn positie op de streamingmarkt ermee doordat het zijn grote concurrent HBO in handen krijgt en de rechten op een reusachtige hoeveelheid klassieke en succesvolle films en tv-series.

Netflix zou met de overname ook nog op een andere manier zijn verdienmodel uitbreiden. Ook nu al

brengt Netflix films en tv-series uit, maar die worden voor een deel door externe producenten gemaakt. In essentie is het bedrijf nog een distributieplatform. Met de grote tv- en filmstudio's van Warner Bros erbij kan Netflix op grote schaal voor de wereldmarkt gaan produceren - en zo de eigen platforms voorzien van een stroom aan films en series.

En anders dan Paramount is Netflix een bedrijf dat gebouwd is op technologische vernieuwing, de doorbraak van streaming en het gebruik van algoritmes om in te spelen op de voor-

keuren van gebruikers.

Voor Paramount is de overname vooral van belang omdat het groei op de streamingmarkt met zich meebrengt en toegang geeft tot die enorme hoeveelheid rechten op films en tv-programma's van WBD. De combinatie Paramount en Warner Bros zou twee bedrijven samenbrengen die qua achtergrond op elkaar lijken en elkaar kunnen versterken, wat synergievoordelen kan opleveren.

Maar Paramount noch WBD is zo vertrouwd als Netflix met de technologische mogelijkheden voor interna-

tionale verspreiding van producties - tot bij de individuele consumenten thuis.

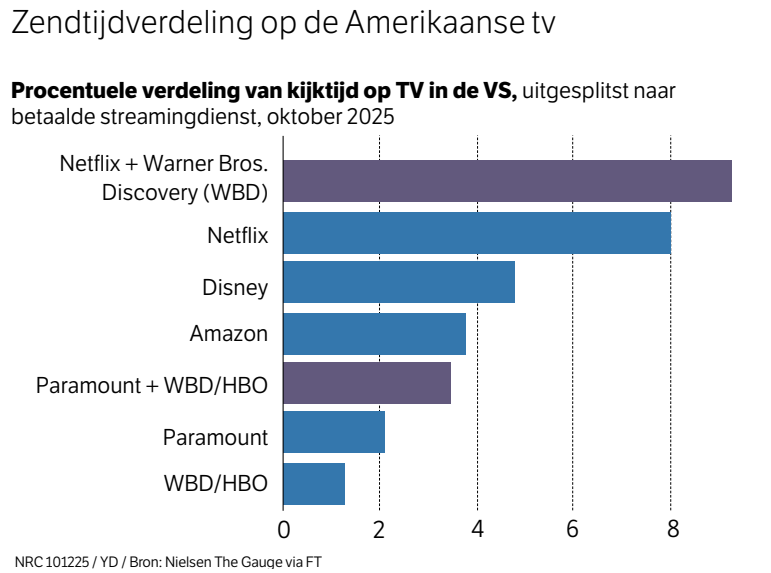
Dat laatste is voor de kansen van streamingdiensten des te belangrijker, omdat YouTube (onderdeel van Google) in hoog tempo opkomt als concurrent op de internationale streamingmarkt - met een betaalde optie (zonder advertenties) en een onbetaalde (met advertenties).

Maakt het voor de kijker nog iets uit hoe de strijd afloopt? Dat is nu moeilijk te zeggen. Of Netflix de streamingdienst HBO helemaal zal

opslokken of als apart merk laat bestaan, is nog niet duidelijk. Evenmin staat vast of Netflix de films van Warner Bros eerst voor een flink aantal weken aan de bioscopen gunt voordat die op de streamingsdiensten komen, dan wel ze meteen voor thuis kijken beschikbaar stelt.

Eerst is de vraag of Netflix zijn bod nog verhoogt, waar de aandeelhouders van WBD voor kiezen en hoe president Trump zijn invloed op de uitkomst laat gelden.

Met medewerking van Stijn Bronzwaer.

Financiële gegevens grote streamingdiensten			
Omzet en aantal abonnees (wereldwijd) van drie grote streaming-bedrijven, 2024			
Bedrijf	Omzet (x miljard \$)	Abonnees (x mln)	
Netflix	39	301	
Bekend van: Squid Game, Stranger Things, House of Cards			
Warner Bros. Discovery	39	128	
Bekend van: HBO, CNN, DC Comics			
Paramount Skydance	29	77	
Bekend van: Nickelodeon, CBS, Comedy Central			

NRC 101225 / YD / Bron: Jaarcijfers bedrijven (2024)

Advertentie

EEN EXTRA INVESTERING IN JE ZAAK

EN HET EERSTE KOOPHUIS VOOR JE KIND?

ONZE BANK. OOK VAN ONDERNEMERS DIE MEER UIT HUN ÉIGEN VERMOGEN WILLEN HALEN

Als ondernemer ben je dag-in, dag-uit bezig met je zakelijke vermogen. Maar ook privé wil je succesvol zijn. Met Rabobank Private Banking krijg je inzicht in waar je kansen liggen. Denk aan je investeringen, je pensioen of de overdracht van je bedrijf. **Met het Vermogen-in-Balans gesprek haal je meer uit twee werelden, zakelijk én privé.** Dat maakt de coöperatieve Rabobank, onze bank.

RABOBANK.NL
/VERMOGEN

TERRORISMEBESTRIJDING

NCTV: nihilistische ‘Com-groepen’ zijn nieuwe kweekvijvers voor terrorisme

Online geweldsgroepen vormen in Nederland een nieuwe bron van terroristische dreiging.

Andreas Kouwenhoven en Georgia Oost
AMSTERDAM

Internationale online groepen waarin extreem geweld wordt verheerlijkt, ook wel bekend als ‘Com’, vormen in Nederland een nieuwe bron van terroristische dreiging. Daarvoor waarschuwt de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV) in het dinsdag verschenen *Dreigingsbeeld*.

In de Com-beweging (‘The Community’) circuleren grote hoeveelheden gruwelijke filmfragmenten. „Het plegen van geweld en de status die dat online oplevert, staat centraal,” constateert de NCTV, die de beweging voor het eerst uitgebreid bespreekt in het dreigingsbeeld.

Volgens de terrorismecoördinator leidt het veelvuldig bekijken van zeer gewelddadige beelden tot „geweldsfantasieën bij de (minderjarige) jongeren en geestelijke afstomping, een negatief mensbeeld en een afkeer van de maatschappij”. Ook kan het leiden tot „dehumanisering van bepaalde groepen” en de drempel voor geweld verlagen. Dit kan jongeren interessante rekruten maken voor terroristische netwerken en groeperingen, schrijft de NCTV.

„Dit kan echt een nieuwe kweekvijver zijn voor terrorisme”, zegt waarnemend NCTV-baas Wieke Vink in een toelichting op het rapport. „Je ziet de rechtsextremistische scene terug in die Com-groepen - er ontstaat vermenging. Gezien de enorme heftigheid van het geweld dat daar wordt gedeeld, vinden wij dat een zorgelijke ontwikkeling.”

Deze zomer ontdekte NRC, in samenwerking met onderzoekscollectief Capitol Terrorists Exposers, dat tientallen Nederlandse kinderen deelnemen aan de Com-groepen. De beweging richt zich voornamelijk op kinderen tussen de acht en zeventien jaar. Het merendeel van de leden is

Het ministerie van Justitie, waar ook de **NCTV** huist. FOTO DAVID VAN DAM

actief op Discord en Telegram: versleutelde apps waarmee gebruikers anoniem kunnen communiceren.

Dierenmishandeling

Slachtoffers worden in afgeschermd groepen afgeperst en aangezet tot extreem sadistisch geweld tegen zichzelf en anderen. Ze worden bijvoorbeeld gedwongen tot het kerven van namen of boodschappen in hun lichaam, dierenmishandeling, seksueel kindermisbruik en soms zelfs suicide of moord.

In het buitenland zijn al aanslagen gepleegd door personen die zich ontwikkelden binnen deze online groepen. In Nederland lopen volgens de NCTV onderzoeken naar het Com-netwerk. Als voorbeeld wordt in het *Dreigingsbeeld* de strafzaak tegen een 25-jarige Eindhovenenaar genoemd, die wordt gezien als oprichter en leider van een gewelddadige Com-groep.

Deze Justin B. verscheen eind oktober voor de rechter. Hij wordt verdacht van deelname aan een terroris-

tische organisatie. B. is oprichter van de Com-groep ‘No Lives Matter’ (NLM) onder de naam ‘Cxrps’ (lijk). Leden van NLM moedigen elkaar onder andere aan willekeurige mensen aan te vallen of te doden en dit vast te leggen.

Plegers van ‘nihilistisch geweld’ hebben geen heldere politieke of religieuze agenda: ze lijken gedreven door mensenhaat

Eerder dit jaar classificeerde de Amerikaanse veiligheidsdienst FBI dit extremisme als *nihilistic violent extremism* (NVE). NVE’s worden beschreven als mensen gemotiveerd door haat tegen de samenleving. Ze zouden ook het verlangen koesteren naar te vernietigen.

De plegers van ‘nihilistisch geweld’ hebben geen duidelijke politieke of religieuze agenda, maar lijken gedreven te worden door mensenhaat en het streven de maatschappij te vernietigen. Volgens het *Dreigingsbeeld* sluit dat aan bij een bredere trend: de individualisering van terrorisme. Veel aanslagplegers handelen tegenwoordig alleen, online, zonder vaste ideologie als drijfveer. Ze lijken hun wereldbeeld op te bouwen uit elementen van diverse bewegingen die ze online tegenkomen.

Van alle terroristische aanslagen die vorig jaar in het Westen werden gepleegd, kan volgens de NCTV 65 procent niet worden toegeschreven aan een specifieke organisatie of ideologie. Soms vanwege gebrek aan informatie, maar óók omdat een organisatie of ideologie simpelweg lijken te ontbreken. De motivatie van deze ‘nieuwe’ terroristen is „vaag, tegenstrijdig of haast onnavolgbaar”.

Vernietiging, sadisme en shockwaarde lijken soms de enige

bindende factoren. Dat maakt het voor veiligheidsdiensten moeilijker om extremisten te herkennen voordat ze overgaan tot geweld, vertelt Vink van de NCTV. „Dit type radicalisering is echt iets anders dan een ideologie aangeboden door een jihadistische prediker. Dit gedachtengoed wordt veel meer zelf gecreëerd. Iemand kan bijvoorbeeld stukjes extreemrechts gedachtengoed combineren met totaal andere samenzweringstheorieën. Op het moment dat het een samenraapsel wordt van ideeën, wat is dan nog een herkenbaar signaal voor veiligheidsdienst?”

Hoe groot de dreiging voor Nederland is vanuit de nihilistische online groepen, kan Vink niet zeggen. „Het is een nieuwe ontwikkeling. Hoe groot en dominant die wordt, moet nog blijken.”

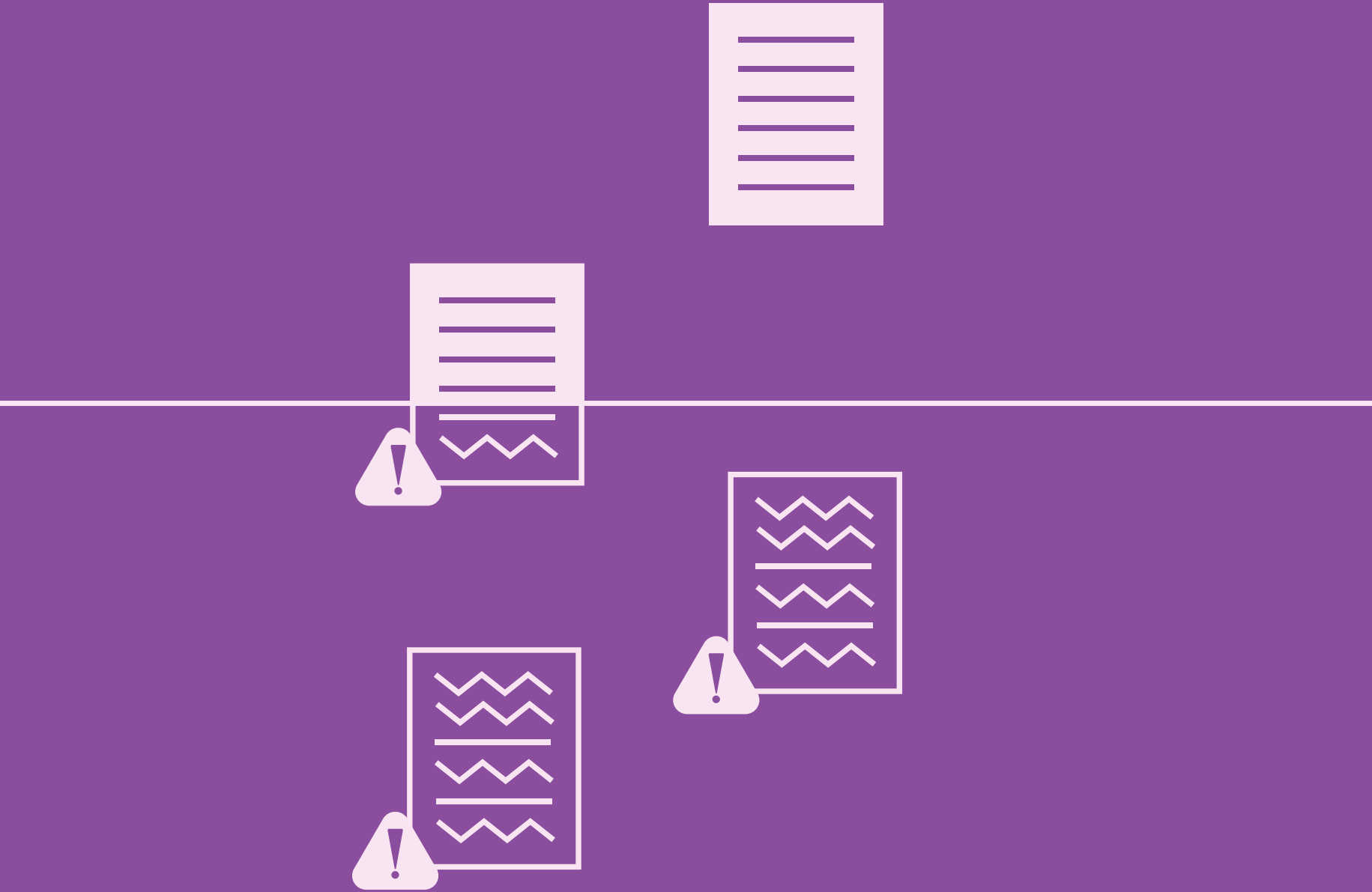
Andere dreigingen

Naast de opkomst van nihilistisch geweld blijven andere dreigingen bestaan - waardoor het dreigingsniveau in Nederland ‘substantieel’ blijft. Zowel jihadistisch terrorisme als extreemrechts blijft een bron van zorgen. De NCTV meldt dat rechts-extremisten zich mengen in protesten tegen opvanglocaties voor asielzoekers, zowel online als tijdens de demonstraties zelf.

Dat kan een „aanjagend en opruiend effect” hebben en ervoor zorgen dat demonstraties uitmonden in rellen en brandstichting. De NCTV wijst op de Malieveldrellen in september, waarbij de politie werd aangevallen en het D66-partijkantoor werd vernield. Dergelijk geweld is volgens de NCTV „mede het gevolg van het steeds gangbaarder worden van rechts-extremistisch gedachtengoed in de samenleving”. Mensen voelen zich hierdoor vrijer extremistische denkbelden te uiten. „Hierbij spelen ook uitingen en gedragingen van bekende personen of politici een rol”, schrijft de NCTV.

„Het is niet aan mij uitspraken te doen over individuele politici”, zegt NCTV-baas Vink. „Maar duidelijk is dat extremistische leuzen worden gepland. Als je als politicus woorden als ‘remigratie’ gebruikt, die voor extreemrechts herkenbaar zijn, dan draag je bij aan het normaliseren van dit gedachtengoed.”

Je kunt al je vragen stellen aan AI

Maar wat zijn de risico’s?

De Autoriteit Persoonsgegevens zoekt privacybeschermers

Van het maken van beelden en het genereren van teksten, tot het adviseren bij belangrijke vraagstukken. Technologische ontwikkelingen zijn vaak bedoeld om ons te helpen. Maar sta je er weleens bij stil wat de gevolgen zijn voor je privacy?

Ga naar autoriteitpersoonsgegevens.nl/werkenbij

INSPECTIE

Onderzoek detentie Weski vanwege ‘gemaakte fouten’

Ten onrechte is gesteld dat bij de detentie van ex-advocaat Weski veel aandacht was voor haar welzijn.

Marcel Haenen
DEN HAAG

De Inspectie Justitie en Veiligheid heeft naar eigen zeggen „fouten gemaakt” in het onderzoek naar hoe

oud-advocaat Inez Weski werd gedetineerd in het strafrechtelijk onderzoek naar haar. Ze wordt verdacht van deelname aan een criminele organisatie die zich bezighoudt met internationale drugshandel en witwassen. Vanwege de gemaakte fouten „gaat de Inspectie nader onderzoek doen naar de geheime detentielocatie van mevrouw Weski”.

Dit voorjaar concludeerde de Inspectie, na eigen onderzoek, dat Weski na haar arrestatie in april 2023 werd opgesloten op „een geheime lo-

catie van de Dienst Justitiële Inrichtingen die niet in overeenstemming was met de wet”. Die opsluiting gebeurde omdat Weski volgens het Openbaar Ministerie berichten zou hebben doorgespeeld van en naar haar cliënt Ridouan Taghi.

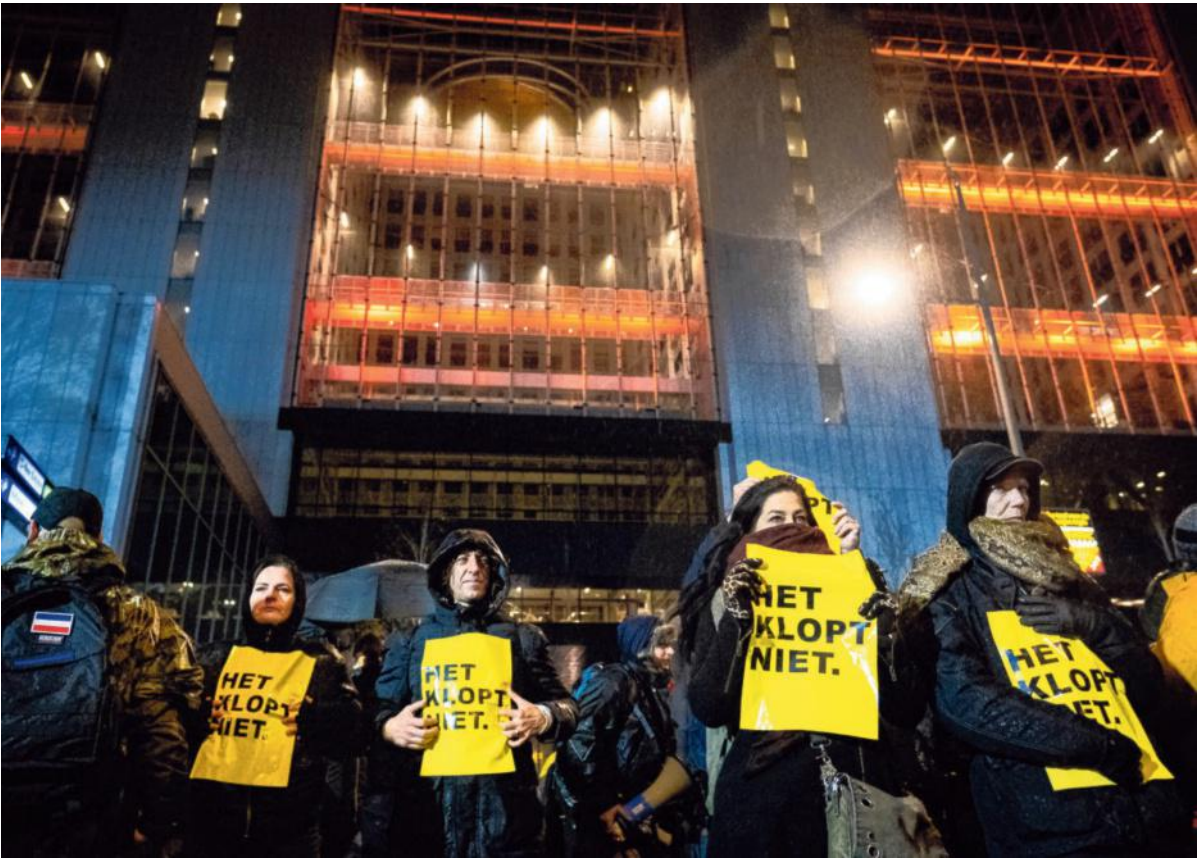
Bunker

De Inspectie stelde vast dat Weski was afgevoerd naar een niet-erkende en gecontroleerde plaats. Ze werd in haar eentje opgesloten in een atoombunker op luchtmachtbasis Soester-

berg. Dat gebeurde volgens justitie om haar te kunnen beschermen tegen mogelijke acties vanuit de onderwereld. „Haar verblijf daar was in strijd met de Penitentiaire beginselenwet en het Internationaal verdrag inzake bescherming van alle personen tegen gedwongen verdwijning”, oordeelde hoofdinspecteur Hans Faber.

Op aandringen van de Dienst Justitiële Inrichtingen - die een conceptversie van het onderzoeksrapport kreeg te lezen - werd in de openbare versie van het rapport ook vermeld

dat „veel in het werk is gesteld om de detentie van Weski vorm te geven. Zo is aandacht besteed aan het welzijn en de veiligheid van betrokkene tijdens haar detentie”. Die mededeling „heeft geen feitelijke basis”, laat de Inspectie dinsdag weten. „De passage had niet in de rapportage mogen worden opgenomen. Zo ontbrak onder andere wederhoor. De tekortkomingen hebben de zorgvuldigheid en navolgbaarheid van het onderzoek beperkt”, aldus de Inspectie.

Demonstratie tegen de coronamaatregelen bij het ministerie van Veiligheid en Justitie, waar Mark Rutte en Hugo de Jonge een persconferentie hielden. FOTO DAVID VAN DAM

COMLOTDENKEN

Eén op de drie Nederlanders ziet de overheid als een winstbelust bedrijf

In Nederland vinden vooral „anti-institutionele” complottheorieën over bijvoorbeeld klimaatverandering een vruchtbare bodem.

Karel Berkhout en Roos Liefing
AMSTERDAM

Bijna een derde van de Nederlandse bevolking ziet de overheid als een bedrijf dat haar burgers beschouwt als onderdeel van een winstmodel. Dat betekent dat tussen de 4,5 en 4,9 miljoen Nederlanders het op een fundamenteel punt eens zijn met de zogeheten soevereinen, een groep die de staat niet erkent.

Dat blijkt uit een onderzoek over complotdenken in Nederland, dat denktank Den Haag Centrum voor Strategische Studies (HCSS) dinsdag heeft gepubliceerd. Het rapport is gebaseerd op een peiling die in samenwerking KiesKompas is gedaan onder ongeveer 4.600 deelnemers. De moesten aangeven of ze het eens of oneens zijn met zestien stellingen die een complotgedachte verwoorden.

De 4.655 deelnemers vormen samen een representatieve steekproef voor de volwassen Nederlandse bevolking. Zij hebben gereageerd op meer dan 150 vragen en stellingen over onder meer landelijke politiek, internationale dreigingen en maatschappelijke veerkracht. Daarnaast hebben ze vragen beantwoord over hoe ze naar de wereld kijken.

De forse steun voor het idee van de overheid-als-bedrijf illustreert dat, zoals de HCSS-onderzoekers schrijven, „anti-institutionele” complottheorieën „de meeste weerklink” vinden in de Nederlandse bevolking. Een ander voorbeeld daarvan is dat ruim een derde vindt dat „klimaatverandering wordt overdreven om bepaalde politieke agenda's te steunen”.

Minder bijval krijgen „identitaire” complottheorieën, bijvoorbeeld over de vermeende vernietiging van de Nederlandse cultuur door „progressieve elites”.

Dat geldt ook voor meer „esoterische”, occulte theorieën over bijvoorbeeld het in scène zetten van de maanlanding. Toch zijn er volgens de onderzoekers „nog steeds substantiële minderheden” die ook deze theorieën „(deels) omarmen”.

Twijfelaars

Daar komt bij dat er een grote groep twijfelaars is. Veel mensen beoordelen stellingen als „neutraal”, waar ze ook ‘geen antwoord’ konden invullen. Bij de stelling over de overheid-als-bedrijf gaat het om 2,7 tot 3,1 miljoen mensen. „Dat betekent dat veel mensen in feite zeggen dat een beweging waar zou kunnen zijn”, zegt HCSS-onderzoeker Gerben Bakker. „Dat vind ik vooral opvallend bij een heel extreme bewering.” Zo is meer dan de helft van de ondervraagden het eens met of neutraal over de stelling dat er in Nederland ritueel, satanisch kindermisbruik plaatsvindt. Bakker: „Door extreme ideeën niet automatisch af te wijzen, draag je bij aan de normalisering ervan.”

Dat is op zichzelf juist, zegt Jan-Willlem van Prooijen, hoogleraar radicalisering, extremisme en complotdenken aan de Universiteit Maastricht. „Wel geldt: hoe specifiek een theorie is geformuleerd, hoe kleiner de steun.” Was bij het satanisch misbruik gevraagd of dit heeft plaatsgehad in Bodegraven, zoals door extreme complotdenkers is beweerd, dan „zouden waarschijnlijk meer mensen de stelling hebben afgewezen dan met deze meer algemene stelling”.

De stellingen van HCSS zijn volgens Van Prooijen desondanks een goede afspiegeling van complottheorieën. De uitkomsten van de peiling bevestigen, zo zegt hij, bovendien eerder onderzoek. Daaruit blijkt namelijk dat „zo’n 20 procent van de bevolking in

complottheorieën gelooft - met uitschieters naar boven en beneden”. De grote steun voor anti-institutionele complottheorieën past volgens Van Prooijen in het „toegenomen wantrouwen van burgers in de overheid”.

Dat wantrouwen is aangewakkerd tijdens de coronapandemie, toen groepen als Viruswaarheid fel protesteerden tegen het stilleggen van het openbare leven. Een kleine 13 procent onderschrijft de stelling dat de verspreiding van Covid-19 geen toeval was, maar een vooraf bedachte actie. Dat komt neer op minstens 1,7 miljoen mensen. In obscure online kanalen wemelt het volgens Bakker nog steeds van de corona-complottheorieën: „Zoals het onjuiste idee dat er meer mensen zijn gestorven door het coronavaccin dan door de ziekte.”

Mythen zoals rond corona bevorderen de polarisatie

Gerben Bakker HCSS-onderzoeker

aan leden van het ‘soevereine’ Common Law Nederland Earth (CLNE), voor lidmaatschap van een criminele organisatie en verboden wapenbezit. „Soevereinen leggen in een heel eigen idioom uit waarom ze met de staat niks te maken hebben. Dat is echt gebaseerd op de complotgedachte dat de Nederlandse overheid een bedrijf zou zijn.”

Wortel in de werkelijkheid

Is die gedachte helemaal uit de lucht gegrepen? De directeur van het Centraal Justitieel Incassobureau pleitte onlangs voor een forse verlaging van de volgens hem onredelijk hoge parkeerboetes. Het ministerie van Justitie weigert dat, omdat parkeerboetes een belangrijke inkomstenbron zijn. „Zoiets kan een rol spelen bij het ontstaan van ideeën over de staat als bedrijf”, erkent Bakker.

Veel complottheorieën hebben namelijk een dunne wortel in de werkelijkheid. Zo zijn er inderdaad mensen overleden aan coronavaccins. Alleen gaat het om heel zeldzame gevallen en is er geen enkel bewijs dat hierbij opzet in het spel is geweest. Toch zijn er dus substantiële groepen die hierin een samenzwering zien. Bakker: „Het punt is dat we nog geen goed beeld hebben van wat mensen precies geloven als ze een complottheorie onderschrijven.”

Het HCSS-rapport geeft een beetje een beeld van wie in complottheorieën geloven. Zo is er voor het idee van de overheid-als-bedrijf duidelijk meer steun bij mensen met een negatieve toekomstbeeld, een conservatieve maatschappijvisie en een praktische opleiding. Onder jonge mensen (18-34 jaar) is minder steun dan onder ouderen. Vergelijkbare scheidslijnen zie je ook bij het oordeel over het klimaat-als-voorwendsel.

„Het is te makkelijk om te zeggen dat dit allemaal wappies zijn”, vindt Bakker. Of rechtse mensen. Hij zou graag weten: „Wat is nu echt het sentiment van mensen?” Als zo veel mensen geloven in een elite achter de schermen, hoe ziet die elite er dan uit? „Denken ze aan mensen die politiek bedrijven in achterkamertjes of geloven ze echt in reptielen?”, verwijst Bakker naar een extreme complottheorie over reptielen die aan de touwtjes trekken. „Voor antwoorden is echt meer onderzoek nodig.”

Antisemitisme

In online kanalen zagen Bakker en zijn collega's van het HCSS hoe complottheorieën verweven raken met (rechts)extremistisch gedachtengoed. „Complotdenkenbeelden over de dodelijkheid van vaccins gaan over in die over de farmaceutische industrie”, legt Bakker uit. „Vervolgens duiken filmpjes op waarin de grote bazen van farmaceutische bedrijven een jodenster opgeplakt hebben gekregen. Dan ben je al bij antisemitisme en andere onfrisse neonazistische opvattingen.”

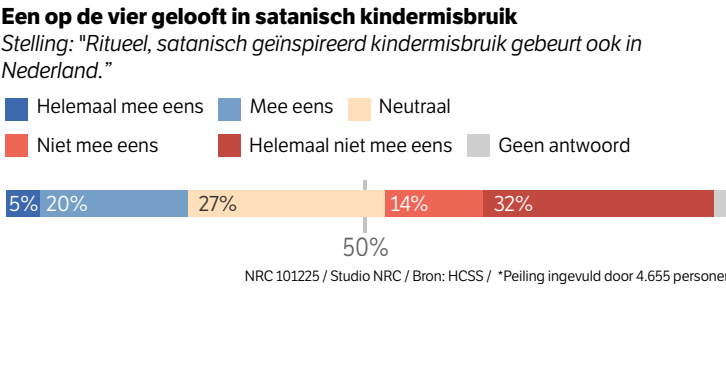
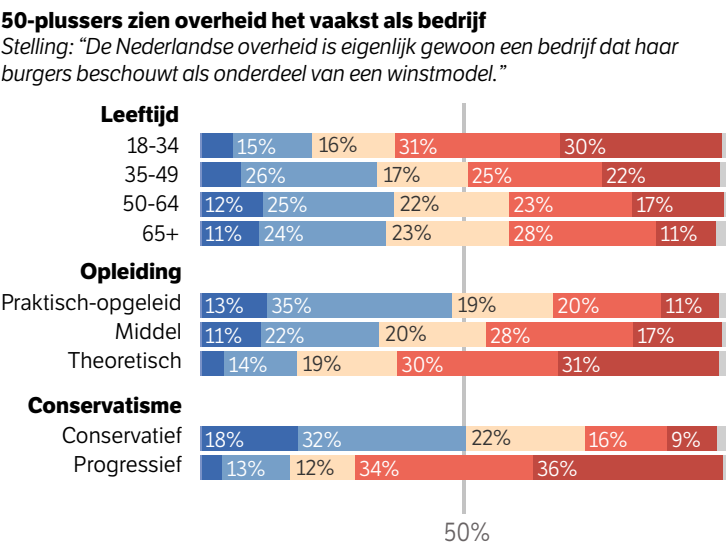
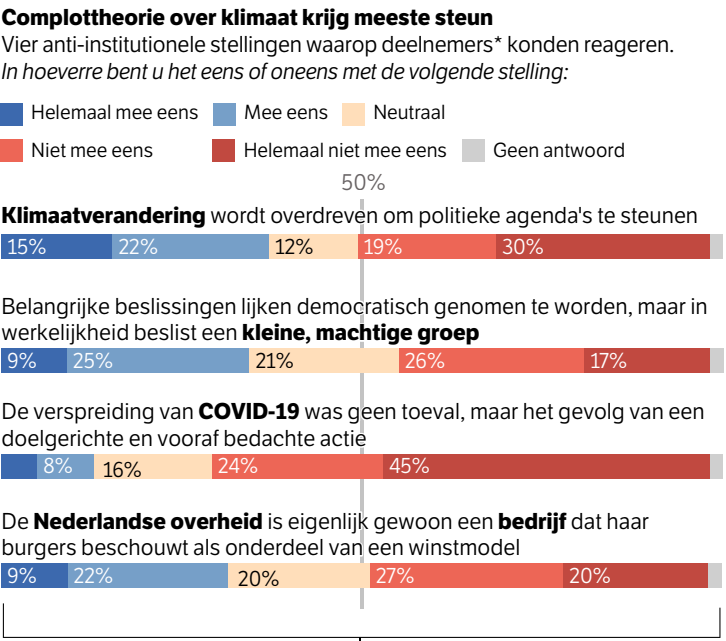
Onversneden antisemitische complottheorieën vinden in Nederland geen grote voedingsbodem. Slechts een paar procent denkt dat Joden wereldwijd achter de schermen ondermijningscampagnes opzetten. „Dat zou in de jaren dertig vermoedelijk meer zijn geweest”, zegt Van Prooijen. Tegelijkertijd duiken antisemitische archetypen geregeld op in complottheorieën, waarin bijvoorbeeld de Joodse ondernemer George Soros een kwalijke rol wordt toegedicht.

De vermenigvuldiging van complotdenken op internet is te danken aan algoritmes die zijn geoptimaliseerd om de aandacht van gebruikers vast te houden. En aan het feit dat so-

Over dit artikel

Het onderzoek door HCSS naar alternatieve verklaringsmodellen is gebaseerd op een peiling, die samen met KiesKompas is gedaan. Het in december verschenen rapport *HCSS Complot in context* is een thematische verdieping, naast de HCSS Publieksmonitor Maatschappelijke Stabiliteit die elk kwartaal wordt gepubliceerd. De 4.655 deelnemers vormen samen een representatieve steekproef voor de volwassen Nederlandse bevolking. Zij hebben gereageerd op meer dan 150 vragen en stellingen over onder meer landelijke politiek, internationale dreigingen en maatschappelijke veerkracht. Daarnaast hebben ze vragen beantwoord over hoe ze naar de wereld kijken. Voor het omrekenen van percentages respondenten uit de steekproef naar aantal personen is rekening gehouden met een foutmarge en betrouwbaarheidsinterval. Het aantal personen is gebaseerd op de inwoners van Nederland van 18 jaar en ouder op 1 januari 2025. HCSS heeft de complete dataset gedeeld met NRC, die de uitkomsten heeft gecombineerd met onder meer demografische gegevens en de profielen van de respondenten. HCSS-onderzoekers Jesse Kommandeur heeft meegedacht over de analyse.

Een elite beslist alles - en nog drie stellingen

cialemidiaplatforms als X van Elon Musk ruim baan geven aan extremistische uitingen. „Algoritmische radicalisering”, noemen de HCSS-onderzoekers dit verschijnsel.

Techbedrijven zetten de algoritmes allereerst in om commerciële redenen, zegt internetexpert Marleen Stikker van Waag Futurelab: „Namelijk om ons verslaafd te maken en ons zoveel mogelijk tijd te laten doorbrengen op een platform.” Tegelijkertijd leggen de bedrijven de gebruiker een ideologisch gekleurd wereldbeeld op, zegt Stikker: „Dat is het wereldbeeld van Trump, achter wie alle techbro's zich hebben geschaard.” Hun ideologie zit ook in de manier waarop taalmodellen als Chat-GPT worden getraind, zegt Stikker: „Daarbij is bijvoorbeeld bepaald dat er alleen mannen en vrouwen zijn, geen andere genders.”

Cyberdomein

De strijd tegen complottheorieën zal daarom grotendeels in het cyberdomein moeten worden uitgevochten. Stikker hoopt dat met de komende Europese Digital Fairness Act techbedrijven in elk geval verplicht worden om gebruikers een blik onder de motorkap te gunnen. De Europese Commissie werkt aan een ‘democratiechild’ tegen desinformatie en buitenlandse inmenging, door bijvoorbeeld complottheorieën te ontkrachten.

„Dit soort debunking werkt niet bij mensen die al zijn verdwenen in een konijnenhol vol complottheorieën”, zegt Bakker. Hij erkent dat het heel lastig is om iets uit te richten tegen de Amerikaanse techplatforms. Toch heeft hij suggesties voor wat Europa kan doen: grootschalig investeren in een eigen digitale infrastructuur; meer druk uitoefenen op techbedrijven om te modereren, assertiever optreden tegen landen die desinformatie verspreiden, kwaliteitsjournalistiek ondersteunen, burgers onderichten in mediawijsheid, meer onderzoek naar de maatschappelijk ‘humuslaag’ onder extremisme én burgers waarschuwen vóór die worden blootgesteld aan misleiding. Bakker: „Het is schaken op meerdere borden, er bestaat geen magic bullet.”

WOO-VERZOEKEN

Vertraging door Wiersma dreigt miljoenen te kosten

Minister Wiersma verspilt publieke middelen door haar behandeling van vragen om openbaarheid van emissiegegevens.

Bart Hinke

AMSTERDAM

De vertraging van demissionair minister Wiersma (Landbouw, BBB) bij openbaarmaking van emissiegegevens van agrarische bedrijven grenst aan „procedureel misbruik” van de Wet open overheid (Woo). Ze dreigt bovendien miljoenen aan belastinggeld te verspillen. Dat stelt het onafhankelijke Adviescollege Openbaarheid en Informatiehuishouding in een oordeel dat dinsdagmiddag naar de Kamer is verstuurd.

De kwestie draait om de zogeheten zienswijzeprocedure. Die is onderdeel van de afwikkeling van een verzoek om openbaarmaking van gegevens met beroep op de Woo. Daarbij worden derden ingelicht over een verzoek tot openbaarheid als het hun aangaat. Zij, in dit geval agrarische bedrijven, mogen dan een zogenoemde zienswijze indienen: beschrijven wat de gevolgen van openbaarmaking zijn. Die zienswijzen worden meegewogen bij de beslissing om informatie openbaar te maken.

Afgelopen oktober werd een slepende procedure over de openbaarmaking van stalgegevens vanaf 2010 gewonnen door journalistieke media NRC, Follow the Money en Omroep

Gelderland. De minister voerde in die procedure aan dat ze alle agrarische ondernemingen per brief om een zogeheten zienswijze wilde vragen, alvorens over te gaan tot openbaarmaking van de data. Haar voorganger, minister Piet Adema, had volstaan met een bericht in de *Staatscourant* dat onder meer door belangenvereniging LTO onder de aandacht was gebracht bij boeren. Wiersma vindt deze manier geen recht doen aan de gevoeligheid: de fysieke locaties van agrarische ondernemingen komen doorgaans overeen met woonadressen.

De bestuursrechter oordeelde uiteindelijk dat de route via de *Staatscourant* volstaat. Wiersma wil echter bij nog lopende Woo-verzoeken over andere jaren alsnog de omslachtige

Afhandeling verzoeken openbaarheid ‘grenst aan procedureel misbruik’

route per brief kiezen. Volgens een raming van de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) kan deze procedure 15 tot 60 miljoen euro kosten, op een totaalbudget van 300 miljoen euro, schrijft het adviescollege. Die noemt dit „een verspilling van schaarse publieke middelen aan bureaucratische procedures waar niemand mee gediend is”.

In een reactie aan *Follow the Money* laat Wiersma weten het advies te gaan bestuderen.

Demissionair minister Femke Wiersma tijdens de wekelijkse ministerraad op het ministerie van Algemene Zaken. FOTO LINA SELG/ANP

Advertentie

Podcast Verborgen Voetsporen | seizoen 2

Van Gogh in Arles

met Roelof Hemmen
& SRC-reisleidster Wendy

luister nu

SRC
Luist Je of ruist
40 jaar mede zien

VERBORGEN VOETSPOREN

QR code

SRC-reizen.nl/podcast

TOPSPORT

NOC-NSF gaat aan de haal met onaf onderzoek over trans topsporters

NOC-NSF baseert een nieuwe richtlijn mede op onafgerond onderzoek van de Erasmus Universiteit. Volgens de sportkoepel blijkt uit de studie een „tendens” dat trans vrouwen „prestatievoordeel” behouden en zijn die conclusies „al enige tijd bekend”. De Erasmus-onderzoekers spreken dat tegen. De conclusies van NOC-NSF zijn „voorbarig”.

FOTO EPA

Danielle Pinedo en Geertje Tuentert
AMSTERDAM

Wetenschappers van de Erasmus Universiteit Rotterdam zijn „niet gelukkig” met de werkwijze van NOC-NSF rond een in oktober gepubliceerde handreiking over de positie van transgender sporters. Die handreiking, opgesteld door de sportkoepel, moet bonden ondersteunen bij het maken van beleid over de deelname van trans vrouwen aan topsport. André Cats, directeur topsport van NOC-NSF, schrijft in een voorwoord van die handreiking dat uit onderzoek van de Erasmus Universiteit een „tendens” naar voren komt die erop wijst dat trans vrouwen „een prestatievoordeel” houden, ook na transitie en een testosteronverlagende behandeling. In een bericht op de website wordt zelfs gesproken over een „duidelijke tendens”.

Maar wetenschappers van de Erasmus Universiteit zeggen dat dat niet

klopt. De studie waaraan wordt gerefereerd is nog niet afgerond. De definitieve versie wordt in januari verwacht, zegt hoogleraar Hub Zwart, tot twee maanden geleden als decaan van de Erasmus Universiteit bestuurlijk eindverantwoordelijk voor het onderzoeksproject.

NOC-NSF zegt in een reactie dat de conclusies van de *systematic review* „al enige tijd bekend [zijn]” en „zeer waarschijnlijk niet meer [gaan] veranderen.” Zwart weerspreekt dat. NOC-NSF baseert zich op „voorlopige resultaten”, zegt hij. De onderzoekers voegden volgens hem recent nog studies uit 2025 toe. Dat materiaal werpt „weer een ander licht” op de thematiek. Het beeld wordt hierdoor „complexer”. De conclusies van NOC-NSF zijn „voorbarig”, aldus Zwart. „Ze maken iets wat ingewikkeld is heel simpel.”

De onderzoekers hebben NOC-NSF gevraagd het voorwoord van Cats aan te passen, zegt Zwart, zodat duidelijk wordt dat de „tendens” waarover ge-

sproken wordt niet gebaseerd is op het nog niet afgeronde onderzoek. Maar die wijziging is volgens hem niet aangebracht. NOC-NSF gaat tegenover NRC niet in op de vraag waarom niet aan dat verzoek is voldaan. Zwart: „Ik wil benadrukken dat het onderzoek volledig onafhankelijk is, en zorgvuldig wordt uitgevoerd.

Ze maken iets wat ingewikkeld is heel simpel

Hub Zwart decaan EUR

Daarom zijn we niet gelukkig met het feit dat NOC-NSF het onderzoek prominent opvoert in de inleiding van de handreiking.”

NOC-NSF gaf zelf de opdracht voor de betreffende wetenschappelijke studie aan het aan de Erasmus verbonden Erasmus Center for Sport Inte-

grity & Transition. Het onderzoek is een *systematic review*, een wetenschappelijke weging van alle relevante literatuur over fysieke prestaties na een transitie. Het onderzoeks-traject loopt nu ruim twee jaar.

Vaststaat dat in dat overzicht geen onderzoek is opgenomen over trans topsporters. Grote studies naar trans topsporters zijn er simpelweg niet. Een belangrijke reden is dat de groep transgender topsporters zeer klein is. Aan de studies die zijn opgenomen in de *systematic review* werkten niet-topsportende trans vrouwen mee, soms met een sportieve levensstijl en soms niet. Zwart: „Op basis daarvan is het moeilijk om conclusies te trekken over de deelname van trans vrouwen in de topsport.”

Over eventueel prestatievoordeel van trans vrouwen in de topsport „is geen wetenschappelijke consensus”, zegt Lars van Leeuwen, een van de auteurs van de studie. Het bewijs dat trans sporters voordeel hebben ten opzichte van cis-vrouwen is „gering

en wellicht zwak.” Tegelijkertijd is het bewijs dat voordeel „volledig” wordt weggelaten door transitie en hormoonbehandeling „mogelijk nog zwakker”. Er ontbreekt nog veel onderzoek, aldus Van Leeuwen. „Bijvoorbeeld over de invloed van de leeftijd waarop iemand in transitie gaat, de sportieve nadelen die trans sporters ervaren, of sport-specifiek onderzoek.”

Sterk gepolitiseerd

Het debat over de topsportdeelname van trans sporters is sterk gepolitiseerd, mede door inmenging van de Amerikaanse president Donald Trump, die begin dit jaar een decreet tekende om transgender vrouwen te weren van sportwedstrijden voor vrouwen. Ook het IOC lijkt dicht bij een besluit om trans vrouwen in alle sporten van deelname uit te sluiten op de Olympische Spelen, hoewel de Winterspelen van begin volgend jaar in Italië waarschijnlijk te snel komen. „Door maatschappelijk debat staat de

relatie tussen opdrachtgevers en wetenschappelijke onderzoekers wel vaker onder druk”, zegt hoogleraar Zwart, „maar gedegen onderzoek kost nu eenmaal tijd.”

Politieke gevoeligheden

Arnout Geeraert, universitair docent internationaal sportbestuur aan de Universiteit Utrecht, is kritisch op de werkwijze van NOC-NSF. „In het beste geval is hier sprake van miscommunicatie. In het slechtste geval wordt een beleidskeuze gemaakt die is ingegeven door politieke gevoeligheden”, zegt hij. „Het was beter geweest als NOC-NSF de moed had gehad om helder en transparant te zijn. Het bestaande onderzoek is beperkt, er is geen wetenschappelijke consensus, maar dit wordt ons beleid, want sportbonden stellen prangende vragen waar snel antwoord op moet komen.” Dat zou „ongetwijfeld” tot stevig debat leiden, zegt Geeraert, „maar dat is niet erg, want het gaat om een beslissing met belangrijke maatschappelijke consequenties.”

In september sprak Maarten Moen, chef-arts van NOC-NSF, in de *Volkskrant* al over mogelijk „prestatievoordeel” op basis van het - nog niet afgeronde - onderzoek. Hoogleraar Geeraert was daar tegenover NRC toen ook kritisch over. „Als je als organisa-

Reactie NOC-NSF

NOC-NSF laat weten dat de conclusies van de *systematic review* „al enige tijd” bekend zijn en „zeer waarschijnlijk” niet meer zullen veranderen. Vanwege „de sterke vraag vanuit de bonden” heeft NOC-NSF besloten de handreiking te publiceren. Experts van NOC-NSF hebben de conclusies uit de review „breed getoetst, ook binnen het onderzoeksteam, om zo zeker mogelijk

te zijn van de juiste interpretatie”, aldus de koepel. Die toetsing gaf „ruim voldoende basis om de uitkomsten op te nemen in de handreiking.” NOC-NSF wil „op geen enkele wijze de indruk wekken invloed uit te oefenen op de Erasmus Universiteit”.

Mocht er aanleiding zijn om de huidige visie of methodieken aan te passen, „dan zal dat zeker worden gedaan”.

Over de klankbordgroep zegt NOC-NSF „de inhoud van de handreiking” te hebben overgenomen „zoals voorgesteld door deze experts”. De koepel stelt dat twee experts zich „niet volledig konden scharen” achter de inhoud van het voorwoord in de handreiking. „Voor hen was dit een reden om zich niet aan de uiteindelijke versie van de handreiking te verbinden.”

handreiking deels tot stand is gekomen na een „zorgvuldige verkenning van experts”.

Maar meerdere experts hebben moeite met de gebrekkige communicatie vanuit de sportkoepel over de conclusie van de handreiking. „Ik heb het contact met NOC-NSF over het algemeen als prettig ervaren”, zegt Sophie Schers, die als beleidsadviseur van Transgender Netwerk in de klankbordgroep zat. „Maar ik heb moeite met het feit dat NOC-NSF de klankbordgroep niet heeft betrokken bij de conclusie in de handreiking. Als ze naar de experts hadden geluisterd, waren ze tot een andere, minder stel-

Twee experts die de klankbordgroep leidden, hebben zich teruggetrokken

lige conclusie gekomen.” Twee experts die leidinggaven aan de klankbordgroep - de een op het gebied van mensenrechten, de ander op het gebied van diversiteit - hebben zich in oktober teruggetrokken.

In de handreiking zijn sommige conclusies van de klankbordgroep af-

gezwakt. Zo stelden de experts in hun laatste verslag, in handen van NRC, dat bestaande studies die inzicht moeten geven over prestatievoordelen van trans sporters „aanzienlijke” beperkingen kennen - maar die term is niet terug te vinden in de richtlijn. Waar de klankbordgroep in de richtlijn nadruk legde op het voorkomen van uitsluiting en discriminatie, is die thematiek in de definitieve versie van NOC-NSF naar een bijlage verhuisd.

Kwalijk

„Ik realiseer me dat NOC-NSF over haar eigen richtlijnen gaat”, zegt Sophie Schers. „Maar toch vind ik het kwalijk dat onze genuanceerde bevindingen niet overeenkomen met de stellige conclusie van Cats in de inleiding van de handreiking.”

Ook de onderzoekers van Erasmus begrijpen dat NOC-NSF de onderzoeksresultaten „naar eigen inzicht mag vertalen in beleid”, zegt Hub Zwart. „Maar voor wetenschappers is het belangrijk dat de onafhankelijkheid van hun onderzoek gewaarborgd wordt. Voor ons staat de validiteit van het onderzoek voorop, dat is ook belangrijk voor het vertrouwen in de wetenschap. Er is veel maatschappelijke aandacht voor dit vraagstuk, maar juist daarom zijn kwaliteit en betrouwbaarheid cruciaal.”

Advertentie

DÉ CHARDONNAY VOOR ELKE GELEGENHEID

Colaris is sinds 1922 uw wijnspecialist. Samen met **topwijnmaker Jérôme Vic** creëerden wij een Chardonnay die Bourgondische allure combineert met Zuid-Franse zon. Elk detail van de jaargang 2024 klopt – van de zorg in de wijngaard tot de subtiële houtlagering.

✓ **Bourgogne-allure** voor een toegankelijke prijs

✓ **Elegante, romige stijl** met verfijnde frisheid

✓ **Veelzijdig inzetbaar** – van borrel tot feestdiner

Speciaal voor de feestdagen ook op **Magnum (1,5L) – groot in formaat, groots in genieten.**

12,50
28,50

10,95
24,95

PER 75 CL FLES
PER MAGNUM (1,5L)

GRATIS BEZORGING

COLARIS.NL/NRC

Dit aanbod is geldig t/m 19 december 2025 of zolang de voorraad strekt.

Colaris | Al ruim 100 jaar hét adres voor kwaliteitswijnen
0495 - 5324 62 (tijdens kantooruren) | wijn@colaris.nl

#SALESCONNES

Franse feministen: wij zijn ‘vuile teven’

Brigitte Macron noemde feministen die een optreden van een van verkrachting beschuldigde komiek verstoorde „vuile teven”.

Floor Bouma
PARIJS

„Moi aussi, je suis une sale conne” (Ook ik ben een vuile teef), schreef de Franse actrice en uitgesproken feminist Judith Godrèche maandag op Instagram. „En ik steun alle andere [vuile teven].” Ook talloze andere Franse vrouwenactivisten en feministen delen sinds maandag berichten waarin ze zichzelf als vuile teef bestempelen. Dinsdagochtend is in Frankrijk de hashtag #salesconnes trending op X.

De vrouwen (en enkele mannen) doen dit om uitspraken van Brigitte Macron, de 72-jarige echtgenote van president Emmanuel Macron, onder de aandacht te brengen. Maandag kwam een video online waarop te zien is dat ze activisten van actiegroep NousToutes sales connes noemt.

Verkrachting

Macron deed haar uitspraken in een gesprek met komiek Ary Abittan, wiens optreden een dag eerder was

Brigitte Macron maandag tijdens een diner in het Elysée. FOTO GONZALO FUENTES/REUTERS

verstoord door de actiegroep om op de beschuldiging van verkrachting aan het adres van Abittan te wijzen. De komiek werd in 2021 aangeklaagd, in 2024 werd de zaak opgeschort.

Op de online geplaatste beelden is te zien hoe Macron en Abittan voorafgaand aan een optreden praten in de coulissen. Abittan zegt „bang te zijn” na de actie van de dag ervoor, waarop de presidentsvrouw reageert: „Weet je, die vuile teven flinkeren we er ge-

woon uit.” Hierop lachen, knuffelen en dansen de twee.

De beelden leiden tot grote boosheid onder Franse feministen. „We zijn diep geschokt en verontwaardigd. De gebruikte woorden spreken boekdelen over haar wereldbeeld”, reageerde NousToutes-activiste Gwen tegenover persbureau AFP. „Franse elegantie: een klein tikje voor haar man, en een flinke klap voor de feministen”, schrijft komiek

Karine Dubernet op X, verwijzend naar beelden die eerder dit jaar uitkwamen, waarop te zien was dat Brigitte Macron haar man in zijn gezicht slaat.

Parlementariër Manon Aubry van de radicaal-linkse partij LFI onderstreept dat „we begonnen met vrouwenrechten als ‘belangrijkste zaak van [Macrons] ambtstermijn’, en het eindigt met beledigingen” – doelend op Emmanuel Macrons beloften om

vrouwenrechten beter te beschermen na zijn herverkiezing in 2022. Anderen onderstrepen dat geweld tegen vrouwen een groot probleem is in Frankrijk: volgens cijfers van statistiekbureau INSEE uit 2022 wordt elke 2,5 minuut een vrouw in Frankrijk slachtoffer van verkrachting of een poging daartoe. En in 2024 stierven 107 vrouwen in Frankrijk door feminicide.

Vaker conservatief

Bij de woede speelt mee dat Brigitte Macron – echtgenote van de man die ooit werd gevierd als progressief boegbeeld – zich niet voor het eerst conservatief toont. De première dame, die uit een katholiek nest komt en 24 jaar ouder is dan de president, is bijvoorbeeld uitgesproken tegenstander van genderneutrale voornaamwoorden (iel, naast il en elle) en zogenoemde inclusieve taal. Ook toonde ze zich conservatief betreft andere politieke thema's, waaronder de noodzaak tot de invoering van schooluniformen.

Zelf vindt Brigitte Macron dat ze weinig fout heeft gedaan. Bronnen uit haar entourage zeggen tegen AFP dat haar uitspraken tegenover Abittan „simpelweg gezien moeten worden als kritiek op de radicale methoden die werden toegepast door degenen die (...) de show van Ary Abittan verstoorde”. De president heeft niet publiekelijk gereageerd.

Bezoekers op weg naar de 52ste editie van het Angoulême International Comics Festival afgelopen januari. Voor 2026 is het festival afgelast. FOTO ROMAIN PERROCHEAU/AFP

INTERVIEW MARIE-PAULE NOËL STRIPBOEKENVERTALER

‘Dat de Angoulême-beurs is afgezegd, laat zien dat wij de macht hebben’

Het wereldberoemde stripboekenfestival van Angoulême is afgelast na een massale *girlcott* door mensen uit de stripwereld.

Floor Bouma

PARIJS

De *‘girlcott’* heeft gewerkt: het Festival international de la Bande Dessinée d’Angoulême is afgezegd. Vorige week viel het doek definitief voor de editie van 2026 van het wereldberoemde stripfestival, dat sinds 1974 in januari in het West-Franse stadje Angoulême plaatsvindt. Dit nadat een lange lijst aan stripboeken-schrijfsters en collega’s uit de sector een *girlcott* (naar *boycott*) had gesteund wegens zorgen omtrent toxisch management en onveilige situaties voor vrouwen. Ook grote namen als Anouk Ricard, die vorig jaar de Grand Prix van het festival won, steunen de *girlcott*.

Marie-Paule Noël (45) is stripboekenvertaler, actief voor schrijversvakbond STAA en de drijvende kracht achter de petitie die leidde tot het afgelasten van het festival. „Wij houden van het festival van Angoulême en zouden graag willen dat het zou kunnen plaatsvinden”, zegt ze via een videoverbinding vanuit haar woonplaats in het noorden van Bretagne. „Maar we willen kunnen werken in correcte omstandigheden.”

Kunt u uitleggen wat de betekenis van het Festival van Angoulême is in de stripboekensector – die in Frank-

rijk goed is voor bijna 10 procent van de hele boekensector?

„Het festival van Angoulême is voor ons wat het festival van Cannes is voor de filmwereld: het meest gerenommeerde en bekendste festival van de sector. Er komen enorm veel uitgeverij- en schrijvers, Franse en internationale makers tonen hier hun werk, het is een belangrijke ontmoetingsplek en er is veel ruimte voor gezelligheid.”

In januari onthulde het blad L’Humanité dat een medewerkster van de organisatie achter het festival, 9emeArt+, was ontslagen nadat zij aangifte had gedaan van verkrachting tijdens de editie van 2024. Was dit een schok voor u of plaatste u het meteen in een patroon?

„Allebei. Het is verschrikkelijk wat Élise [Bouché-Tran] is overkomen – het is ondenkbaar dat je iemand op deze manier behandelt. Maar we wisten al langer dat er ruimte voor geweld was – moreel, fysiek en seksueel. Dat kan gaan van woede-uitbarstingen en seksistische scheldwoorden tot een hand op een bil, een geforceerde zoen of dus verhalen zoals dat van Élise.

„Helaas gebeuren dit soort dingen op plekken waar veel mensen samenkomen in een afgesloten wereld – dat zie je ook in andere sectoren. En de Franse stripboekenwereld wordt door mannen gedomineerd. Er zijn altijd veel schrijfsters geweest, maar de lei-

dinggevende functies worden vooral door mannen bekleed. En zoals in vrijwel elke sector krijgen mannen gemiddeld beter betaald. Dat deze mannelijke dominantie gevolgen heeft zag je bijvoorbeeld ook in 2016, toen tussen de dertig makers die werden voorgedragen voor de Grand Prix geen enkele vrouw zat. Ook toen hebben we met een boycot bedreigd waarna het

In april hebben we met de vakbond de petitie gelanceerd en is opgeroepen tot de *‘girlcott’*. Inmiddels zijn er meer dan 2.500 handtekeningen

nominatieproces is veranderd.”

Hoe is om u heen gereageerd op het verhaal van Élise?

„Voor velen was het de druppel die de emmer deed overlopen. Sinds 9emeArt+ [in 2008] de organisatie van het festival op zich nam, zien we achteruitgang. De ticketprijzen zijn extreem hoog geworden, waardoor het festival minder toegankelijk werd. Een beperkt aantal auteurs wordt als een soort sterren behandeld, terwijl de baas van 9emeArt+, Franck Bondoux, zich geregeld denigrerend uitlaat over anderen. Het is niet voor niets dat bij 9emeArt+ medewerkers snel vertrekken. Nadat was uitgekomen wat er met Élise is gebeurd, zijn we met werkgroepen samengekomen en in april hebben we met de vakbond de petitie gelanceerd waarin wordt opgeroepen tot de *girlcott*. Inmiddels zijn er meer dan 2.500 handtekeningen.”

Er zijn toch ook mensen die de huidige cultuur wel prima vinden?

„Natuurlijk. Er zijn ook mensen die onze beweging in diskrediet proberen te brengen. Ik heb meerdere collega’s gehoord die het woord *girlcott* belachelijk maken. Dat ze zich zo focussen op enkel dat woordje toont mijn vooral dat onze klachten gegrond zijn.”

De editie van 2026 is nu geannuleerd. Wat moet er veranderen wilt

u in 2027 wel aanwezig zijn?

„Dat het festival is geannuleerd is ongekend, en het toont dat wij – de makers – de macht hebben en dat het loont om je in te zetten. Dat geeft hoop in een tijd waarin van alle kanten op onze budgetten wordt bezuinigd en waarin steeds meer uitgeverijen in handen komen van radicaalrechtse groepen.

„Samen met de andere vakbonden denken we nu na over hoe de editie van 2027 eruit moet zien. Momenteel heeft 9emeArt+ nog een contract voor volgend jaar, maar wij zullen niet komen als dat zo blijft – we willen dat een ander bedrijf de organisatie op zich neemt. En we hebben ideeën voor hoe het festival een veiligere werkplek kan worden. We willen *safe spaces* waar mensen zich even kunnen terugtrekken, we willen dat *‘référénts’* worden ingezet bij wie je terecht kan als je slachtoffer bent geworden van seksueel geweld. Ook willen we lagere tarieven voor mensen uit de buurt van Angoulême en een goedkope kantine voor auteurs die niet iedere dag een dure lunch kunnen betalen.

„Dit alles moet leiden tot meer inclusiviteit – op alle niveaus. Hopelijk wordt het Festival van Angoulême dan weer het volkse festival waarvan wij houden, dat toegankelijk is voor iedereen en waar een brede diversiteit aan stripboeken wordt getoond. Zo kan de stripboekenwereld weer in het zonnetje worden gezet.”

Advertentie

nrcwebwinkel

Ontdek de mooiste aanbiedingen

ALESSI

Anna kurkentrekker

Adviesprijs 116,-
90,-

› Speels en herkenbaar design van Mendini
› Praktisch in gebruik en mooi als geschenk
› Inclusief bijpassende flessenstopper

&KLEVERING

Wijnglazen

Adviesprijs 45,-
39,95

› Voor dagelijks gebruik en feestelijke gelegenheden
› Combineer de kleuren voor een speels effect op tafel
› Set van 2 stuks

STELTON

Carbonator

Adviesprijs 220,-
199,-

› Maak zelf bruisend water, zonder plastic afval
› Instelbare bruisgraad naar eigen smaak
› Minimalistisch Scandinavisch design

Bekijk alle aanbiedingen online › nrcwebwinkel.nl/cadeaus

Zij-instromer in spe Suzan: „Zijn er hier kinderen die net als ik een papa of mama hebben die niet in Nederland geboren is?”

AMSTERDAM

Bedrijfseconoom Suzan (44) staat voor groep 8. Voor het eerst in haar leven gaat ze lesgeven aan kinderen. Ze heeft een jutezak bij zich, het is bijna Sinterklaas. „Van wie is deze zak?” vraagt ze de klas. „Van Sinterklaas”, klinkt het in koor. „Dat is inderdaad zo. En daarom is het *zijn* zak.” ‘Zijn’ is een bezittelijk voornaamwoord, legt ze uit. Daar gaat de les over. Ze draait zich om naar het digibord, waarop oefeningen staan. Maar als ze de antwoorden wil laten zien, verschijnen die niet. Een leerling wijst aan waar op het bord ze moet drukken.

Suzan is nog geen echte juf, heeft ze de klas verteld. Ze komt kijken of het lesgeven iets voor haar is. Het ging goed en ze vond het leuk, zegt ze na afloop tegen begeleider Natasja Maas. Ze zitten in een kantoorje van basisschool IKC De Vijf Sterren in Amsterdam-Noord voor een nagesprek. Maas werkt voor Het Schoolbureau, een onderneming die in opdracht van acht Amsterdamse schoolbesturen *crash courses* organiseert voor mensen die overwegen vanuit een ander beroep leerkracht in het basisonderwijs te worden.

De gemeente, schoolbesturen en lerarenopleidingen proberen gezamenlijk meer van deze zij-instromers te werven. Amsterdam heeft net als andere grote steden veel last van het lerarentekort. Vorig jaar kwamen Amsterdamse basisscholen ruim zeshonderd fulltime leraren tekort; nieuwe cijfers komen binnenkort.

Bij de crash course kunnen mensen het leraarschap elf dagen lang uitproberen. Acht vrouwen en één man hebben zich deze keer ingeschreven. *NRC* mag meekijken en weet wie ze zijn, maar de meeste deelnemers willen niet met hun achternaam of anderszins herkenbaar in de krant. Bij sommigen weet hun huidige werkgever niet dat ze met de gedachte spelen om van baan te veranderen. Anderen willen, als dit voorproefje op het onderwijs tegenvalt, voorkomen dat het een hindernis wordt als ze ergens anders solliciteren.

Vrijdag hebben ze zich voorgesteld aan elkaar, tijdens een groepsessie in de lerarenkamer. Suzan zei een jaar geleden haar baan in het bedrijfsleven op om in het buitenland te reizen. Onderweg werd haar duidelijk dat ze niet meer terug wilde naar een kantoorbaan. „Toen heb ik de luiken opengezet voor: wat dan wel?” Veertiger Anique werd aan het denken gezet door een mailtje van de school van haar kind. „De schooldirecteur schreef: als je ooit nadenkt over het onderwijs, laat het me weten, ik wijs je de weg.” Tim (52) werkte in marketingfuncties in de biotech op de Zuidas, maar zijn laatste functie verviel bij een reorganisatie. Hij kwam op het idee van een carrièreswitch toen hij op Spotify een reclame hoorde over het lerarentekort. „Dat raakte me zó...”

Rode peper

Op maandag komen ze voor het eerst in de klas, ze moeten zich voorstellen met een voorwerp dat ze hebben meegebracht. Ze weten dat ze het kort moeten houden, met niet te veel ingewikkelde woorden, want veel kinderen spreken thuis geen Nederlands. „We hebben leerlingen uit 44 landen”, vertelde schooldirecteur Thea Michel in haar welkomstwoord aan de negen gasten.

Suzan mag bij Joey Appelman in de klas, hij is leerkracht in groep 8. Het kan soms wat druk zijn, heeft hij haar verteld. Aan een tafeltje achterin het lokaal observeert ze hoe hij lesgeeft en tegelijk orde houdt. Met een indringende blik of vingerknip roept hij leerlingen die af dwalen weer bij de les. Als Suzan zich voorstelt houden de leerlingen zich netjes stil. De rode peper die ze heeft meegebracht blijkt een goede aandachtstrekker. „Ik houd heel erg van koken en ik maak graag een gerecht waar heel veel van deze pepers in moeten, dat heet rendang. Wie weet wat dat is? Mag ik vingers zien?” Ze vertelt dat het gerecht uit Indonesië komt, het land waar haar vader is geboren. „Zijn er in deze klas ook kinderen die net als ik een papa of mama hebben die niet in Nederland geboren is?”, vraagt ze. Vingers gaan de lucht in. „Mijn ouders zijn in Marokko geboren”, klinkt het. „Mijn ouders in Turkije, maar ikzelf in Nederland.”

Vrijdag had ze dit al geoefend in de cursusgroep. Wat had ze een mooie manier gevonden

Suzan aan het werk in groep 8 van IKC De Vijf Sterren

Suzan is nog geen echte juf, heeft ze de klas verteld. Ze komt kijken of het bevalt.

REPORTAGE **ZIJ-INSTROMERS**

Leraar op proef: ‘Ja, ik wil het onderwijs in, dat heb ik nu wel besloten’

Wie in Amsterdam vanuit een ander beroep overweegt om leraar te worden op een basisschool, kan het vak uitproberen tijdens een zogeheten *crash course*. Dat voorkomt latere uitval van zij-instromers. „Ik realiseerde me onvoldoende welke pedagogische vaardigheden je nodig hebt.”

Door **Claudia Kammer** Fotografie **Bram Petraeus**

om contact te maken met de leerlingen, vonden haar medecursisten. Ook de trainers waren enthousiast. „Je verbale en je non-verbale communicatie zijn mooi op elkaar afgestemd”, zei Maas van Het Schoolbureau. „Als je iets zegt, passen je gezichtsuitdrukking en je gebaren daar goed bij.”

Stuiterballen

Anique loopt mee in groep 7. Ze heeft een kookboek meegebracht en legt uit dat koken soms ook rekenen is. „Als je een recept hebt voor één persoon, maar je bent met zijn vieren, hoe maak je daar dan een recept voor vier mensen van?” Er worden antwoorden geroepen door de klas. Om de rust terug te krijgen doet ze voor hoe een ‘stille vinger’ eruitziet: je vinger opsteken zonder te praten. ‘Modellen’, zo heet dat voordoen van gewenst gedrag, heeft ze van de trainers geleerd.

De cursisten krijgen op dinsdag en woensdag les in pedagogische en didactische vaardigheden van Natasja Maas en Anneke Dekker.

”

Er was tot nu toe altijd wel plek op een school voor crash course cursisten

Vivianne Spruit Het Schoolbureau

Het is een heleboel informatie die op hen afkomt, en in de avonduren en het weekeinde moeten ze reflecteren op hun eigen leerproces en de lessen voorbereiden die ze gaan geven. Op vrijdag zal er een assessor meekijken, die beoordeelt hoe ze het doen.

Halverwege de crash course maken ze samen de tussenstand op. Hoe kijken ze na drie dagen op school en twee dagen reflectie aan tegen het leraarschap? Ze vertellen erover aan de hand van een tekening. Zelfstandig tekstschrijver Simone Post (57) heeft bergen en dalen getekend. Haar energie is aan het einde van de dag helemaal op. Maar ze denkt dat het zal wennen. „Ik vind de kinderen zo lief en vrolijk.” Tim heeft stuiterballen getekend, dat zijn de kinderen. „Ik had misschien nog een heel ouderwets beeld van het onderwijs. Ik realiseerde me onvoldoende welke pedagogische vaardigheden je nodig hebt.”

Anique, die in een stripverhaal haar dagen tijdens de crash course heeft weergegeven, is er al helemaal uit. „Ja, ik wil het onderwijs in, dat heb ik wel besloten.” Susanne (41) twijfelt juist. „Ik voel weerstand als het gaat over schoolsystemen. Mijn onderbuikgevoel zegt dat ik het meest in mijn kracht ben als ik in een kleinere setting met kinderen kan werken.”

Tim geeft op donderdag in groep 6 les over het verschil tussen pictogrammen, logo's en emoticons. Hij laat de leerlingen op een wisbordje met een uitwisbare stift hun eigen pictogram tekenen voor in de school en lacht om hun vondsten: „gamen verplicht” en „verboden voor juffen en meesters”. Daarna moeten de leerlingen oefeningen maken op hun laptops.

Maas zit achterin de klas en observeert. „Zijn er momenten geweest in de les waar je vragen over hebt?”, vraagt ze bij het nagesprek. Tijdens het zelfstandig werken van de kinderen wist hij niet goed wat hij moest doen, zegt Tim. „Een rondje lopen voelde onnatuurlijk, maar ik wilde ook niet op de stoel van de leerkracht gaan zitten.” Dat mag best, zegt Maas. „Het is een overzichtspek om vanuit te observeren;

wie kan al snel aan de slag, wie is nog aan het zoeken? En als je een rondje loopt, neem dan een vaste route, anders zie je alleen de kinderen die hun vinger hebben opgestoken.”

Anique heeft voor haar les over hoofdletters een pietenmuts meegebracht. Ze legt uit dat je Sinterklaas en andere feestdagen met een hoofdletter schrijft. „Welke feestdagen kennen jullie nog meer?” Ze heeft een bakje met stokjes in haar hand waarop de namen van de leerlingen staan. Daar trekt ze steeds een ander stokje uit, zodat ze de beurten eerlijk verdeelt. „Dat deed je heel goed”, zegt Maas in het nagesprek. Waar ze nog aan kan werken: zelf de rust bewaren. „Je ging opeens in een soort versnelling.” Dat beaamt Anique: „Ik voelde tijdsdruk.” Maas: „De kinderen voelen dat dan ook. Maak eigen keuzes in de lesstof, je hoeft niet de hele riedel af te werken.”

Op de laatste dag geven alle cursisten een presentatie over hun ervaringen. Willen ze, als ze van Het Schoolbureau een positief advies krijgen, door? Susanne twijfelt nog steeds: „Ik heb bedenktijd nodig.” Eén deelnemer is ziek geworden, voor de andere zeven was deze kennismaking met het onderwijs een bevestiging van wat ze al dachten: dit past bij hen.

Hun advies horen ze een dag later. Simone Post is afgewezen: ze is te ongestructureerd en er zijn zorgen over haar rekensvaardigheid. Ze kan zich niet in de kritiek vinden, maar blijft nuchter. „Dan ga ik eindelijk de roman afmaken die ik aan het schrijven ben.” De overige zeven mogen door. Naast blijdschap is er bij sommigen toch onzekerheid of ze wel een baan zullen vinden als zij-instromer. Ze hebben gehoord dat er in Amsterdam de laatste tijd minder vraag is naar leerkrachten, omdat gezinnen de stad uit trekken en scholen minder te besteden hebben nu ze geen extra geld meer krijgen om corona-achterstanden in te halen.

Vivianne Spruit, oprichter en eigenaar van Het Schoolbureau, wil de cursisten geruststellen. „Wij organiseren deze crash course al acht jaar en nog nooit is het voorgekomen dat er voor een deelnemer na het voortraject geen plek was op een school.” Volgens haar is het belangrijk dat in het onderwijs mensen instromen die eerst iets anders hebben gedaan. „Zij-instromers bieden veel meer dan een oplossing voor het lerarentekort. Een derde van onze deelnemers heeft een technische opleiding, de helft komt van de universiteit en zeker 30 procent is man. Die diversiteit is goed voor het onderwijs.”

Crash course Voortraject moet uitval voorkomen

Gravity.
Feel the pull.

LUCID
GRAVITY

COMPROMISE **NOTHING**™

Meer informatie

REGISTER OFFLINE

Controle van notarissen niet mogelijk

Het notarisregister is sinds februari niet meer online. Daardoor zijn integriteit en achtergrond van notarissen niet controleerbaar.

Camil Driessen
DEN HAAG

Het register notariaat, met onder meer de nevenfuncties en het tucht-rechtelijk verleden van alle 3.200 notarissen en kandidaat-notarissen van Nederland, is sinds februari niet meer online toegankelijk. De Koninklijke Notariële Beroepsorganisatie (KNB) heeft besloten het register offline te halen na een gegrond verklaarde klacht van een notaris bij de Autoriteit Persoonsgegevens. Dat stelt de KNB in reactie op vragen van NRC.

Uit de wet op het notarisambt volgt dat er een register notariaat moet zijn dat voor „een ieder” toegankelijk is. Sinds 2013 voldeed de KNB aan die wettelijke verplichting via een online register. Het register vervulde sindsdien een belangrijke publieke functie omdat onder meer (potentiële) klanten, toezichhouders, het bedrijfsleven en journalisten op laagdrempelige wijze de bevoegdheid en achtergrond van een notaris konden nagaan.

Aan de hand van het register notariaat onthulde NRC vorig jaar bijvoor-

Stempel van de koninklijke notariële beroepsorganisatie, die op elke pagina van een notariële akte staat. FOTO FLIP FRANSEN/ANP

beeld dat bijna driekwart van de notarissen van 's lands tien grootste notaris-kantoren niet al hun nevenfuncties openbaar maakte - ondanks de wettelijke verplichting daartoe.

Als onafhankelijk tussenpersoon vervullen notarissen een spilfunctie in het economische en maatschappelijk verkeer. Zij oefenen een wettelijk monopolie uit: onder meer vastgoedtransacties, testamenten en bedrijfs-overnames moeten via een notaris lo-

pen. Dit maakt transparantie over wie notaris is, nevenfuncties en tucht-rechtelijke maatregelen van belang. Het register notariaat bood die transparantie.

De website van het inmiddels onbereikbare register notariaat meldt dat het register nu ter inzage ligt bij de KNB, met een verwijzing naar het wetsartikel dat bepaalt dat het voor een ieder toegankelijk moet zijn. In de praktijk bleek dat niet het geval. Toen

NRC in november onaangekondigd bij de KNB in Den Haag langsging, erkende een woordvoerder dat het volledige register niet kan worden ingezien. Wel verstrekt de KNB op verzoek gegevens van individuele notarissen.

Weigering

Dat de KNB het register offline haalde is het gevolg van een klacht van een notaris bij toezichthouder Autoriteit Persoonsgegevens (AP) over zijn vermelding in dat register. De uitspraak van de AP is niet openbaar. De privacywaakhond weigert vragen van NRC te beantwoorden over de zaak omdat het geen uitspraken doet over „individuele klachten”. Daardoor blijft onduidelijk of en hoe de AP een afwijging heeft gemaakt tussen het belang van openbaarheid van het register notariaat en privacy.

Volgens de woordvoerder van de KNB was het belangrijkste bezwaar van de AP tegen het register dat bij het intoetsen van de beginletters van een notaris ook andere notarissen zichtbaar werden.

Vanuit juridisch oogpunt blijkt de KNB zich reeds in een vroeg stadium te hebben neergelegd bij de uitspraak van de AP. Het liet de kwestie rond het register niet voor de rechter komen nadat de klacht van de notaris bij de AP in de bezwaarfase gegrond was verklaard.

Desgevraagd stelt de KNB dat het besluit om niet in beroep te gaan bij

de bestuursrechter, is genomen in overleg met het ministerie van Justitie en Veiligheid. Er werd afgesproken te wachten op een onderzoek naar persoonsregisters door de Open Universiteit in opdracht van het wetenschappelijk onderzoeksinstituut van het ministerie. Dit onderzoek werd in september naar de Tweede Kamer gestuurd. De termijn om alsnog bij de rechter in beroep te gaan was toen al maanden verstreken.

Het onderzoeksrapport noemt het register notariaat niet. Volgens de KNB is uit het rapport wel af te leiden dat het register nog maar één resultaat per zoekopdracht mag tonen, er informatie moet worden 'gelogd' over degene die een zoekslag maakt en dat 'scraping' - geautomatiseerd informatie kopiëren van een website - moet worden tegengegaan.

Het is volgens de KNB niet zeker dat het register notariaat weer digitaal beschikbaar komt. „In principe willen we de site weer online krijgen, maar dan moeten we wel aan de eisen kunnen voldoen”, stelt een KNB-woordvoerder. „We weten nu nog niet of dat lukt.” De beroepsorganisatie en belangenbehartiger van notarissen zegt daar op dit moment onderzoek naar te doen. Bij een positieve uitkomst van dat onderzoek zou het register - afhankelijk van de duur van de technische aanpassingen - „in de loop van volgend jaar” weer online kunnen komen.

Het hoofdkantoor van de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD) in Zoetermeer. FOTO ROBIN UTRECHT/ANP

INLICHTINGENDIENSTEN

‘China zat achter publicatie van namen Nederlandse spionnen op Hongaarse site’

Een Chineestalgige website in Hongarije zou de identiteit hebben onthuld van leden van Nederlandse inlichtingendiensten.

Wieland van Dijk en Tabitha Speelman
AMSTERDAM/BEIJING

Een Chineestalgige website in Hongarije zou de identiteit onthuld hebben van zes Nederlandse spionnen, die eerder dit jaar contact zouden hebben gehad met Taiwanese collega's. Een bericht op de website *Wanshida* beschrijft hoe een delegatie uit Taiwan in mei een bezoek zou hebben gebracht aan Nederland, gevolgd door een Nederlands tegenbezoek aan Taipei in november.

Het artikel staat al sinds 29 november online, in het Engels en in het Chinees. Maar pas toen de vermeende contacten enkele dagen later ter sprake kwamen in het Taiwanese parlement, werd het nieuws opgemerkt door de Nederlandse China-expert Sense Hofstede. Die schreef erover op zijn blog, waarna de *Volkskrant* het dinsdag oppikte.

Rosse buurt

De tekst op de Hongaarse site lijkt te zijn opgesteld door een teleurgestelde Taiwanese, die eerst uitweidde over een interne machtsstrijd bij de inlichtingendienst, en daarna smeug vertelt over het bezoek van zes Taiwanese inlichtingensmensen aan Nederland. Die zouden hun tijd, „met geld van de belastingbetaler”, vooral hebben besteed aan etentjes, winkelen en bezoeken aan musea, de Heineken Experience en de rosse buurt.

Eén halve dag zouden ze met de Nederlandse militaire inlichtingen-

dienst MIVD hebben gesproken. Ook publiceerde de site foto's van een gezamenlijke lunch. Het artikel suggereert dat de Taiwanese delegatie zich flink liet fêteren door „de voormalige kolonisator” [de VOC had in de zeventiende eeuw enkele decennia een handelskolonie op het eiland Formosa]: vanwege het gewicht van „de excessieve oogst” moest op de terugvlucht 80 euro worden bijbetaald.

In november zouden Nederlandse AIVD'ers en MIVD'ers naar Taipei zijn gereisd om een tegenprestatie te vragen: Taiwanese hulp bij het rekruteren van twee Chinese chipexperts. De (gedeelte)lijke namen van de Nederlandse delegatieleden worden genoemd, maar verdere details over het vermeende tegenbezoek zijn schaars.

Wie achter de publicatie zit, is on-

der tekst op de Hongaarse site lijkt opgesteld door een teleurgestelde Taiwanese

duidelijk. Maar volgens Hofstede wijst alles op betrokkenheid van China. De website waarop het stuk verscheen is „een vrij klassieke diaspora-nieuwswebsite”, zegt hij, die veel berichten overneemt van China News Service, een persbureau gelieerd aan het Verenigd Front van de Chinese Communistische Partij, dat zich ondermeer bezighoudt met beïnvloedingsoperaties in het buitenland.

Onder het artikel staat een fotocollage met de Amerikaanse president Donald Trump en de logo's van het Taiwanese chipbedrijf TSMC en van Nexperia. Over dat laatste bedrijf liggen China en Nederland al enige tijd in de clinch.

Beijing staakte daarop de uitvoer

van in China geproduceerde Nexperia-chips naar Europa, waardoor Europese bedrijven, zoals autofabrikanten, in problemen kwamen. Karremans schortte zijn maatregel in november op. Maar China eist dat ook een uitspraak van de Amsterdamse ondernemingskamer, die de Chinese Nexperia-bestuurder Zhang Xuezheng schorste, wordt teruggedraaid.

Hofstede denkt niet dat Nexperia de voornaamste aanleiding vormt voor de onmaskering van de vermeende Nederlandse spionnen. „Dit lijkt me meer gericht op Taiwan. Daar werken Europese landen steeds meer mee samen, en dat is voor China heel gevoelig. Ik kan me voorstellen dat China een signaal wil afgeven aan Nederland, maar ook aan andere Europese landen: wij houden jullie gesprekken met Taiwanesezen in de gaten.”

Hele gereedschapskist

Hij noemt het opvallend dat het bericht op een relatief onbekende uit-hoek van internet is verschenen, en dat het daar voorlopig bij is gebleven. „Als je dit had willen gebruiken in de publiciteitsoorlog over Nexperia dan had je het zinnetje eruit moeten lichten over die vermeende Nederlandse poging om de Chinese chipindustrie te infiltreren”, denkt Hofstede. „Er is dan een hele gereedschapskist om het te escaleren. Je kunt een influencer vragen het op [Chinees blogplatform] Weibo te beschrijven, een artikel laten verschijnen in de staatsmedia, of een vraag laten stellen op een persconferentie.” Dat bleef allemaal uit.

Een woordvoerder van het Chinese ministerie van Buitenlandse Zaken zei dinsdag dat zij „niet hadden gehoord” over de kwestie. Een woordvoerder van de AIVD zei dinsdag tegen NRC kennis te hebben genomen van het bericht, maar geen uitspraken te kunnen doen over medewerkers.

BijzondereZaken.nl

Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!

Vakanties & Reizen

Europa

Scandinavië

Wintersport in
SCANDINAVIË
Boek je natuurlijk bij

BBI
TRAVEL
EXPERIENCE

8-daagse reis
vanaf
€ 489 pp*
Vertrek vanaf
Schiphol

*Vanaf-prijs is per persoon op basis van voordeligste vertrekdatum. Prijzen variëren per datum. Incl. vluchten vanaf Schiphol, verblijf en transfers. Onder voorbehoud van drukfouten en/of prijswijzigingen.

www.bbi-travel.nl/scandinavian-mountains
050-3136000

Zaken & Transacties

Cursus Daytraden

675 ex btw
2e persoon
half geld

Een Kus en Kerstknuffel

Originele reacties cursisten

- Groei-spurt**
Na de cursus ben ik direct aan de slag gegaan. Door de hele dag te traden heb ik mijn account in drie maanden zien groeien van €15.000 naar ruim €50.000. Gemiddeld maak ik nu zo'n €500 per dag. Geweldige cursus!
- Altijd strak**
Jullie houden ons continu bij de les, en dat vind ik heel waardevol.

Cursusdata Hotel vd Valk Breukelen:
vrij 19 dec, ma 29 dec en vrij 9 jan
Let op! U kunt snel winst boeken maar net zo snel verliezen lijden!

www.robwessels.nl 010 519 21 15

De Iraanse president **Masoud Pezeshkian** (rechts), het hoofd van de Iraanse Revolutionaire Garde **Hossein Salami** (midden) en het hoofd van de Al-Quds-Brigade **Ismael Ghaani** (links) in januari bij een herdenking van de dood van de Iraanse generaal Qassem Soleimani in Teheran. FOTO ABEDIN TAHERKENAREH / EPA

DOODSTRAF

Aantal executies in Iran naar hoogste niveau in 36 jaar: ‘Regime is in paniek’

Iran executeerde vorige maand zeker 256 gevangenen, steeds vaker politieke dissidenten. „Ze hebben niets meer te verliezen.”

Derk Walters
AMSTERDAM

In een maand tijd werden in november in Iran naar schatting zeker 256 gevangenen gedood, volgens waarnemers het hoogste aantal in 36 jaar. Het aantal executies neemt maandelijks toe. Het gaat om veroordeelde moordenaars en drugsdealers, maar in toenemende mate ook om politieke dissidenten. Iran is wereldwijd koploper in het uitvoeren van de doodstraf; van elke tien geëxecuteerden in de wereld komen er naar schatting zes uit Iran.

Het verhoogde aantal executies onder de regering van president Masoud Pezeshkian lijkt een reactie op de groeiende onvrede in het land. Er komt steeds minder water uit de kraan en stroom uit het stopcontact, veel mensen kunnen hun gezin niet onderhouden en pensioenen worden niet uitbetaald. Wie daartegen in het geweer komt, wordt al snel gezien als iemand die het regime ondermijnt.

Mensenrechtenorganisatie Amnesty International spreekt van een „schokkende reeks executies” en constateert dat ze uitgevoerd worden na „grof oneerlijke processen achter gesloten deuren, waarbij martelingen en gedwongen bekentenissen schering en inslag zijn”. Een deel van de geëxecuteerde politiek gevangenen

was actief in de ‘Vrouw, Leven, Vrijheid’-beweging, die drie jaar geleden opgericht werd met als doel om de verplichte hoofddoek en andere discriminatoire wetten tegen vrouwen te beëindigen. Iran heeft deze beweging met geweld onderdrukt.

Op het eerste gezicht is het verrassend dat dit juist gebeurt onder Pezeshkian, die aanvankelijk als hervormer werd onthaald. Zijn voorganger, Ebrahim Raisi, stond bekend als de ‘slachter’ van politieke gevangenen, omdat hij in 1988, toen nog als rechter, de executie van duizenden dissidenten in enkele maanden tijd verordonneerde. Toch executeert Pezeshkian beduidend meer mensen dan zijn voorganger.

Angst aanjagen

Volgens mensenrechtenactivist Sadeh Tangestani bewijst het hoge aantal executies dat het Iraanse regime in het nauw zit. Zelf vluchtte hij 33 jaar geleden naar Nederland, omdat hij als student zag dat vrienden en mede-activisten gearresteerd en geëxecuteerd werden. Sindsdien komt hij vanuit Nederland in actie tegen de theocratische ayatollahregering in zijn thuisland.

„Ik zie de executies als een middel dat het regime inzet om de bevolking angst aan te jagen”, zegt Tangestani telefonisch. „Zij merken ook dat de bevolking de tekorten niet langer

pikt. In Teheran kregen bewoners na klachten over het watertekort het advies om de stad dan maar te verlaten.”

De Israëlische aanval op Iran, in juni van dit jaar, heeft volgens Tangestani de situatie nog verder verergerd. „Dat was weliswaar een grote klap voor het regime, maar het vertraagde het proces om veranderingen te brengen.”

De omstandigheden zijn zo nijpend dat het verzet blijft smeulen

Het Iraanse volk stond niet te juichen om de Israëlische aanvallen, aldus Tangestani. „Verandering kan niet van buitenaf opgelegd worden, maar moet vanuit het Iraanse volk zelf komen. De rest van de wereld kan natuurlijk wel iets doen: de sancties verharden. Iraanse olie financiert de Revolutionaire Garde.” Dat militaire elitekorps, dat rechtstreeks onder ayatollah Ali Khamenei valt, is verantwoordelijk voor de arrestaties en executies.

Vorige maand publiceerde het Iraanse persbureau Fars News Agency, dat gelieerd is aan de Revolutionaire Garde, een hoofdredactioneel commentaar waarin opgeroepen werd tot een ‘herhaling van 1988’. De speciale rapporteur van de Verenigde Naties voor de mensenrechten in Iran merkte de executies van 1988 vorig jaar aan als een genocide op Iraanse politieke en religieuze minderheden.

Doodstraf via videoconferentie

Volgens internationale waarnemers worden er ook nu weer steeds meer mensen ter dood veroordeeld om politieke redenen, en na schijnprocessen. Zo kreeg Zahra Tabari de doodstraf opgelegd in een proces van tien minuten, via een videoconferentie. Zij wordt ervan verdacht dat ze samengewerkt heeft met de Iraanse Volksmoedjaheden (MEK), een verzetsbeweging die zich ten doel stelt

om het regime ten val te brengen. Het bewijsmateriaal bestond eruit dat ze in haar huis een spandoek toonde met de woorden ‘Vrouw, Verzet, Vrijheid’.

Een andere prominente terdood-veroordeelde is bokser Mohammad Javad Vafaei Sani. Ook hij wordt verdacht van steun aan MEK, naast het organiseren van prodemocratische protesten. Een reeks (voormalige) topsporters, onder aanvoering van de Tsjechisch-Amerikaanse oud-tenniskampioen Martina Navratilova, eist zijn vrijlating.

Ook tegen veel organisatoren van demonstraties is de doodstraf geëist. Deze straf moet toekomstige demonstraties afschrikken, maar Tangestani ziet dat de organisatoren zich desondanks niet laten tegenhouden. „De omstandigheden zijn zo nijpend dat het verzet blijft smeulen. Medicijnen zijn tien keer duurder geworden. Dokters krijgen zo weinig betaald dat ze de patiënten geld vragen voor operaties. Iran stort in. Omdat ze niets meer te verliezen hebben, zijn verzetsmensen bereid om hun leven te geven.”

Behalve voor de executies vragen activisten ook aandacht voor de inhumane omstandigheden in Iraanse gevangenissen. Er is sprake van gevangenen die vastgehouden worden in vochtige kelders, vol ratten en insecten. Bokser Javad zou al zes jaar in eenzame opsluiting zitten en gemarteld worden.

INTERNATIONAAL TREINEN

Voor 10 euro met de trein naar Berlijn vanaf Amsterdam CS, hoe kan dat?

‘Brussel’ wil al jaren concurrentie op het Europese spoorwegnet. Dat moet leiden tot goedkoper railvervoer.

Jan Benjamin
BREDA

Een treinticket naar Berlijn voor 10 euro. Of een nachtelijke reis naar Milaan terwijl je slaapt. De ambities van de Nederlandse start-ups GoVolta en European Sleeper markeren een nieuwe fase in het internationale treinverkeer vanuit Nederland. Eindelijk komt de door Brussel gewenste liberalisering van het spoor een beetje van de grond.

GoVolta, dat zich graag ziet als ‘EasyJet van het spoor’, presenteerde maandag in Breda plannen voor betaalbare, rechtstreekse intercity’s naar Duitsland. Op 19 maart 2026 begint het met de rit Amsterdam-Berlijn (driemaal per week), een dag later volgt Amsterdam-Hamburg (ook driemaal per week). In de zomer wil GoVolta elke dag naar beide steden rijden, en vanaf december 2026 staat Amsterdam-Parijs op de rol. Partners zijn ov-bedrijf Keolis, dat de treinen bestuurt, en Brouwer Technology voor het onderhoud.

De nieuwe *low cost*-spoormaatschappij, opgericht door reisonderneemers Hessel Winkelman en Maarten Bastian, belooft enkelties naar Berlijn vanaf 10 euro, met een gemiddelde prijs rond 30 euro. Inclusief restauratierijtuig, twee stuks handbagage, en twee comfortklassen.

„Wij willen een betaalbaar en duurzaam alternatief bieden voor korte en middellange vliegreizen en autoritten”, zei Bastian maandag in Breda. De initiatiefnemers zijn al langer actief in de reisbranche met vliegreis-aanbieder Flywise.

GoVolta’s tarieven zijn veel lager dan die van NS voor een enkeltje Berlijn. Wie deze week naar Berlijn wil, betaalt 140 euro; komende zomer kost dat 60 tot 70 euro. De Intercity naar Berlijn van NS rijdt wel veel vaker, vijf keer per dag, en sneller. NS doet het in bijna 6 uur, GoVolta in circa 7 uur. Naar Hamburg rijdt NS niet rechtstreeks.

Hoe kan GoVolta zo goedkoop zijn? „Wij denken dat we efficiënter kunnen werken dan huidige aanbieders”, zegt Winkelman. „We rijden alleen als er vraag is, op routes die bewezen populair zijn. Niet ’s ochtends vroeg naar een onbekende stad in Duitsland, maar op commercieel acceptabele tijden naar de grote steden. Ook hoeft ons personeel niet te wisselen aan de grens, zoals NS en Deutsche Bahn doen.”

Nachttrain naar Milaan

Tegelijkertijd breidt European Sleeper zijn netwerk uit. De Nederlands-Belgische vervoerder exploiteert sinds 2023 de slaaptrein Brussel-Amsterdam-Berlijn-Praag. Bijna 240.000 passagiers gingen al mee op ruim 750 treintritten.

Eind maart 2026 volgt Parijs-Berlijn. European Sleeper neemt die dienst over van de Oostenrijkse ÖBB

Berlin Hauptbahnhof, eindbestemming van de nieuwe treindienst van GoVolta vanuit Amsterdam. FOTO MICHAEL KUENNE/ANP

en de Franse SNCF. Die zien geen brood meer in dit traject. En helemaal nieuw is de nachttrain naar Milaan. „De nieuwe route naar Zwitserland en Italië creëert een belangrijke noord-zuidverbinding in Europa”, zegt Chris Engelsman van European Sleeper. „We verbinden belangrijke economische en culturele regio’s.”

De nieuwe nachttrain zal driemaal per week vertrekken, een deel uit Amsterdam, een ander deel uit Brussel. European Sleeper koppelt de treinen in Duitsland. Engelsman zegt de geplande route naar Barcelona te hebben uitgesteld tot 2027 of 2028, ten gunste van Milaan.

De opkomst van GoVolta en European Sleeper past binnen de bredere context van de Europese liberalisering van het spoor, geïnitieerd door de Europese Commissie twaalf jaar geleden. Het doel destijds: een vrije spoormarkt met meer concurrentie, zodat reizigers meer, beter en vooral goedkoper met de trein kunnen.

Na een schoorvoetende start opende ook Nederlandse regering de spoormarkt. Binnenlands, met regio-

nale contracten (concessies) voor stoptreinen buiten de Randstad, en internationaal.

Op 1 januari 2025 is daarbij iets wezenlijks veranderd: NS heeft niet langer het alleenrecht op treinen naar Brussel en Berlijn. Die routes zitten niet meer in de hoofdtrainnetconcessie (HRN), de meerjarige overeenkomst

„We rijden als er vraag is, en op populaire routes

Hessel Winkelman Oprichter GoVolta

die - heet dat open toegang of ‘open access’. Je vraagt een traject aan, spoorbeheerder ProRail kijkt of er plek op het net is en concurrentiebewaker ACM checkt of concessiehouder NS geen economische schade ondervindt. Eurostar rijdt de hogesnelheidstreinen naar Parijs en Londen al langer in open toegang.

In 2023 vroeg het toenmalige kabinet wie op termijn internationale treinen zouden willen rijden in open toegang. Zeven aanbieders meldden zich, met voor treinfans prachtige plannen: GoVolta/Flywise, European Sleeper, Arriva, Flitxtrain, Qbuzz, Heurotrain en NS. Vanuit Amsterdam zou je (vaker) kunnen reizen naar Londen, Bazel, Hamburg, Marseille, Kopenhagen, München.

Risicovol

Alleen blijkt het „ploeteren” om een internationale treindienst te beginnen, vertelde Bastian van GoVolta in Breda. „Het is vreselijk ingewikkeld een initiatief van de grond te krijgen.”

Financiers vinden de spoormarkt en risico exploiteren - zonder subsidi-

en buitenlandse collega’s hebben nog weinig ervaring met opentoegegaanbieders, merkte European Sleeper al. Mogelijkheden om vervoer op aantrekkelijke routes en tijden te bieden, zijn schaars. Op stations in Berlijn en Bazel is geen ruimte je trein een nacht te laten overblijven. Rabobank haakte af als financier voor GoVolta; nu betalen de oprichters Keolis en Brouwer Technology de lease van locomotieven en rijtuigen en andere kosten.

De start-ups beklagen zich over „oneerlijke concurrentie” van de gevestigde vervoerders. Winkelman: „NS en Eurostar mogen passagiers vanaf elk Nederlands station een gratis treinkeus aanbieden naar Amsterdam. Eurostar betaalt hiervoor slechts 9 euro per passagier aan NS. Wij mogen dit niet.”

Ook de verkoop van GoVolta- en European Sleeper-reizen op de website van NS International moet beter, vinden de aanbieders. Deze site wordt in Nederland het meest gebruikt om internationale treinkaartjes te kopen. GoVolta overweegt intussen alternatieve verkoopkanalen.

REPORTAGE **HANDELSCONFLICT**

In het meest Canadese plaatsje van de VS stort de lokale economie in

Point Roberts ligt in de VS, maar is alleen te bereiken via Canada. De Canadese boycot van Amerika nekt lokale ondernemers.

Milo van Bokkum

POINT ROBERTS

Achter Larry's Liquor Locker houden de Verenigde Staten op. Vanaf het parkeerterrein van de drankwinkel kijk je uit over het grijze water van de Straat van Georgia, met aan de overkant: Canada.

Larry Musselwhite (75) runt zijn zaak, een van de meest noordwestelijkste winkels van de VS, al 31 jaar. Hij is sterk afhankelijk van zijn oorderburen: alcohol is in de VS goedkoper dan in Canada. „Maar ze zijn boos”, vertelt hij met een wrang lachje vanachter de toonbank, tussen de blikken bier en de flessen sterke drank.

Canadezen komen hier niet meer. „Ik mag blij zijn als ik dit jaar een omzet van 600.000 dollar haal.” Voorig jaar was dat 800.000, vóór Covid zelfs 1,2 miljoen. „Ik wilde mijn zaak eigenlijk verkopen, maar dat gaat nu niet lukken.”

Musselwhites winkel staat in Point Roberts, een uniek Amerikaans plaatsje. Het ligt op het puntje van een schiereiland dat verder aan Canada behoort. Je kunt Point Roberts (1.100 inwoners) alleen bereiken via Canada, een andere weg is er niet.

Kliffen en bossen

Point Roberts is superpittoresk. Water en stranden omringen het. Het biedt prachtige uitzichten, kliffen en bossen op twaalf vierkante kilometer. Tot het presidentschap van Donald Trump was het een geliefde bestemming voor Canadezen om een dagje (of langer) door te brengen: drank kopen, koffie drinken en wat eten, genieten van de natuur. Miljoenenstad Vancouver is niet ver.

„Er stonden rijen aan de grens”, vertelt Brian Calder (84) in zijn huis. Zijn familie heeft een lange historie op Point Roberts, en hij staat door zijn liefde voor het plekje bekend als de 'informele burgemeester'. 70 procent van het vastgoed is in handen van Canadezen, zegt Calder – die net als veel andere inwoners twee paspoorten heeft. „Meestal zijn het vakantiehuizen.”

Canadezen zijn laconiek, maar nu zijn ze beledigd

Larry Musselwhite slijtert

Drinkwater komt uit Canada, evenals stroom. Point Roberts is simpelweg het meest Canadese plaatsje in de VS. Maar sinds Trump dreigde Canada te annexeren, en met zware heffingen de 'historische band' tussen de beide landen torpedeerde, vermijden Canadezen alles wat Amerikaans is. En dat is bloedserieus, merk je in Point Roberts. Ook maanden na Trumps aantreden.

Je leest het af aan het aantal pas-

'Burgemeester' Brian Calder (boven) snapt wel dat de Canadezen niks meer van de Amerikanen moeten hebben. Larry Musselwhite (onder) krijgt zijn slijterij niet meer verkocht. FOTO'S ETHAN CAIRNS/TCP, LINDSEY WASSON/AP

santen van de minieme bemande grenspost. Augustus 2024: 110.303. Augustus 2025: 66.134.

„Ik ben mijn trouwste klanten kwijt”, vertelt de Amerikaans-Canadese Tamra Hansen (59) aan een tafel in haar restaurant The Pier. Ze woont al 25 jaar in Point Roberts en is de grootste horeca-exploitant in het plaatsje. Naast het restaurant runt ze een klein café.

We zien je over vier jaar, zeiden haar klanten. Hansens omzet ligt inmiddels 30 procent lager. „Sommige mensen zeggen: sluit de deuren gewoon. Maar ik zit diep in de schulden. Ik heb geld geleend om dit restaurant een paar jaar geleden te openen.” Ze betaalt zichzelf niet uit, zegt

Point Roberts (VS)

ze. Haar Canadese broer weigert volgens haar ook te komen.

Vrijheidsbeeld

Op de bezoeker maakt Point Roberts inderdaad een wat verlaten indruk. Je ziet restanten van betere tijden: kampeerterreinen, vakantiehuisjes, een golfbaan – niet ver van een klein vrijheidsbeeld.

Point Roberts is een extreem geval, maar langs de hele grens is te merken dat Canadezen de VS mijden. Uit cijfers van het Bureau of Transportation Statistics blijkt dat het aantal auto's en trucks dat vanuit Canada de grens oversteeft al het hele jaartientallen procentpunten lager ligt. In grensplaatsen als Buffalo in de

staat New York heerst paniek over het wegblijven van Canadese toeristen, berichtte *The New York Times*. Het effect is ook dieper in de VS te zien: entertainmentstad Las Vegas, van oudsher intens populair bij Canadezen, merkt dat ze wegblijven.

„Canadezen zijn vrij laconiek”, zegt Musselwhite in zijn drankwinkel. „Maar nu zijn ze echt beledigd.” Hij hoopt dat de Amerikaanse midtermverkiezingen verandering zullen brengen. „Ik zou graag met pensioen willen.”

Veel inwoners vrezen juist dat het de Canadezen vier jaar lang menens is. Ook een handelsdeal tussen de beide landen lijkt uit zicht te raken. Eind november kondigde de Canadese premier Mark Carney extra maatregelen aan om de Canadese industrie te beschermen. Dat werd gezien als teken dat een deal ver weg is.

Wrang genoeg snappen de inwoners van Point Roberts, veelal dus van gemengde afkomst, de Canadezen wel. „Iemand's soevereiniteit in twijfel trekken?”, zegt Calder. „Als Canada dat had gedaan, had Trump binnen een kwartier tanks gestuurd.” Hij begon een campagne met bumperstickers: 'Point Roberts steunt Canada'. Daar rijden flink wat Amerikaanse wagens nu mee rond. Op sommige huizen prijken Canadese en Amerikaanse vlaggen.

Ze zeiden: tot over vier jaar. Maar dan bestaat mijn bedrijf niet meer

Tamra Hansen horeca-ondernemer

„Ik hoop echt dat dit niet in een spookstadje verandert”, zegt Beth Calder (53, verre familie van Brian) in het Saltwater Cafe. Tot voor kort runde ze een bedrijf waar Canadezen Amerikaanse pakketjes naartoe konden laten sturen: die zelf ophalen is vaak goedkoper dan bestellingen naar Canada laten verzenden.

Vanaf februari begon het aanbod in te storten, in april sloot ze. Ook zij hoorde vaak dat mensen over vier jaar wel terug zouden komen. „Dan zei ik: oké, maar dan besta ik niet meer.” Andere klanten bleven komen, maar keken wel schichtig om zich heen. „Die zeiden: we willen niet betrappt worden in de VS.”

Annexatie

In een poging Canadezen terug te winnen, voert Brian Calder in de regionale pers nu campagne voor een onorthodoxe oplossing: annexatie van Point Roberts door Canada. Het is ludiek bedoeld, maar de ondertoon is serieus. „De mensen die in de negentiende eeuw de grens tekenden, waren hier nog nooit geweest”, zegt hij aan zijn eettafel. Ze kozen de 49ste breedtegraad als grens, zonder precies te weten hoe dit uit zou pakken.

„Moeten we dit niet gewoon eens heroverwegen?”

Advocaten **Geert-Jan Knoops** en **Carry Knoops-Hamburger** arriveren bij de rechtbank in Den Bosch voor de eerste zitting in de strafzaak rond het ongeluk met de Stint. FOTO JEROEN JUMELET/ANP

RECHTSZAAK

Dodelijk ongeval met Stint heeft 'diepe sporen nagelaten bij de families'

Zeven jaar na een ongeluk met een Stint in Oss, waarbij vier kinderen overleden, begon dinsdag de strafzaak.

Freyan Bosma

DEN BOSCH

Renzen en Peter Noorlander in de rechtbank in Den Bosch. Zeven jaar geleden, op 20 september 2018, verongelukte een bolderkar van hun bedrijf op een spoorwegovergang in Oss. Vier kinderen kwamen om het leven. Een vijfde kind en de 32-jarige begeleider van de kar raakten zwaargewond.

Het Openbaar Ministerie (OM) besloot de bedrijven achter de Stint te vervolgen: Stintum en moederbedrijf Stintum Holding. Zij worden verdacht van het leveren van een „schadelijk product”, en valsheid in geschrifte.

Meerdere instanties onderzochten afgelopen jaren de Stint. Zo groeide de zaak uit tot een dossier van 32 ordners, zei een van de rechters. Voorafgaand aan de zitting hadden

Zes uur lang werden vragen gesteld aan beide mannen van Stint

Geert-Jan Knoops en Carry Knoops-Hamburger, twee van de vier advocaten van de Stint-ondernemers, drie dikke ordners uit een zwarte rolkoffer gehaald en op tafel gelegd.

De rechter sprak van een „beladen zaak”, vanwege het „ontzettend droevige ongeval, dat diepe sporen heeft nagelaten bij de nabestaanden” en andere betrokkenen. Hij begreep dat zij „hebben toegeleefd naar vandaag”.

In de zaal zaten familieleden van de overleden kinderen, die bij de zitting komende donderdag het woord namen. De rechter sprak hen direct aan: „Voor velen van u is begrijpelijk de vraag wat er op die fatale ochtend is gebeurd. Dat blijkt niet duidelijk uit

het onderzoek”. De rechter waarschuwde de familieleden dat de zitting de komende dagen „afstandelijk” en „zakelijk” kan overkomen, vanwege de vele technische zaken rondom de Stint. „Dat u denkt: gaat dit nog over september 2018, over wat zo heeft ingegrepen in uw leven?”

Geraakt door de zaak

Ook Renzen en Noorlander, allebei in een nette pullover met wit overhemd, eigen flesje water mee, zijn geraakt door de zaak, benadrukte de rechter. Uit naam van de twee Stint-bedrijven las Renzen, met een trilling in zijn stem, een verklaring voor. „Het is voor ons, net als voor iedereen en de nabestaanden in het bijzonder, een vreselijk drama. Wij zijn ook ouder en beseffen daardoor als geen ander wat dit ongeluk teweeg heeft gebracht. De vraag wat er daadwerkelijk is gebeurd, heeft de afgelopen jaren onze levens beheerst.”

De rechters, officieren van justitie en advocaten stelden zo'n zes uur lang vragen aan beide mannen. Over waarom ze voor een smaller type Stint geen nieuwe toelatingsaanvraag bij het ministerie hadden ingediend („De maatvoering [van het frame] was niet veranderd”). Over waarom de 'remvertraging' niet in orde was („We wilden een soepele flow om tot een remming te komen”). En over waarom Renzen veel meer aan het woord was dan Noorlander, die via zijn afstudeerproject Renzen had leren kennen (Renzen: „Ik ben iets meer op de voorgrond, Peter doet de technische kant”).

„Respect dat u alles heeft proberen te volgen”, zei de rechter aan het einde van de zitting tegen de nabestaanden. Een enkeling had een kusje meegebracht. „Met die getallen en begrippen als remvertraging zult u best eens hebben gedacht: waar gaat dit over?”

FAILLISSEMENT

Oud papier niet meer opgehaald in Weert

AMSTERDAM

In de hele gemeente Weert is sinds donderdag geen oud papier meer opgehaald. Dat komt door het faillissement van OPC Wiermans, de vaste papierophaler en groothandel van Weert. De gemeente heeft 'brenge-localities' ingericht, bewoners mogen oud papier ook naar de milieustraat brengen. Ondertussen zoekt de gemeente een nieuwe speler om het oud papier op te halen. OPC Wiermans hield zich al 35 jaar bezig met het inzamelen en verwerken van oud papier. Het bedrijf begon met een handkar en werkte anno 2025 met containers, containerauto's, perswagens, een groothandel en auto's om de geperste balen af te voeren naar papierfabrieken. De oudpapierbranche staat onder druk, zegt Lennert Vermaat van de FNOI, de vereniging voor oudpapierbedrijven. „De loonkosten stijgen, het aanbod van oud papier daalt. Er zijn minder briefkaarten, kranten en tijdschriften om op te halen. Bij kantoren wordt minder geprint. Alleen het aanbod van karton stijgt nog wat door bestellingen.” (NRC)

WINDENERGIE

Rechter schrapte Trump-verbod

AMSTERDAM

Al op de eerste dag van zijn tweede presidentschap stelde Trump een verbod in op windmolenparken. Voortaan zou de federale overheid geen vergunningen voor nieuwe projecten meer verstrekken. Tientallen projecten werden stilgelegd. In plaats daarvan moest er meer overheidssteun komen voor fossiele energiebronnen. Dat verbod werd vrijwel direct aangevochten door een groep van zeventien staten. Zij zijn nu in het gelijk gesteld door een federale rechter, die oordeelde dat het verbod illegaal is. De rechter omschreef Trumps bevel als „willekeurig en grillig”. Door zonder onderbouwing te stoppen met het goedkeuren van projecten, handelde de overheid in strijd met de wet. (NRC)

EUROPESE COMMISSIE

Google onderzocht om machtsmisbruik

AMSTERDAM

Heeft Google misbruik gemaakt van zijn marktmacht bij het ontwikkelen van AI-functies? Met die vraag is de Europese Commissie vandaag een mededingsonderzoek begonnen. Het onderzoek richt zich op de recent toegevoegde AI-functies aan Googles zoekmachine en op het gebruik van YouTube-video's voor het trainen van AI-modellen. Sinds dit voorjaar toont Google bovenaan de zoekresultaten zogeheten AI-overzichten, waarin gebruikers een door kunstmatige intelligentie gegenereerd antwoord krijgen op hun zoekvraag. De Europese Commissie is bezorgd dat Google voor die functies artikelen en webpagina's van uitgever gebruikt zonder ze daarvoor te betalen. (NRC)

Advertentie

ROBECO

The Investment Engineers

Robeco Umbrella Fund I N.V.

(beleggingsmaatschappij met veranderlijk kapitaal)

Interim-dividend

De directie van het bovengenoemde fonds heeft besloten tot uitkering van interim-dividenden voor de onderstaande aandelenklassen betreffende het boekjaar 2025 (bedragen zijn bruto en per aandeel):

Robeco QI Global Developed Conservative Equities Fund – EUR G	NL 0011354865	EUR 2,80
Robeco QI Global Developed Conservative Equities Fund – EUR X	NL 0011354972	EUR 3,80
Robeco QI Emerging 30 Conservative Equities Fund – EUR G	NL 0015436098	EUR 3,60
Robeco QI Emerging 30 Conservative Equities Fund – EUR X	NL 0015436080	EUR 5,20

Op de uitkeringen zal 15% dividendbelasting worden ingehouden ten laste van de aandeelhouders.

Het volgende schema is van toepassing:

	Dividend data (Transfer agent)	Dividend data (Euronext)	Toelichting
Record date	15 december 2025	18 december 2025	Aandelen uitgegeven tot en met handelsdag 15 december 2025 komen in aanmerking voor dividenduitkering. Euronext gebruikt de verwerkte posities per 18 december 2025.
Ex-dividend datum	16 december 2025	17 december 2025	De koers per aandeel wordt vanaf de handelsdag 16 december 2025 ex dividend genoteerd. De koers per aandeel van de handelsdag 16 december 2025 wordt op 17 december 2025 gepubliceerd. Euronext publiceert deze koers met de datum 17 december 2025.
Betaalbaarstelling	19 december 2025	19 december 2025	

De directie
Rotterdam, 10 december 2025

Ontdek de mooiste cadeaus

&KLEVERING Kandelaar per stuk

Adviesprijs
45,-
39,95

Kerstboomkaars set van 12 stuks

Adviesprijs
30,-
30,-

Kunstkerstboom met verlichting

Adviesprijs
vanaf
199,-

- › Niet van echt te onderscheiden, zonder naalduitval
- › Gaat jarenlang mee, onderhoudsvrij én stijlvol
- › Verkrijgbaar in de hoogtes 185 en 215 cm

Led kaarsenset 7-delig

Adviesprijs
29,95

Kunstboom met verlichting

Adviesprijs
79,-

&KLEVERING Waxinelicht- houders set van 2 stuks

Adviesprijs
37,45
29,45

AMNESTY INTERNATIONAL Kerstkaarten set van 32 stuks

Adviesprijs
30,-
25,-

BLOOMING GOOD Luxe kunst- kerstkrans

Adviesprijs
59,-
49,-

Bekijk de gehele kerstselectie online > nrcwebwinkel.nl/kerst

Keepster **Yara ten Holte** juicht in het gewonnen groepsduel met Frankrijk tijdens het WK handbal in Ahoy Rotterdam. FOTO ROBIN VAN LONKHUIJSEN/ANP

Tijn van Giezen

ROTTERDAM

„Dit geeft een goed gevoel. Het is toch lekker om zo te winnen van Frankrijk, voordat het echt gaat gebeuren”, vertelt Estavana Polman (33) in de mixed zone na de overwinning op regerend wereldkampioen Frankrijk (26-23). Het is de laatste groepswedstrijd, beide landen zijn al zeker van de kwartfinale. Net als voor leeftijdsgenoot Lois Abbingh is het Polmans laatste eindtoernooi, en dat voor eigen publiek. „Ik geniet elk moment dat ik hier ben, het is echt fantastisch.”

De wisselwerking tussen de speelsters en de fans moest in Ahoy even op gang komen. „Als het er was dan was het er ook echt, maar het mag nog wel meer”, zei Polman na de eerste wedstrijd tegen Argentinië. Een speaker deed in de rust van de tweede wedstrijd tegen Egypte zelfs ‘namens de speelsters’ het verzoek aan het publiek om zich nog meer te laten horen.

Maar tegen Frankrijk is het publiek maandagavond uitzinnig. Nederland staat mede dankzij de aanmoedigingen al vroeg op een voorsprong van vijf doelpunten, en verslaat uiteindelijk de Fransen. „Ik denk dat wij het heel slim hebben uitgespeeld. We hebben dit toernooi nog niet echt een graadmeter gehad. Vandaag was het echt top”, zegt Polman.

De vraag is nu hoe ver Nederland kan komen. Eindigen bij de laatste vier is de doelstelling van het thuisland, maar daarvoor moet eerst woensdag in de kwartfinale worden gewonnen van Hongarije.

WK in eigen land

Tijdens het Europees Kampioenschap vorig jaar werd Polman door bondscoach Henrik Signell nog buiten de selectie gelaten, dit WK is ze er weer bij. Polman, Abbingh, Angela Malestein en Kelly Dulfer zijn de enige vier actieve speelsters die zilver wonnen in 2015, brons in 2017 én de wereldtitel in 2019, in Japan. Na dat toernooi polste de International Handbal Federation (IHF) Nederland om het WK te organiseren. Het mondde uit in deze editie, waarin de speelsteden verdeeld zijn over Nederland en Duitsland.

In de jaren dat de organisatie bezig was met de voorbereiding op het WK in eigen land, met Rotterdam en Den Bosch als speelsteden, vielen de prestaties van de Nederlandse handbalvrouwen wat tegen. Op ieder eindtoernooi strandde Nederland voor de halve finales en waren toplanden als Noorwegen, Denemarken en Frankrijk te sterk.

Met drie voorrondesduels en drie wedstrijden in de hoofdronde kent het WK handbal een lange aanloop, voordat teams zich kunnen opmaken voor de kwartfinale. Sowieso is een eerste wedstrijd „altijd een beetje wennen”, zei Dulfer na de gewonnen wedstrijd tegen Argentinië. Maar nu helemaal, met negenduizend thuissupporters. „Als het dan begint, zijn

WK HANDBAL

Handbalvrouwen ontketend op WK in eigen land, ‘nu gaat het echt gebeuren’

De handbalvrouwen van Oranje wonnen tot nu toe alles dankzij het uitzinnige thuispubliek, maar moeten nu tegen Hongarije.

„Het is de wereldkampioen die je verslaat en dat is een heel fijn gevoel

Yara ten Holte
keepster Oranje

er ook een beetje zenuwen. Het is toch nieuw om een WK te spelen voor thuispubliek.”

In Hal 1 van Ahoy staat het publiek op de banken bij doelpunten en reddingen. De twintigjarige WK-debutant Judith van der Helm kan er maar moeilijk aan wennen: „De eerste keer was ik er erg onder de indruk van. Nu is het een combinatie van onder indruk zijn met ervan genieten dat al die fans er voor jou zijn.” Tegelijk weten de Nederlanders hun focus tot nu toe te behouden: na een doelpunt kijken speelsters kort triomfantelijk het publiek in, om daarna snel hun positie weer in te nemen. Wat haar bij zal blijven? Van der Helm lacht: Nederlandse nummers als het in Ahoy grijs gedraaide ‘Baila Baila Baila’ „blijven echt in mijn hoofd zitten”.

In de openingswedstrijden kende Nederland een paar momenten waarin het zoekende was of scherpte verloor, maar

geen enkele tegenstander wist het de ploeg van de bondscoach Signell echt lastig te maken. Argentinië, Egypte, Oostenrijk, Tunesië en Polen werden allemaal eenvoudig verslagen.

Net als het publiek groeit ook Nederland in het toernooi. Oranje maakt minder technische fouten, begint scherper aan de wedstrijd, is agressiever in de dekking en scoort makkelijker. Vooral de snelle tegenaanvallen zijn een wapen. Vlak na een redding van Ten Holte of een onderschepping van Dulfer is de bal alweer in de handen van de snelle hoekspeelsters Bo van Wetering of Malestein. Beide speelsters scoren dit toernooi makkelijk, Van Wetering staat nu op 32 doelpunten en benut vier op de vijf schoten.

Met nog een groepswedstrijd tegen Frankrijk op het programma was de kwartfinale al bereikt, toch zag Nederland de ontmoeting met de titelverdediger als meetmoment. In 2016 won Nederland voor het laatst van *Les Bleus*. „Deze overwinning laat zien dat wij heel veel kunnen. Het is de wereldkampioen die je verslaat en dat is een heel fijn gevoel”, zei Ten Holte na afloop. Een aantal belangrijke reddingen leverde de keepster de titel speelster van de wedstrijd op.

Naar haar verzoek aan het publiek rond de openingswedstrijd is geluisterd, zoervaarde ook Polman vijf wedstrijden later. Nederland slaagt er tot nu toe in om uit het thuispubliek een voordeel te halen, in plaats van dat het de druk verhoogt. „Tegen Polen zat ik op de bank en toen heb ik tijdens de wave wel een paar keer meegekeken, ondanks dat de wedstrijd bezig was. In de rust doe ik af en toe lekker mee met de muziek. Het is gewoon een feest.”

Nu volgt de kwartfinalewedstrijd tegen Hongarije. „Alles moet kloppen en je kunt geen off-day hebben”, zegt Polman. „Hongarije is fysiek sterk en snel, ik denk een beetje vergelijkbaar met Frankrijk. Laat maar komen, aan de tegenstander kunnen we toch niks veranderen. Als wij zo spelen, kunnen wij alles hebben.”

Overleden

“Als je maar lang genoeg wacht, lost alles zich vanzelf op.”

Tot ons groot verdriet is overleden

Dirk Jilles Cohen Tervaert Rik

Nieuwer-Amstel, 4 september 1953 Amsterdam, 4 december 2025

Amsterdam:	Daan Cohen Tervaert Kirsten Schoon
	Sabine Cohen Tervaert Brian Freestone
	Marguerite Steketee
Zaandam:	Derya Kobaş Alfred Mwangi

De crematieplechtigheid vindt plaats op zaterdag 13 december om 15.15 uur in de aula van De Nieuwe Ooster aan de Kruislaan 126 te Amsterdam.

Correspondentieadres: Omval 15, 1096 AA te Amsterdam
mcesteketee@gmail.com

Colofon familieberichten

Opgave van een familiebericht
Een familiebericht kunt u opgeven via nrcadverteren.nl/familieberichten of een e-mail naar familieberichten@nrc.nl

Afdeling familieberichten
Bereikbaar op telefoonnummer: 020-7553052 (ma t/m vr 08.30 uur - 17.00 uur) of via e-mail: familieberichten@nrc.nl

Sluitingstijden
Dinsdag t/m zaterdag tot uiterlijk 14.00 uur op de dag vóór plaatsing. Voor plaatsing op maandag uiterlijk vrijdag 16.00 uur.

Hubert Wisse

21 april 1941 2 december 2025

Het afscheid vond op dinsdag 9 december in besloten kring plaats.

Correspondentieadres:
Jurgen Theunissen Uitvaartzorg
t.a.v. familie Wisse
Postbus 72
6500 AB Nijmegen

Wij ontvingen het droevige bericht dat onze zeer gewaardeerde oud-collega

Hans Bernsen

is overleden. Hans was tot november 2022 als neuroloog werkzaam in ons ziekenhuis.

Wij zijn Hans dankbaar voor alles wat hij voor zijn patiënten en voor CWZ heeft betekend. Onze gedachten gaan uit naar zijn kinderen, kleinkinderen en naasten. Wij wensen hen veel sterke toe met dit grote verlies.

Namens raad van bestuur, Vereniging Medische Staf en Vereniging Oud Medische Stafleden en medewerkers,

Canisius Wilhelmina Ziekenhuis **CWZ**

Geluk, emotie, herinnering

Op een eenvoudige, snelle en zekere manier uw familiebericht samenstellen en plaatsen in NRC

nrcadverteren.nl/familieberichten

GENEESKUNDE

Verdovingsmiddel lidocaïne biedt verlichting bij postcovid-klachten

Na een coronabesmetting houden sommige mensen langdurig ernstige klachten: postcovid. Bij toeval ontdekten artsen een medicijn dat helpt die klachten te verminderen. „Het gaat sinds deze zomer stukken beter.”

Niki Korteweg
AMSTERDAM

Een behandeling op basis van een bekend verdovingsmiddel, lidocaïne, biedt verlichting bij mensen met langdurige klachten na Covid-19. Dat blijkt uit Nederlands onderzoek onder 103 patiënten die al 2,5 jaar kampen met postcovid. Bij driekwart van de deelnemers verbeterden de klachten in de loop van negen maanden, zestien mensen konden zelfs stoppen of afbouwen.

Dat is hoopgevend. Er zijn in Nederland naar schatting 90.000 mensen met postcovid (ook wel long covid genoemd), er is nog geen enkele goedgekeurde behandeling. De studie verscheen vorige week in het wetenschappelijke tijdschrift *eClinical Medicine*.

Mensen met postcovid krijgen of houden langdurige klachten na een infectie met het coronavirus SARS-CoV-2. De klachten variëren en omvatten vaak uitputting na inspanning, extreme vermoeidheid, concentratieproblemen, hersenmist, spierzwakte, pijn, maag-darmklachten en toegenomen gevoeligheid voor licht en geluid.

De oorzaak van dat brede klachtenpalet is nog onduidelijk. Wetenschappers vermoeden dat een ontregelde reactie van het aangeboren immuunsysteem er een rol in speelt, die allerlei organen kan aantasten en die zichzelf in stand houdt. Die chronische staat van ontsteking reikt tot in het zenuwstelsel en zou zo kunnen leiden tot pijn, gevoelsstoornissen, cognitieve symptomen en ontregeling van autonome lichaamsfuncties zoals de hartslag en de spijsvertering.

Minder hersenmist

Per toeval ontdekten artsen van de pijnkliniek Excellent Care Clinics in Velsen-Noord dat lidocaïne mogelijk deze vicieuze cirkel kan doorbreken, schrijft hoofdonderzoeker Wendy Scholten-Peeters, hoogleraar fysiotherapie aan de Vrije Universiteit Amsterdam per e-mail. „Bij mensen met postcovid die voor de behandeling van zenuwpijn kwamen, verdeen niet alleen die pijn, maar begonnen ook andere neurologische klachten duidelijk af te nemen, waaronder hersenmist, malaise na inspanning, overprikkeling en autonome klachten.”

Lidocaïne zit onder meer in pijnstillende crèmes en wordt gebruikt bij kleine lokale chirurgische ingrepen. In een pijnkliniek krijgen mensen het via een infuus tegen zenuwpijn. Maar behalve verdovend werkt het ook ontstekingsremmend, op een cruciaal onderdeel van het aangeboren immuunsysteem. In deze studie gebruikten artsen een speciale bereiding van het middel, waarbij het werd gekoppeld aan een groot suikermolecuul, cyclodextrine. Hierdoor konden patiënten het zelf thuis toedienen. Bovendien komt de stof hierdoor na injectie onder de huid niet in de bloedbaan maar vooral in de lymfeknopen, waar veel immuuncellen zitten. Vier keer per dag spotten de deelnemers het middel thuis in, onder de huid in een arm of been. Hun gemiddelde leeftijd was 48 jaar, twee derde van de groep was vrouw, 93 procent was gevaccineerd tegen Covid-19.

„De patiënten gaven dagelijks in een app de ernst van 30 mentale en fysieke klachten door en ze vulden tweewekelijks vragenlijsten in”, aldus Scholten-Peeters.

Gemiddeld genomen merkten de deelnemers binnen een week verlichting bij de acht meest belastende klachten. Al vanaf week 2 merkten veel patiënten verschil bij spierzwakte, vermoeidheid en prikkelgevoeligheid. Na drie weken verbeterde ook de concentratie. Die verbeteringen hielden vaak aan. Na negen maanden waren bij zeven patiënten vrijwel alle klachten onder controle. Zij waren inmiddels gestopt met de behandeling, ze konden weer werken en hun sociale activiteiten doen. Nog eens negen deelnemers waren de medicatie aan het afbouwen. Zij hadden rond de 80 procent van hun normale functione-

Expertisecentrum voor postcovidpatiënten in het Amsterdam UMC. FOTO KOEN VAN WEEL/ANP

ren terug. Gemiddeld waren bij alle patiënten 28 van de 30 symptomen verbeterd – alleen haaruitval en misselijkheid niet. Bij geen van de opgeknapte patiënten was er een terugval te zien naar de ernstige klachten die ze voor de behandeling hadden. Psychologiestudent Jasper (26) is een van de deelnemers die dankzij de behandeling weer voltijds aan het werk zijn. Hij heeft ook zijn sociale leven terug. Hij wil vanwege zijn werk alleen met zijn voornaam in de krant, zijn volledige naam is bij de redactie bekend. „In 2021 kreeg ik postcovid, ik werkte in de GGD-teststraat. Aanvankelijk werd ik beter, maar twee jaar later kreeg ik na een periode van stress een flinke terugval. Via mijn huisarts hoorde ik van deze behandeling.”

Dure behandeling

Jasper had veel last van malaise na inspanning, aangeduid met PEM (post-exertional malaise). „Een of twee dagen na inspanning voel je je ziek zonder dat je ziek bent. Vermoeid, spierpijn, prikkelgevoelig. Alsof je een erge kater hebt. En zodra je iets doet wordt het erger. Ik kon niet studeren of werken. Na de supermarkt vier hoog de trappen op naar mijn appartement was een dagtaak.”

Dankzij de behandeling is hij in anderhalf jaar volledig hersteld. Maar het is anders dan voordat hij ziek werd. „Het gaat sinds deze zo-

mer stukken beter, maar bij te veel stress komen klachten terug. Daarom heb ik mijn studie psychologie een jaar stilgelegd. Ik werk nu één dag per week in een psychiatrische instelling, wat soms stressvol kan zijn, en vijf dagen per week in de bouw – glaszetten, machines bedienen. Dat is ideaal, het fysieke werk levert geen stress op.”

Dankzij zijn werk in de bouw kan Jasper de behandeling betalen. Want na bijna anderhalf jaar is sinds deze maand het geld op en de studie gestopt. „Het medicijn wordt op kleine schaal bereid in de apotheek, en kost 27

euro per stuk. Ik ben meer dan 3.000 euro per maand daaraan kwijt.”

Anesthesioloog en pijnspecialist Cees-Jan Oostwouder van Excellent Care Clinics vindt dat de therapie nu al voldoende is onderbouwd om ermee door te gaan, terwijl vervolgstudies worden opgezet. „Als behandelend arts zie ik mensen die na jaren van ernstige beperkingen weer beter kunnen functioneren. We hebben decennialange ervaring met lidocaïne. Het is pijnlijk dat de behandeling nog niet wordt vergoed. Voor deze patiënten bestaan nauwelijks alternatieven.”

Advertentie

BijzondereZaken.nl

Consumenten

Kunst & Antiek

TE KOOP GEVRAAGD klassieke of antieke auto's ook defect
Venema Antiques & Classic Cars
Rijksweg 17 te Drempt. Geopend op afspraak 06-53331279
info@venemaantiques.nl
www.venemaantiques.nl

Plaats ook uw advertentie in onze rubriek Bijzondere Zaken. Dit is heel gemakkelijk, geef online op en betaal direct via IDEAL!
Ga naar:
WWW.ZADKINEMEDIA.NL
Geef je oproep vóór de deadline van desbetreffende editie op!

Commentaar

INTENSIEVE VEEHOUDERIJ

Wiersma moet de volksgezondheid vooropstellen

Het is een beproefde strategie: door eindeloos uit te stellen en te blokkeren kan een minister beleid effectief tot stilstand brengen. Het is de methode die minister Femke Wiersma (Landbouw, BBB) tot in de puntjes beheerst, zo beschreef NRC dit weekend in een uitgebreide reconstructie. Op het stikstofdossier bijvoorbeeld leverde dat in anderhalf jaar tijd nauwelijks vooruitgang op.

Deze week bleek dat haar aanpak verder reikt dan stikstof. Uit nieuw onderzoek van de Gezondheidsraad, dat maandag werd gepubliceerd, blijkt dat wie binnen een straal van een kilometer van een geitenhouderij woont, 19 procent meer kans heeft een longontsteking te krijgen dan mensen die dat niet doen. Voor mensen die op minder dan 500 meter afstand wonen, is dat risico zelfs 73 procent groter. Omgerekend gaat het gemiddeld om 841 ziektegevallen per jaar.

Die uitkomsten zijn zorgwekkend, maar verrassend zijn ze niet. Al in februari wees het RIVM - bovenop al bestaande onderzoeken - op verhoogde gezondheidsrisico's rond geitenhouderijen, met naar schatting zelfs tientallen extra sterfgevallen per jaar. Dat onderzoek kwam er op verzoek van toenmalig minister van Volksgezondheid Fleur Agema (PVV). Destijds trok minister Wiersma openlijk de betrouwbaarheid van die bevindingen in twijfel en schoof zij de conclusies terzijde.

De vertraging die daarop volgde kost nu bijna een jaar. Wiersma beriep zich telkens op de complexiteit van het wetenschappelijke beeld: niet één specifieke ziekteverwekker is verantwoordelijk voor de longontstekingen, maar een samenspel van factoren zoals fijnstof, bacteriën en endotoxinen. Toch oordeelde de Gezondheidsraad afgelopen zomer al dat er voldoende

grond was voor beschermende maatregelen. Wiersma besloot echter te wachten op nieuw onderzoek. Dat rapport ligt er nu - en bevestigt de eerdere signalen.

Als volksgezondheid geen doorslaggevende reden is om te treden, dan verliest de politiek haar morele kompas.

Intussen bleef het rondom de minister niet stil. Een meerderheid van de Tweede Kamer riep in mei al per motie op tot een tijdelijke bouwstop voor geitenbedrijven, uit oogpunt van volksgezondheid en om ondernemers te behoeden voor toekomstige schade. Negen provincies namen zelf het initiatief en stelden moratoria in op nieuwe geitenstallen in de nabijheid van woningen, en omgekeerd.

De discussie past in een bredere ruimtelijke puzzel, waarin de strijd om de ruimte steeds zichtbaarder wordt. In het kleine Nederland botsen de belangen van wonen, natuur, landbouw, industrie en recreatie. Het is de taak van de landelijke politiek om daarin evenwichtige afwegingen te maken, met oog voor alle betrokken partijen. Dat Wiersma volgens ingewijden telkens weer de intensieve veehouderij in bescherming lijkt te nemen, wringt.

Deze kwestie raakt ook aan een fundamentele vraagstuk: hoe om te gaan met wetenschappelijke onzekerheid in politieke besluitvorming? Voorzichtigheid is begrijpelijk. Maar eindeloos wachten op absolute zekerheid is in de praktijk vaak hetzelfde als niets doen. Besturen betekent ook handelen onder onzekerheid, zeker wanneer de mogelijke gevolgen voor de volksgezondheid groot zijn.

En juist dat belangrijke principe ontbreekt nu in de afwegingen van Femke Wiersma. Als zelfs de volksgezondheid voor de minister geen doorslaggevende reden is om op te treden, dan verliest de politiek haar morele kompas. In de strijd om de schaarse ruimte zou één belang altijd voorop moeten staan: de gezondheid van alle inwoners van Nederland.

Een vluchtelingenkamp op het eiland Samos in Griekenland. FOTO GILES CLARKE/GETTY IMAGES

Grensbeheer klinkt neutraal, maar is dat niet

Geïmproviseerde vluchtelingenkampen zijn een permanent, juridisch uitgediepte grensdetentiesysteem aan het worden, ziet *Romy van Baarsen*. Met technologie die rechten uitholt en met instituties die verantwoordelijkheid ontkennen.

In het vluchtelingenkamp op Samos bouwen mensen kleine hutjes van alles wat ze kunnen vinden. Niet alleen om in te wonen, maar ook om bedrijfstjes te beginnen. Ik zit op een geïmproviseerde kappersstoel en krijg een ware knipbeurt van Mohammed. Na afloop wijst hij het geld dat ik hem wil geven zo vaak af dat het uiteindelijk weer in mijn eigen broekzak belandt.

Naast barbershops zijn er zelfgemaakte kerkjes, sportschooltjes, kinderschooltjes, moskeeën en kleine kruidenierszaakjes. Op een zonnige dag lijkt het bijna op een dorp. Je zou bijna vergeten dat mensen 's nachts in plastic flesjes water plassen omdat ze niet naar buiten durven, uren in de rij staan voor water, tussen ratten en slangen wonen, en dat hun matras, wanneer die is natgerend, meestal niet op tijd droogt voor het slapengaan.

Terwijl ik daar ben in 2021, wordt het eerste door Europa gefinancierde kamp geopend. Er

is beloofd dat deze plek beter zou zijn: metalen isoboxen, met eigen keukentje en douche. Toch heerst er in de weken voor de verhuizing onrust. Niemand weet of dit nieuwe kamp gesloten zal zijn. Op de poort staat „closed centre“, er staan hekken met prikkeldraad en stalen deuren die alleen opengaan met een vingervormige scan. „Mogen wij straks nog wel naar buiten?“ vraagt bijna iedereen. Er is geen informatie; zelfs hulpverleners weten het niet.

Weinig mensen realiseren zich dat deze kampen ook een vorm van grensgeweld zijn. Het leven er is verre van normaal: je wordt gecontroleerd zodra je naar binnen gaat en leeft met de angst dat de poort op elk moment dicht kan blijven. Dat gebeurt bijvoorbeeld tijdens COVID, en met de asielstop die afgelopen zomer drie maanden duurde. Steeds vaker worden deze plekken bovendien ver buiten ons zicht gebouwd. Hulporganisaties krijgen minder toegang, waardoor ook de ogen en oren van de buitenwereld verdwijnen.

COLUMN

MAXIM FEBRUARI

Afscheid van de vrije samenleving

De columnist zit op de bank en kauwt op zijn potlood. Er ligt een briefje naast hem waarop hij boodschappen dient te noteren. Hij moet, ten eerste, potten doperwten kopen en gedroogde abrikozen, voor het geval dat de stroom uitvalt.

Daarnaast komen er van alle kanten berichten die hij onder de abrikozen moet opschrijven. President Trump van de Verenigde Staten heeft de rechtsorde afgeschaft. In Nederland hoopt een Nationaal Deltaplan op een Nationaal Agentschap voor Disruptieve Innovatie. Er komt een vriendelijke uitnodiging binnen van de ambassade van Syldavië, die graag uitlegt hoe je uit de greep van Rusland blijft.

Naast het nieuwe Veiligheidsplan van Trump krabbelt de columnist het woord 'anarcho-kapitalisme'. In de krant leest hij dat de Argentijnse minister Federico Sturzenegger van Deregulering en Staatsvorming op bezoek is in Nederland. „Hij draagt een miniatuurkettingzaagje op zijn revers.“

De regering van Argentinië wil staatstaken afstoten. Het tijdperk van de alomtegenwoordige staat is voorbij, heeft de Argentijnse president onlangs gezegd: het is tijd voor anarcho-kapitalisme. Vorige week hebben de rechtse partijen van Nederland minister Sturzenegger met zijn kettingzaagje genoeglijk te eten gehad. Tegen de VVD heeft hij gezegd dat Nederland kan volstaan met een cirkelzaag.

Naast de abrikozen zet de columnist een padvindingsfluit op zijn lijstje. Straks kan hij dan vanaf het dak laten weten waar hij zit. Naast het woord anarcho-kapitalisme schrijft hij 'roofkapitalisme' en 'AI-rekenkracht'. Er is zojuist een boek verschenen waarin de Franse historicus Arnaud Orain een oude vorm van kapitalisme ziet terugkeren: een mateloos kapitalisme dat zich niet bekreunt om universele beginselen en internationale verdragen. „Recht wordt recht van de sterkste“, concludeert recensent Maarten Doorman.

De columnist zet nu een pijl tussen roofkapitalisten en AI-rekenkracht, want de moderne roofkapitalisten verhandelen niet alleen olie en vervoeren niet alleen specerijen: ze beheersen ook politieke beslissingsmachines. Normerende technologieën zoals AI. Die kunnen staatstaken overnemen en de staat afschaffen: wie AI-macht bezit, kan het recht negeren.

Vanaf hier loopt de lijn regelrecht door naar het Nationaal Deltaplan. Dat plan zou Nederland moeten redden van het lot een vazalstaat te worden, maar het is opgesteld door mensen met verstand van geld en niet van de staat, met verstand van rekenen en niet van

het recht. Dus zet het blind in op een competitief ondernemersklimaat en AI-implementatie. Voor de 'democratische inbedding' komen er 'burgerberaden'. Zucht. De columnist zet waxinelichtjes op zijn lijstje.

Nu wordt het tijd voor de conclusie. De geest van de columnist verlaat zijn lichaam en hij ziet zichzelf in al zijn nuttelosheid op de bank zitten. Wat is zijn rol? Wat is ieders rol in het geheel? Hij reikt naar een boek over het begin van het rechtsdenken dat hem door een lezer van de krant is aangeraden: het boek *Numeri* van Jonathan Sacks uit 2009. De Bijbel, zegt Sacks, beschrijft het langzame proces van sociale ordening op basis van wet en gerechtigheid.

De eerste vijf Bijbelboeken beantwoorden de vraag hoe je een wereld schept waarin mensen in vrijheid een orde onderhouden. Mozes en de zijnen dwaalden zo lang door de woestijn, wel veertig jaar, voordat ze zich vestigden en een natie vormden, omdat het tijd kostte vrij te maken en je vrijwillig aan de wet te onderwerpen.

Ze waren slavernij gewend en nu moesten ze zichzelf leren beteugelen. Daarvoor moesten ze verantwoordelijkheidszin ontwikkelen, behoeftebevrediging uitstellen en kunnen oordelen over de eigen oordelen. Zoals kost tijd, vele woestijnjaren, want het is zwaar werk, „een vrije samenleving is een morele prestatie“.

Hoe schep je een wereld waarin mensen in vrijheid een orde onderhouden?

Wat je nu ziet, in 2025, is het afscheid van een orde die berust op wet en gerechtigheid. Het wereldbeeld van Trump is een afscheid van de Bijbel. Het anarcho-denken dat staatstaken overlaait aan AI-rekenkracht is een afscheid van het ethisch denken dat berust op de kracht van het woord. Je kunt een machine of een taalmodel niet aan zijn woord houden: dat woord heeft geen performatieve waarde, het is geen belofte, het perkt de eigen vrijheid niet in.

Als het afscheid van de vrije samenleving doorzet, zullen we binnenkort met onze padvindingsfluit op het dak opnieuw moeten bedenken hoe je op basis van gerechtigheid samenleeft. Ja, zo iets kost tijd. Maar, zoals Sacks zegt, ook al ben je niet vrij om een opdracht in één generatie te voltooien, „je bent ook niet vrij om ervan af te zien“. De columnist schrijft het op. Niet als een conclusie, maar als een begin.

Maxim Februari is jurist en schrijver.

den overvol raakten en het uitblijven van oplossingen leidde tot steeds hardere grenspraktijken, van pushbacks tot openlijk geweld.

Surveillancesoftware uit Israël

Grensbeheer klinkt neutraal, maar is dat zelden. In november vond in Amsterdam de International Border Management Conference plaats, met delegaties uit de hele wereld: kustwachters, beleidsmakers, veiligheidsdiensten. Een wereld die spreekt over controle zonder het menselijk leed te benoemen. Alsof het erkennen van pijn iets zou openbreken wat niet meer terug te draaien is.

Vol trots werd de achtste editie van dit evenement geopend door onze eigen minister van Asiel en Migratie. Geen krant die erover schreef. En dat terwijl de organisatie achter deze conferentie, het International Centre for Migration Policy Development (ICMPD), surveillancesoftware aan Marokko levert die data uit elke smartphone kan halen. Best schokkend in een land waar activisten en journalisten worden vervolgd nadat hun telefoons zijn gehackt. Datzelfde ICMPD hield in Bosnië toezicht op de bouw van het kamp in Lipa, door hulpverleners omschreven als een 'Oostenrijkse Guantánamo': hoog hekwerk, camera's op elke hoek, cellen met tralies en nauwelijks daglicht.

Steeds weer verbaast het me hoe weinig we weten over de neveneffecten van deze technologie. Veel van de surveillancesystemen die aan Europese grenzen worden ingezet, worden ontwikkeld door Israëlische defensiebedrijven en zijn 'battle-tested' op Palestijnen - zoals de drones van Frontex en sensortechnologie die in verschillende EU-grensprojecten worden gebruikt.

Toen ik in 2023 in Athene met iemand van de Griekse kustwacht sprak over mijn zelfbenoemde missie - om zichtbaar te maken wat er schuilgaat achter grensbeheer - zei hij dat het iets nobels had. „Het is als de mythe van de Hydra. Hak je één hoofd eraf, dan komen er twee terug.“ Destijds begreep ik die uitspraak maar half.

Maar hoe langer ik met dit onderwerp bezig ben, hoe duidelijker ik zie wat hij bedoelde: in dit systeem verdwijnen misdaden niet wanneer ze worden blootgelegd, ze veranderen van gedaante.

Menselijk leed

In mijn laatste interview met de directeur van het Europese grensagentschap Frontex, Hans Leijtens, begreep ik waarom. Volgens de Frontex-verordening moet het agentschap zich terugtrekken wanneer een lidstaat systematisch mensenrechten schendt. Die schendingen zijn aan de Griekse grens al jaren uitvoerig gedocumenteerd. Ik sprak zelf met mensen die tijdens mislukte sleepacties familieleden verloren, of zelf gewond raakten door het geweld van de Griekse kustwacht. Steeds vaker wordt er op zee geschoten om boten weg te jagen.

Toch blijft Frontex de operaties medefinancieren die dat mogelijk maken. „Ik moet ervan uitgaan dat de lidstaat de 'revolver in place' heeft“ zei Leijtens. „Ik ben niet degene die dat toetst. Dat is de Commissie.“ Met andere woorden: zo lang Brussel geen officieel oordeel uitspreekt, moet Frontex aannemen dat alles in orde is. Het pistool ligt geladen op tafel, maar iedereen doet alsof het veilig is opgeborgen. Want zodra één schakel toegeeft dat dat niet zo is, valt het kaartenhuis om.

Toen ik zei dat ik nog altijd naar een oplossing zocht voor al dat menselijk leed, antwoordde Leijtens dat dat een te grote verantwoordelijkheid is voor één persoon. Het klonk bijna vaderlijk. En natuurlijk kan ik dat niet alleen; dat is ook helemaal niet de bedoeling. Ik moet ervan uitgaan dat we uiteindelijk, diep van binnen, hetzelfde willen. Dat het leed aan onze grenzen geen prijs is die Europa simpelweg bereid is te betalen, en dat ontmenselijking niet iets is waar we ons bij neerleggen. Misschien is dat mijn kaartenhuis.

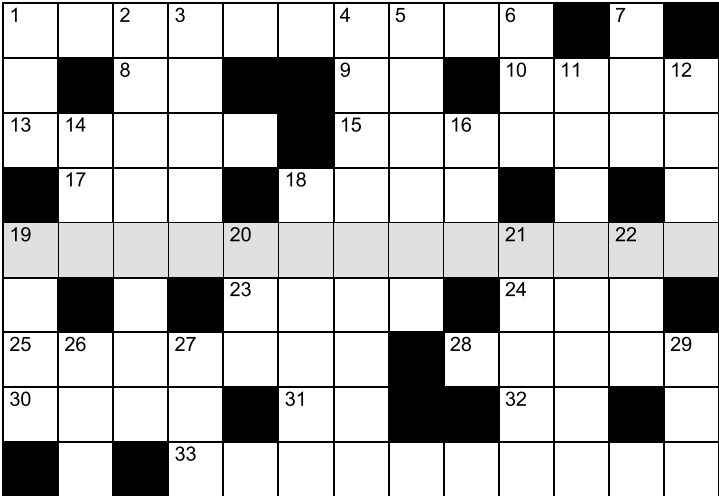
Romy van Baarsen is onderzoeksjournalist gespecialiseerd in migratie en Europees grensbeleid. Ze schrijft nu als journalist-in-residence aan het NIAS een boek over de normalisering van grensgeweld en de druk die dit legt op de rechtsstaat.

De ontwikkeling die ik in 2021 op Samos waarnam, is inmiddels verankerd in Europees beleid. Het nieuwe Migratiepact maakt gesloten opvangcentra niet kleiner of menselijker, maar juist tot het startpunt van de asielprocedure. Een groot deel van de mensen die Europa bereikt, moet voortaan eerst naar zogeheten pre-entry zones: afgesloten grenslocaties waar toegang tot het asielstelsel pas volgt na weken of maanden screening.

In deze zones bevinden mensen zich juridisch in een vacuüm: niet echt binnen Europa, maar ook niet erbuiten. Precies in die ruimte verdwijnen rechtswaarboren, terwijl feitelijke vrijheidsbeperking blijft bestaan. Het pact noemt deze centra geen detentie, maar ze functioneren er wel naar: wie vrij zou mogen reizen, blijft niet achter hekken, onder toezicht en met beperkte bewegingsvrijheid. Officieel kunnen die vasthoudtijden oplopen tot 24 weken. Maar omdat grenslanden nu al niet genoeg capaciteit hebben om procedures tijdig af te handelen, verwachten experts dat mensen er veel langer zullen vastzitten.

Juist daarom wordt het pact vaak vergeleken met de EU-Turkije-deal: ook toen werd beloofd dat de opvang kort zou zijn, dat er een verdeelsleutel zou komen en dat Turkije mensen zou terugnemen. In werkelijkheid gebeurde dat nauwelijks, waardoor de kampen op de Griekse eilan-

IN HET MIDDEN

Meer puzzels van Studio Steenhuis op steenhuispuzzels.nl

Horizontaal: 1. ‘Verslechtering mentale __ zet door, vooral zorgen over jongeren’ **8.** Richt met HUMAN en VPRO een omroephuis op **9.** Naast de donkey in een nativity scene **10.** Uitkijkje **13.** Zo’n soort fonds is open voor een beperkt aantal investeerders **15.** Dorp in de gemeente Ede **17.** Jip-pie, progrock! **18.** Past na aap en noot **23.** __ Bade, Songfestivalgoeroe **24.** Bart Van __, schreef De Bourgon-diërs **25.** Aziatische vouwkunst **28.** Japke D. __ **30.** Eigen vervoer **31.** Daarbij **32.** Amerikaanse ons **33.** Staan Jorts vrienden soms voor

Verticaal: 1. Ach, echt? **2.** Stelt grenzen aan de seksuele omgang **3.** Opbrengst **4.** Juli **5.** Uitwendig **6.** Dr. __, hiphop **7.** Begin van de klim **11.** De betere films **12.** (Niet) pap **14.** Filmmuseum dat met tekorten worstelt **16.** Effectenbeurs in Tokio **18.** __’s Wedding, film **19.** Past voor tic of Debrot **20.** Men spreekt snel van een stijl **21.** Hemelse bewaarplaats **22.** Waes of Coronel **26.** Hoor je op Franse bruiloften **27.** Kom terug om iets te drinken **29.** Bloeit in het voorjaar

Oplossing puzzel 9 december. Horizontaal: 1. MARRIT 6. OVARIA 10. GOA 11. UEDA 12. GABBER 14. ELAINE 15. ARES 22. EMIR 23. OUDOOM 25. BLAAKT 27. DATE 28. ARE 29. STAPEL 30. RUIMTE **Verticaal:** 2. AGAVE 3. ROB 4. RABAT 5. TUREN 6. ODE 7. VALKUIL 8. RUINE 9. AVERIJ 13. ERECODE 16. SHE 17. GNOES 18. INDIA 19. OMBRE 20. DRAAI 21. RAKET 24. MAL 26. ARM **In het midden:** GEITENHOUDERIJ

© Studio Steenhuis steenhuispuzzels.nl

ADVENT

Het is advent. We zetten vier kaarsen op tafel en halen de kerststal van zolder. Samen met onze dochter van vier zet ik de figuren neer. Ze somt de hoofdpersonen op: „Baby Jezus, Maria, Jozef, de engel, de herders en ... eh... de cadeaumensen!”

Tineke Drewes

Lezers zijn de auteurs van deze rubriek. Een Ikje is een persoonlijke ervaring of anekdote in maximaal 120 woorden. Insturen via ik@nrc.nl

COLUMN
FRITS ABRAHAMS

GL-PvdA als muurbloempje

Henk Kamp, ja! Als je wil weten waarom de VVD niet met GL-PvdA in zee gaat, luister dan naar Kamp. Hij is de personificatie van de afkeer in de VVD jegens GL-PvdA. Dat is van belang omdat hij een van de adviseurs lijkt van partijleider Dilan Yesilgöz, die hij dan ook „een aardige, capabele vrouw” noemt. Henk Kamp, JA21! Dat is de partij waarmee Kamp en Yesilgöz, beiden met een mond vol ‘landsbelang’ en ‘verantwoordelijkheid’, liever regeren dan met GL-PvdA. JA21 – een partij van rechts-radicalen politieke gelukzoekers, vergeven van xenofobie; mede-oprichter Annabel Nanninga muntte de term ‘dobbernegers’ voor zwarte bootvluchtelingen. JA21 is PVV-light, die partij waarvoor Yesilgöz al eerder de deur naar de macht wagenwijd openzette – met alle rampzalige gevolgen van dien. Als politiek duider heb ik Kamp nooit erg hoog gehad. Als minister (te lang volgehouden gasboringen in Groningen, de Toeslagenaffaire) trouwens ook niet – maar dat is nu even een ander verhaal. De politiek duider in Kamp kwam op karakteristieke wijze boven toen hij op 3 januari 2025 in *Sven op 1* constateerde én voorspelde: „Ik vind dat Wilders in het afgelopen jaar een constructieve rol heeft gespeeld. (...) Wilders heeft de rol gespeeld die hij moet spelen. Ik hoop dat hij daarmee doorgaat. Ik denk dat er meer ratio in Wilders’ handelen zit. Ik ben positief over de nabije toekomst.” Over minister Faber voegde Kamp toe: „Zeker minister Faber heeft in de afgelopen zes maanden een groei doorgemaakt.” Geef Henk Kamp een glazen bol en hij voorspelt wat ze bij de VVD willen horen. In de talkshow *Pauw & De Wit* besprak Kamp deze week met Diederik Samsom van GL-PvdA. Het was een hoogst interessante discussie omdat Kamp door Samsom gedwongen werd zijn afwijzing van GL-PvdA nader te ver-

klaren. Het kwam door de asielswestie, zei Kamp steeds, daar dacht GL-PvdA nog altijd verkeerd over. Vervolgens toonde Samsom met feiten aan dat het verschil inzake de asielswestie veel groter was toen PvdA en VVD van 2012 tot 2017 samen regeerden in het kabinet-Rutte II. Kamp bestreed dat niet, hij kon alleen zijn enige ‘argument’ blijven herhalen: de asielswestie. Het was goed dat Samsom hierop bleef hameren omdat het de irrationaliteit achter de afwijzing door de VVD liet zien. Het betreft hier vooral een gevoelsmatige afkeer die overigens ook bij andere partijen aanwezig is, zoals nu weer blijkt uit de opstelling van CDA en D66. Zij keren eveneens beide de PvdA, en niet voor het eerst, de rug toe. Vooral de houding van D66 moet als een dolksteek zijn ervaren – Jetten lijkt zijn linkse geestverwanten op te offeren op het altaar van zijn premiersambitie.

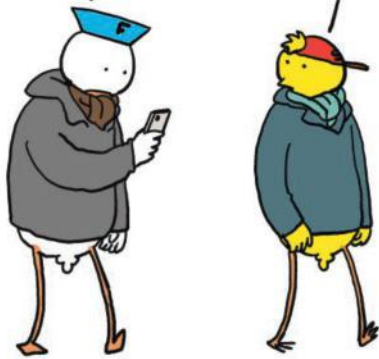
Geef Henk Kamp een glazen bol en hij voorspelt wat de VVD wil horen

GL-PvdA is het muurbloempje geworden in de balzaal van de Haagse politiek. Zij mag nog zo uitnodigend met haar ogen knipperen, niemand vraagt haar ten dans. Moet GL-PvdA daar erg rouwig om zijn, zo rouwig als de nieuwe leider, Jesse Klaver, zich toont? Waarom eigenlijk, in aanmerking genomen dat de adem van sommige danspartners nogal slecht is? Opnieuw samenwerken met de VVD, nu die van Yesilgöz en Kamp? In 2017 verloor de PvdA er 29 zetels door; daar hoor je Samsom te weinig over. Laat GL-PvdA zich in de oppositie eerst maar eens zelf uitvinden.

FOKKE & SUKKE
STELLEN ALLEEN MAAR VRAGEN

“25% VAN ALLE NEDERLANDERS HEEFT MENTALE KLACHTEN”

HÉ, IS DAT NIET EXACT HET PERCENTAGE PVV-STEMMERS?

RGVT

nrc > puzzels

NRC brengt je elke dag de leukste en meest (ont)spannende puzzels

Speel ze allemaal op nrc.nl/puzzels

SUDOKU

		1						4
	4						1	
		8			2	9		
						5	6	8
				5				
5				1			3	
	3		6	2	1	8		
9		7						

Meer puzzels en boeken van Peter Ritmeester op pzl.com

Plaats de cijfers 1 tot en met 9 zo in het diagram dat elk cijfer precies één keer voorkomt in elke rij, kolom, de negen vetomrande 3x3 vakken, én de vier grijze 3x3 vakken.

© Peter Ritmeester PZZL.com

Rechts: de oplossing van gisteren.

8	5	6	1	9	7	3	4	2
2	9	7	3	8	4	5	6	1
3	4	1	5	6	2	7	8	9
5	6	8	2	4	3	9	1	7
4	7	3	9	1	8	2	5	6
9	1	2	7	5	6	8	3	4
1	8	9	6	2	5	4	7	3
6	3	5	4	7	9	1	2	8
7	2	4	8	3	1	6	9	5

nrcwebwinkel»

Bestel je kerstdiner bij NRC

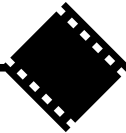
Bekijk alle menu's

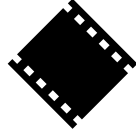

Kerstooft van 2025:
steengoede
kinderanimatiefilms

PAGINA C5

Cultuur
FILM & SERIES

Kim Kardashian in 'The Kardashians'.
BEELD DISNEY+

Keuringsdienst test Kardashians zalmsperma

Het begon allemaal in juli vorig jaar met één zin in de Amerikaanse realityshow *The Kardashians*. Tijdens een fotosessie met de familie zei hoofdpersoon Kim Kardashian tegen haar moeder: „Ik heb een zalmsperma-facial gehad.” Meer dan dat vertelde ze niet, de rest van het item ging over iets heel anders: de overlevingskansen van de vijf zusters in de wildernis.

Maar de schoonheidswereld had goed geluisterd. Vooral omdat ook grootheden als Jennifer Aniston en Miley Cyrus zeiden dat ze dit middel gebruikten om hun huid te verjongen. Zalmsperma werd een hype. „Fillers zijn uit, zalmsperma is in”, sprak zangeres Charli XCX. Ook de *Keuringsdienst van Waarde* (NPO 1) kon de wonderlijke trend niet weerstaan. Het team van het consumentenprogramma trok naar schoonheidsklinieken om de behandeling te aanschouwen en te ondergaan. Eentje ging naar het Spaanse bedrijf waar het middel wordt bereid. Hoogtepunt was het bezoek aan een Brabantse zalmbouderij waar de kweker voordeed hoe je de vis kunt melken door over zijn buik te wrijven. Presentator Ersin Kiris smeerde wat sperma op zijn voorhoofd. Dat heeft niet veel zin, zeggen dermatologen. De *Keuringsdienst van Waarde* onderzoekt doorgaans productieprocessen, zoekt uit wat er precies in producten zit en of dit strookt met wat de fabrikant belooft. Maar blijkbaar waren ze zo gelukkig met dit gekke product dat ze het onderzoek grotendeels lieten liggen. Zo vermoed ik dat de zalmkweker in beeld niet betrokken is bij de spermaproductie. Volgens mij kweekt hij gewoon zalm die bedoeld is om op te eten. De hamvraag, ‘werkt dit middel?’, werd niet gesteld.

Dus dook ik zelf maar in dit konijnenhol. De werkzame stof heet polynucleotide, het wordt gewonnen uit zalm-dna. Op je gezicht smeren of een maskertje dragen, zoals de presentatoren doen, is volgens dermatologen zinloos. Je moet het middel door een bevoegd arts in de huid laten injecteren. Grondig onderzoek naar de helende werking moet nog worden gedaan, maar de eerste resultaten zijn veelbelovend: polynucleotide zet inderdaad de huid aan om zichzelf verjongen. Forelsperma kan ook.

Het is wel prijzig, 350 euro per sessie. Verder was ik bezorgd over de vissen. Die zalmkwekerij zag er gruwelijk uit: tienduizenden flinke vissen zitten opgesloten in krappe bassins. Terwijl ze zo van reizen houden. Bij de *Keuringsdienst* lukte het de kweker niet om de zalm te melken, dus sneed hij hem maar open. *Animals were harmed in the making of this film!* Sommige dermatologen wijzen dan ook op alternatieve huidmiddelen waarbij geen dieren hoeven te lijden.

Als je een beetje door je oogharen kijkt, hebben we in Nederland ook een soort van Kardashians: de Hanslers. Nu de Meilandjes zijn gestopt, kunnen we deze familie wekelijks volgen op SBS6. Ze hadden een B&B in Oostenrijk en zijn in de realityserie verhuisd naar de Spaanse kust om een tapasbar te beginnen. Topattractie is moeder Monique, een bazige, onmogelijke vrouw die haar zoon Mike niet kan loslaten en het leven van haar schoondochter Denise zuur maakt. Althans, dat was vooral zo in de eerste aflevering. In de tweede en de derde aflevering gedroeg ze zich redelijk en werd het programma meteen behoorlijk saai.

Schoondochter Denise heeft de reeks echter een aparte dynamiek gegeven door in de pers te onthullen dat het allang uit is met Mike en dat ze geestelijk werd mishandeld door „schoonloeder” Monique. In weekblad *Privé* schetste ze haar liefdesrelatie als een parade van rode vlaggen die ze allemaal negeerde. Uit angst voor de Spaanse arbeidsinspectie sloot Monique haar schoondochter op in de keuken van de tapasbar, aldus Denise.

Gevolg van deze plotspoilers is dat ramptoeristen zoals ik naar de serie gaan kijken in de hoop dat Assepoester eindelijk wordt opgesloten en uitgestoten. Maar dat gebeurt nog lang niet, en misschien krijgen we het wel nooit te zien. Emotioneel gezien moeten de kijkers het ondertussen doen met de aftakeling van de oude hond Sasha, die de familie uit haar slaap houdt met zijn hoestbuien. Je kunt spuiten en smeren wat je wilt, de aftakeling gaat gewoon door.

Wilfred Takken

Hoe de hemel in films een 4-sterrenhotel werd

HET HIERNAMAALS IN FILM In de romkom ‘Eternity’ moet Joan beslissen met welke echtgenoot ze naar welke hemel gaat. Hoe werd de hemel een vakantieoord met keuzemenu?

Door **Coen van Zwol**

Met wie wil Joan haar eeuwigheid doorbrengen? In de romantische komedie *Eternity*, deze week in de bioscoop, arriveert de ziel van

tachtiger Larry per ‘soul train’ op het eindstation: hij stikte in een pretzel. We zagen hem eerder teder kibbelen met Joan, de vrouw met wie hij 65 jaar getrouwd was. Zij volgt speedig, weet Larry: Joan heeft kanker.

Dood is Larry tot zijn vreugde weer een dertiger, in staat tot squats en erecties. In het hiernamaals ben je je „gelukkigste zelf”, legt de HC (‘hiernamaalscoördinator’) uit, die hem opwacht in de aankomsthal. Na de dood word je niet beoordeeld of gewogen, maar bediend: als je maar gelukkig bent. Maar als Joan arriveert, blijkt Larry een rivaal te hebben: haar eerste echtgenoot Luke, die sneuvelde in Korea. Hij wacht al 67 jaar op Joan, hoe romantisch is dat? Joan moet kiezen: passie met de smachtende Luke of vertrouwd knuffelen met Larry. De strijd om haar hart begint, met verleiding, dirty tricks en zelfs geweld: ook in het hiernamaals kan je een kater oplopen, of een blauw oog.

In *Eternity* is het hiernamaals een viersterrenhotel. Zielen krijgen er een week de tijd om te beslissen over een hemel naar keus. Dat zijn een soort pretparken: Alpenwereld 312 of Museumwereld 475, Nudistenwereld of Ziekenhuissoapwereld, Kankervrije Rokerswereld of Queer Weimar-wereld („een geweldige jaren dertig zonder nazi's”). Aan de voet van het dodenhotel ligt een beurs met stalletjes waar verkopers dode zielen warm maken met brochures en gratis cocktails.

Een gewichtige keus, want voor altijd: wie zijn hemel beu is en probeert te ontsnappen via de personeelsdeur eindigt in ‘the void’ van eeuwige sensorische deprivatie.

De hemel als afterparty

Eternity is een vermakelijke Amerikaanse romkom met de gebruikelijke kleinburgerlijke moraal; een trioetje van Luke, Larry en Joan is nooit een optie en Joan wordt geacht een van de heren te volgen naar de hemel die zij uitkiezen, al overweegt ze wel even eeuwig te shoppen met haar beste vriendin in Parijswereld. Het hiernamaals is een gedisneyficeerde all-inclusive, engelen zijn verkopers die lijden aan depressie en stress. „Na een tijdje wordt alles hier verkopen, verkopen, verkopen”, verzuchten ze. *Eternity* kent een happy end - het is een romkom. Maar dat kan je ook als een nachtmerrie zien. Is deze hemel misschien stiekem de hel, een truc van Satan om zondaars te misleiden, zoals in tv-serie *The Good Place* (2016-2020)?

In *Eternity* dringen we in de hemel zelf door, in meerdere hemels zelfs. Dat is vrij uniek in films: bij eeuwige gelukzaligheid of het oplossen van het ego kunnen we ons immers weinig voorstellen. „*Heaven is a place where nothing ever happens*”, zongen de Talking Heads al. Pixarfilm *Soul* (2020) beperkt zich daarom tot een roltrap richting een lichtbol waarin zielen blijmoedig oplossen, in oude films komt de camera zelden voorbij de hemelpoort met mistwolken. Een uitzondering is *What Dreams May Come*, een digitaal hoogstandje uit 1998 dat ons de hemel van komiek Robin Williams toont: grootse, nogal bedrukkende landschappen in

Kiezen Joan en Larry voor Alpenwereld 312, Museumwereld 475, Nudistenwereld of Ziekenhuissoapwereld, Kankervrije Rokerswereld?

In *Here Comes Mr Jordan* gaat een bokser te vroeg dood en krijgt een nieuw lichaam.
BEELD LMPV/CIA GETTY IMAGES

In *Defending Your Life* (1991) is er een sanatorium met juristen die in een hoorzitting vaststellen of zielen nog een ronde moeten reincarneren. BEELD GETTY IMAGES

Het hiernamaals is in *Beetlejuice Beetlejuice* een kafaësk doolhof met wachtkamers vol komisch verminkte lijen. BEELD ANP/MARY EVANS PICTURE LIBRARY

de stijl van prerafaëlieten of de Duitse romantiek. Dat is zijn hemel, vertelt een geleidegeest. De hel - geïnspireerd op Jeroen Bosch en Gustave Doré - oogt een stuk bruisender.

Blunderde bureaucraten

In films gaat het ook niet zozeer om de hemel, maar om onze weg daarheen. In de 20ste eeuw gaat opvallend vaak een blunderende - hemelse bureaucratie over ons zielenheil: in het hiernamaals blijven we burgers met rechten en plichten. In Jean Cocteau's *Orphée* (1950) is het een ruïnewereld met sombere verhooruimtes waar tribunaal van zure oude mannen vonnissen vellen. In Hollywoodfilms is die bureaucratie welwillender. Zo gaat in *Here Comes Mr Jordan* (1941) een bokser een halve eeuw te vroeg dood en krijgt hij daarom een nieuw lichaam - het oude is reeds gecremeerd. Ook in het Britse *A Matter of Life and Death* (1946) is het hiernamaals een oneindig overheidskantoor in zwart-wit waar men aan een faire behandeling hecht. Een neerstorten-de piloot overleeft zijn eigen dood door

een foutje van een engel. Als die hem alsnog komt oppikken, heeft de piloot een geliefde gevonden. Een tribunaal moet beslissen of dat hem recht geeft om verder te leven.

In latere, neoliberale tijden slinkt het vertrouwen in de hemelse bureaucratie, zo lijkt het. Zie Tim Burtons *Beetlejuice* (1988), waar zielen langdurig op aarde blijven rondspoken vanwege administratieve rompslomp en het hiernamaals een kafaësk doolhof is met wachtkamers vol komisch verminkte lijen. In *Defending Your Life* (1991) is ‘Judgement City’ een gigantisch sanatorium met neerbuigende juristen die in een hoorzitting vaststellen of zielen nog een ronde moeten reincarneren of klaar zijn om door te stromen naar hun hogere niveau.

Daar zijn doden burgers van een overheid; in de Nederlandse productie *Wings of Fame* (1990) zijn het eerder pensionado's die parasiteren op de levenden. In een even origineel als cynisch script van Herman Koch speelt Peter O'Toole een filmster die op de rode loper wordt omgebracht door een piepjonge Colin Firth.

Eenmaal dood varen ze samen naar een grand hotel, waar roem je alleen een luxueuze kamer bezorgt. Vervaaft op aarde je naam, dan volgt een downgrade naar kleinere kamers, de kelder en ten slotte - na een sadistische afscheidsceremonie - een plons in het meer der vergetelheid.

In *Wings of Fame* is het personeel ranuncus en de bedrijfspolitiek een stuk grimmiger dan in het Disneyhotel van *Eternity*, waar men de doden slechts een eeuwigdurende franchise wil aansmeren. De directie oordeelt daar niet, sluiست zielen slechts door. Die bedrijfsmatige hemel lijkt een voorschot op de nieuwe ‘provider’ van het eeuwige leven: technologie. Want straks regelt de wetenschap onsterfelijkheid, hopen we: door regeneratie van cellen of het kopiëren van ons bewustzijn.

De dood in het datacentrum

Voor al het uploaden van bewustzijn op harde schijf spreekt tot de verbeelding van filmmakers. De doorgaans dystopische Netflix-serie *Black Mirror* kent één aflevering met opvallend techno-optimisme: *San Junipero*. Daar uploaden levenden hun bewustzijn recreatief naar avatars in virtuele vakantieoord, doden wonen daar permanent. San Junipero, een Gen X-zone waarin het altijd 1987 blijft, is een van de vele digitale hemels in het datacentrum.

De vraag is dan wel wie je digitale abonnement betaalt na je dood. En welke rechten heeft een armlastige dode? Dat stipt Amazons hitserie *Upload* (2020-2025) aan. Rijkaards genieten anno 2033 het eeuwige leven in het virtuele luxe-hotel Lakeview, waar alles te koop is: het hiernamaals is een bedrijfssector van 600 miljard dollar. Maar net als in *Eternity* en *Wings of Fame* heeft dit dodenhotel een kelder, zo blijkt: daar reduceert men armoezaaiers tot hoekige 32- of 16-bit-versies, want dat eist minder geheugen. De overleden held Nathan, die wordt gefinancierd door zijn steenrijke, nog levende vriendin Ingrid, valt voor zijn ‘Angel’, een employee van de helpdesk die hem wegwijst maakt in hotel Lakeview. Complicaties volgen.

God woont straks dus in Silicon Valley, de hemel wordt een digitaal vakantieoord toegankelijk voor levenden én doden. De dood is dan getemd en onschadelijk gemaakt; er is nog nauwelijks verschil met het leven. Philippe Ariès (1914-1984), de Franse historicus van de dood, zou zich niet verbazen over deze moderne doodsfantasie. Ariès onderzocht hoe het hiernamaals in de westerse cultuur veranderde van een langdurige sluimer tot een sleutelmoment waarop God de balans van het leven opmaakt: hemel, hel of vagevuur? Later werd de dood een tijdelijke scheiding van geliefden, gevolgd door een eeuwige afterparty. Begin 20ste eeuw, toen God overleed, werd de dood volgens Ariès nog griezeliger, en daarom gemedicaliseerd, uitgebannen en ontkend. Zie romkom *Eternity*, waar de bejaarde Joan haar familie niet wil confronteren met haar kanker. Dat zou de stemming maar drukken. Iedereen moet happy zijn.

In onze postmoderne wereld - Ariès overleed in 1984 - wordt de dood niet langer weggestopt, maar tot een spektakelstuk opgeblazen, met flamboyante nieuwe rituelen, ‘bucket lists’, reality shows en bestsellers van stervenden. We zijn geobsedeerd door levensverlenging en gefascineerd door de dood omdat we eigenlijk wel weten dat het dan echt voorbij is. En dus dromen we nu in de bioscoop graag over een dood met keuzemenu in Hiernamaals bv, zoals in *Eternity*.

CLOSE-UP

Netflix in Hollywood. FOTO GETTY IMAGES VIA AFP

Paramount is erg, maar iedereen haat Netflix

Wie neemt de oude ‘supermajor’ Warner Bros. Discovery over en wordt de nieuwe King Kong op Hollywoods apenrots? Gisteren kwam oude rivaal Paramount met een vijandig bod van ruim 108 miljard dollar. Geldschietters zijn onder andere investeringsfondsen uit Qatar, Abu Dhabi en Saoedi-Arabië, alsmede Affinity Partners van Donald Trumps schoonzoon Jared Kushner.

Een biedingsoorlog: fijn voor de aandeelhouders. Paramount leek vorige week nog de gedoodverfde overnamekandidaat. Deze Hollywoodstudio viel onlangs in handen van mediabedrijf Skydance van David Ellison, zoon van techmiliardair Larry Ellison. De Elisons lieten weinig na om in het geveel te komen bij het Witte Huis: onnodig schikken met Donald Trump voor 16 miljoen dollar, komiek Stephen Colbert wegbonjoure, een kooigevcht organiseren bij het Witte Huis. Hun personeelsbeleid suggereert dat de toekomstige mediareus een MAGA-zuil wordt.

Maar overnamerivaal Netflix krijgt de handen evenmin op elkaar. De streamingdienst overtuigde de leiding van Warner Bros. Discovery vorige week al met een bod van 82,7 miljard dollar op de film- en tv-studio, alsmede streamer HBO Max. Andere kabelzenders – CNN, Discovery, Cartoon Network – zouden een apart bedrijf worden. Donald Trump liet dit weekend weten dat hij zich persoonlijk met de deal zou bemoeien: zeer ongebruikelijk voor een president.

Ook de gedachte aan een Netflix-overname doet Hollywood huiveren. Iedereen haat Netflix, schrijft analist Sharon Waxman in *The New York Times*. Openlijk, maar meestal stiekem. Met een actuele marktwaarde van 412 miljard dollar – ruim twee keer Disney – geeft Netflix dit jaar 18 miljard dollar uit aan films en series. Met ruim 302 miljoen abonnees is het

Netflix spendeert 18 miljard dollar aan vluggertjes over seksschandalen naast prestigefilms

met afstand ‘s werelds grootste streamingdienst, met een eventuele overname van Warner Bros. Discovery zouden daar 120 miljoen abonnees van HBO Max bijkomen.

Bioscopen haten Netflix en vrezen dat het Warner Bros. zal gebruiken om de sector zijn wil op te leggen. Netflix zag bioscopen lang als hinderlijke afleiding van de beeldbuis. Als gunst aan ‘talent’ werd een Netflix-film soms een rode loper gegund op een filmfestival – vooral Venetië – en een bescheiden bioscooprelease van een dag of tien voordat de zaak online gaat: zie onlangs *Frankenstein*, *A House of Dynamite* of *Jay Kelly*. Op zijn beurt boycotte Amerika’s grootste bioscoopketen AMC Netflix en worden zijn films in Nederland vaak op ongunstige tijden geprogrammeerd. De vijandschap lijkt wat te bekoelen, maar vrienden zijn het niet. En met de controle over Warner Bros.’ filmaanbod krijgt Netflix een overwicht. In 2024 was Warner Bros. goed voor 13,7 procent van de Amerikaanse bioscooprecette, dit jaar scoorde het een reeks filmhits als *A Minecraft Movie*, *F1*, *Sinners*, *Weapons* en *The Conjuring*.

Filmproducers haten Netflix, ook als ze ervoor werken. Netflix breekt met het lucratieve circus van ‘backend deals’, die percentages beloven op toekomstige winsten: Hollywood drijft daarop. Bij Netflix is het schraalhans keukenmeester; ‘talent’ wordt ook minder verwend met privéjets, bungalows op het bedrijfsterrein of credit cards zonder limiet.

Vakbonden haten Netflix omdat ze massaontslagen vrezen en ze weinig hebben in te brengen tegen de resulterende mediagigant. Voor consumenten dreigt Netflix zo dominant te worden in streaming dat Netflix vrolijk kan voortmarcheren richting ‘enshittificatie’: platformverval.

De filmpers haat Netflix om zijn datagedreven content. Naast een handvol prestigefilms steekt Netflix zijn tientallen miljarden in tweederangs formulewerk, seriemoordenaars, reality of vluggertjes over seksschandalen. In kwantiteit die scoort.

Iedereen haat Netflix: dat krijg je als *distrupter*. In deze overnamestrijd zou het de streamer kunnen opbreken, al stemt het alternatief evenmin vrolijk. Het wordt Scylla of Charybdis.

Coen van Zwol

Bitterzoet duel afwezige vader en wrokkige dochter

TRAGIKOMEDIE In het subtiële, elegante ‘Sentimental Value’ wil een horkerige regisseur na de dood van zijn ex dat zijn dochter, een succesvol actrice, de hoofdrol in zijn zeer persoonlijke comeback-film speelt.

Sabeth Snijders

AMSTERDAM

In het Noorse *Sentimental Value* zingt vader Gustav Borg (Stellan Skarsgård) op een bepaald moment de lof van het krijgen van kinderen. Zijn dochter, de succesvolle actrice Nora (Renate Reinsve), vraagt cynisch waarom hij er dan zo weinig was voor hen. Het vat de kern van de film en doet denken aan Noah Baumbachs tragikomedie *Jay Kelly*, die afgelopen week op Netflix verscheen. Ook daar krijgt een vader de rekening voorgeschoteld voor zijn gebrekkige ouderschap.

Filmregisseur Gustav Borg (Stellan Skarsgård) is net als acteur Jay Kelly in Baumbachs film een charmant, kunstzinnig type die zijn werk belangrijker vond dan de band met zijn kroost. Gustav vertrok, na een huwelijk vol ruzie, naar Zweden en liet zijn jonge kinderen achter. Als hij opduikt nadat haar moeder is overleden, zit Nora niet op hem te wachten. Haar zus Agnes (Inga Ibsdotter Lilleaas) wil hem wel een kans geven.

Dat Gustav gewend is zich niet aan te passen aan anderen, wordt meteen duidelijk: hij heeft geen zin in de herdenkingsdienst voor zijn ex, dus arriveert pas op de receptie achteraf. Zijn komst heeft bovendien een pragmatisch motief: hij wil dat Nora de hoofdrol speelt in zijn nieuwe film, een mogelijke comeback na vijftien jaar. Ze weigert bits.

De kijker weet dan al dat zij, net als haar vader, succesvol is in haar

vak, maar worstelt met zelfdestructieve neigingen. In een geestige scène zien we haar enkele minuten voor ze op moet haar tegenspeler vragen om seks of een klap in het gezicht. Hij kiest het tweede, waarna ze het theater probeert uit te rennen terwijl ze haar jurk theatraal stukscheurt. Tot haar collega’s haar hardhandig het podium opduwen en ze geweldig speelt.

Waar Netflixfilm *Jay Kelly* uiteindelijk de sentimentele toer op gaat en laat zien wat de hoofdpersoon wel heeft bereikt, brengt *Sentimental Value* nuances aan in het cliché van de afwezige vader en de daardoor gekende dochter. Dat is ook een grote verdienste van Reinsve en Skarsgård. In andere handen zouden hun personages mogelijk zo irritant en narcistisch zijn dat ze oninteressant worden. Bij hen niet.

Horkerige kwal

Skarsgård zet Borg in eerste instantie neer als een heerlijk horkerige kwal. Hij stelt dat hij de toneelstukken van zijn dochter al in de pauze verliet omdat hij in een paar minuten al weet of iemand goed speelt. En hij houdt er zulke pedante cinefiele opvattingen op na dat het op de lachspieren werkt. Soms zelfs op die van Nora, zoals wanneer hij de negenjarige zoon van Agnes Gaspar Noës *Irreversible* als verjaardagscadeau geeft, het „meesterwerk” met Monica Bellucci met een negen minuten lange verkrachtingscène.

In het tweede deel van de film, dat iets te traag op gang komt, wordt steeds duidelijker dat Gustavs gedrag deels onmacht is. In welke mate is

zijn ouderschap gekleurd door zijn eigen complexe familiegeschiedenis? Welke demonen en emoties erf je via je genen en door opvoeding? Het zijn vragen die steeds meer op de voorgrond komen, naarmate de repetities van Gustavs film vorderen. De naar diepgang zoekende Amerikaanse filmster Rachel Kemp (Elle Fanning) wil immers graag de rol spelen die Gustav voor zijn dochter had geschreven. Maar kan hij Nora – of zijn moeder, over wie de film gaat, hoe wel hij dat ontkent – wel loslaten?

Juist door het bitterzoete spel van Reinsve en Skarsgård, de subtiële droge humor in het script, en de elegante wijze waarop regisseur Joachim Trier, die Reinsve eerder lanceerde in zijn portretfilm *The Worst Person in the World*, de zusterband tussen Nora en Agnes uitdiept, is het jammer dat andere elementen in de films nogal gekunsteld en uitleggerig voelen. Zo is het feeërieke huis waarin zowel Gustav als later Nora en haar zus opgroeien een zeer prominent personage in de film. Via een voice-over praat het de kijker bij over zijn bewoners en over de gebeurtenissen die hun levens tekenden: een erg nadrukkelijke manier om de ervaringen van generaties met elkaar te verbinden en duidelijk te maken dat bepaalde ‘barsten’ nooit helemaal hersteld kunnen worden.

Recensie Tragikomedie

Sentimental Value. Regie: Joachim Trier. Met: Renate Reinsve, Elle Fanning, Stellan Skarsgård. 135 min. ●●●●○

Stellan Skarsgård en Renate Reinsve als vader en dochter in ‘Sentimental Value’.

Zootropolis 2

Bluey in de bios

Arco

Mary Anning

Nooit was er zoveel steengoede animatie in de bioscoop rond de Kerst

JEUGDFILMS Rond Kerstmis is het aanbod jeugd- en familiefilms van oudsher groot. Dit jaar is het aanbod opmerkelijk sterk, met Disney’s ‘Zootropolis 2’ maar vooral ook onafhankelijke Europese producties.

Door Dana Linssen

Zootropolis 2
Wie is de slang?

Alweer tien jaar geleden verraste Disney met het antiracistische *Zootropolis*, over een dierenutopie waar roof- en prooidieren min of meer vredig samenleven. Het was ook een buddy-movie over konijn Judy Hopps die met een snelgebekte vos een zaak moet oplossen.

Het nieuwe deel is nog steeds leuk, alweer een eendeloze buiteling van achtervolgingen, en daardoor een beetje te veel meer van hetzelfde. Het duo is nu officieel in dienst bij de politie en neemt het op tegen een (vermeend) complot van reptielen. Daarbij krijgen ze hulp (of tegenwerking) van een kobaltblauwe slang. Dat de politieke verwijzingen aanslaan blijkt wel uit de recordbrekende kaartverkoop sinds de film eind november wereldwijd in première ging.

Heidi: De legende van de lynx

de Letse film *Flow* (over een kat die samen met haar dierenvrienden de klimaatcrisis moet zien te overleven) vorig jaar vanuit Cannes een zegetocht was begonnen die bij de Oscars eindigde, keek het Franse festival dit jaar voor het eerst serieus naar animatie. Twee titels sprongen eruit: *Amélie et la métaphysique des tubes* en *Arco*.

Net als *Flow* lijken ze sterk beïnvloed door de levendige, handgetekende 2D-animaties van grootmeester Hayao Miyazaki, die het in de (Europese) bioscopen voorlopig lijken te hebben gewonnen van de luidruchtige, digitale 3D-geanimeerde Disney-films. In het geval van het oogverblindende en betoverende *Amélie* is die stijlhommage bovendien relevant: de semi-autobiografische novelle van de Belgische schrijfster Amélie Nothomb speelt zich in het Japanse Kobe af.

In heldere pastels met dromerige achtergronden volgen we de belevenissen van een driejarige *expat brat* met betoverende groene ogen en een hoofd vol vragen. Zonder veel uitleg sluit de film aan bij het Shinto-geloof dat kinderen rond de leeftijd van drie jaar een overgang beleven van hun goddelijke staat naar een meer men-

selijke. De kleine Amélie reflecteert in geestige voice-overs op haar mini coming-of-age.

Daar is verder niks heiligs aan. Amélie is hyperactief en nieuwsgierig, haalt kattenkwaad uit alsof er een duiveltje in haar is geslopen en verrast dan weer met haar filosofische bespiegelingen. Als ouder moet je dus wellicht bereid zijn om na afloop met je kroost in gesprek te gaan over kwesties als: „Na hoeveel zwaluwen kun je geloven dat de lente terugkeert?” En ze kalmeren na de bijna-doodervaring die Amélie heeft als ze eerst in zee en dan in een vijver vol koikarpers bijna verdrinkt.

Arco
Back to the Future met regenbogen

Als niet *Amélie* het tot de Oscars schopt, dan toch zeker *Arco*, een retro-futuristische mix van *E.T.* en *Back to the Future* over het jongetje Arco dat vanuit een verre toekomst terug in de tijd reist omdat hij zo graag dinosauriërs wil zien. Hij strandt echter in onze eigen nabije toekomst waarin de aarde geteisterd wordt door wervelstormen en bosbranden en het meisje Iris en haar broertje worden opgevoed door een huisro-

bot omdat hun ouders slavenarbeid verrichten in robotfabrieken.

Samen verzinnen ze een list om Arco weer terug bij zijn ouders te krijgen, maar niet nadat hij Iris de bouwtekeningen heeft gegeven voor een schonere toekomst. Ook hier zijn de geest van Miyazaki en de filosofie van het *solarpunkfuturisme* (scifi met een groene en gelijkwaardige toekomst zonder tussenkomst van technologie) nooit ver weg. De regenboogcape waarmee Arco en zijn tijdgenoten door de sterrenstelsels vliegen, staat symbool voor het gevoel van hoop dat de film wil geven.

Mary Anning
Fossielen verzamelen is punk

De schreeuwerige nasychronisatie maakt de Zwitserse animatiefilm *Mary Anning* soms wat cartoonesker dan de bedoeling is. Deze biopic over paleontoloog Mary Anning – in 2020 door Kate Winslet vertolkt in de biopic *Ammonite* – als twaalfjarig meisje dat aan het begin van de negentiende eeuw maritieme fossielen vond aan de Engelse zuidkust, is namelijk lekker rebels.

Dat blijkt alleen al uit de soundtrack met muziek van de indiepunkband Edam. Edam van striptekenaar Shyle Zalewski. En verder vooral uit de manier waarop Mary het aan de stok krijgt met de domine die beweert dat haar fossielen niet echt kunnen zijn, omdat dat het scheppingsverhaal niet meer klopt. Zij is zelf een punkmeid *avant la lettre*. Regisseur Marcel Barelli is zelf amateurpaleontoloog, wat blijkt uit de talloze liefdevolle details en weetjes die als *easter eggs* in de film verstopt zitten.

Recensies
Jeugdfilms

Zootropolis 2. Regie: Jared Bush, Byron Howard. 106 minuten. Vanaf 6 jaar. Te zien vanaf: 26 november. ●●●○○

Bluey in de bios. Regie: Joe Brumm, Richard Jeffery. 55 minuten. Alle leeftijden. Te zien vanaf: 10 december. ●●●○○

Amélie et la métaphysique des tubes. Regie: Maily Vallade, Liane-Cho Han. 78 minuten. Vanaf 6 jaar. Te zien vanaf: 25 december. ●●●●○

Arco. Regie: Ugo Bienvenue. 89 minuten. Vanaf 9 jaar. Te zien vanaf: 3 december. ●●●●○

Mary Anning. Regie: Marcel Barelli. 72 minuten. Alle leeftijden. Te zien vanaf: 19 december. ●●●●○

Ook te zien:
Boets & ik. Regie: Yan Lanouette Turgeon. 92 minuten. Alle leeftijden. Te zien vanaf: 12 december. Nagesynchroniseerde live-actionfilm waarin boerenweesmeisje en haar ingedutte stadse oom nader tot elkaar komen.
Dieren viereen feest. Regie: Camille Almeras e.a. 68 minuten. Alle leeftijden. Te zien vanaf: 10 december. Omnibusfilm van vijf verschillende regisseurs met geanimeerde kerstverhalen voor de allerkleinsten.

Juf Braaksel en de mysterieuze verdwijning. Regie: David Cocheret. 82 minuten. Alle leeftijden. Te zien vanaf: 10 december. De kinderen in de klas van de gemene Juf Evi gaan op schoolkamp en moeten voorkomen dat een magische verrijker in haar handen valt.

Mission Santa: Yoyo redt Kerst. Regie: Ricard Cusó, Damjan Mitrevski. 96 minuten. Vanaf 6 jaar. Te zien vanaf: 10 december. Yoyo de kerstelf ontdekt tot zijn schrik dat de kerstman met pensioen is en het hele kerstcircus is geautomatiseerd. Dan gooit een hacker het systeem overhoop in deze vergezochte animatiefilm.
Heidi: De legende van de lynx. Regie: Tobias Schwarz. 80 minuten. Vanaf 6 jaar. Te zien vanaf: 17 december. Animatiefilm over het meisje Heidi uit de bergen die een babylynx vindt.
Het geheim van de leeuwjes. Regie: Antoine Lanciaux. 77 minuten. Vanaf 6 jaar. Te zien vanaf: 17 december. Lieflijk geanimeerd avontuur waarin een negenjarig meisje een familiegeheim ontdekt.

Spongebob op piratenpad. Regie: Derek Drymon. 89 minuten. Vanaf 6 jaar. Te zien vanaf: 25 december. Animatiefiguur Spongebob gaat achter de Vliegende Hollander aan.

In knap ‘Julian’ trouwen twee vrouwen in elk land waar dat legaal is

Recensie Drama

Julian. Regie: Cato Kusters. Met: Laurence Roothoof, Nina Meurisse. Lengte: 91 minuten.

●●●○○

Tristan Theirlynck

AMSTERDAM

Geliefden Fleur (Nina Meurisse) en Julian (Laurence Roothoof).

Boom te trouwen. Waar? Vrienden opperden de gebruikelijke droomlocaties: Griekenland, Italië? Geen opties. Daar mochten twee mensen van hetzelfde geslacht niet trouwen.

Fleur en Julian hadden maar keuze uit 22 landen voor hun huwelijk. Zo ontstond het project 22. Pierets en

Boom zouden de wereld rondgaan en trouwen in elk land waar dat mocht. Positief activisme: vieren wat mag terwijl je aandacht vraagt voor wat niet mag. Ze verkochten al hun spullen en gingen op reis. Maar de tournee stopte al na New York, Amsterdam, Antwerpen en Parijs. Boom

werd gediagnosticeerd met een agressieve vorm van kanker en overleed enkele maanden later.

Julian had vrij rechtdoorzee verfilmd kunnen worden. Maar Kusters vertelt het verhaal virtuoos, in herinneringen, verwarringen, camcorderbeelden, inkijkjes, flashbacks en -forwards; tijdslagen die als golven over elkaar heen glijden. Kusters verkiest momenten met grote symboliek boven ‘de emotionele uitbarsting’: de helrode achterlichten van een ambulance, het ochtendlicht van een nieuwe, meedogenloos korte dag, een bed dat maar aan één kant beslapen is. Het verhaal krijg je mee in de kieren tussen de emoties. De filmstijl is daardoor troebel als de rouw die over je heen rolt als een mistbank.

Die collageachtige stijl geeft Kusters verder ook de vrijheid om meer op thematiek te focussen. Maakbaarheid loopt als rode draad door de beelden. De wereld legt beperkingen op, maar Fleur en Julian zijn vastbesloten alle vrijheid die ze hebben te benutten. En te vergroten. Dat zit in

project 22, maar ook in het feit dat Julian niet met haar geboortenaam door het leven gaat. Of in de scène dat Julian haar afgeschoren hoofdhaar als baard op het gezicht plakt tijdens een avond uit. De grootste spanning in *Julian* ontstaat wanneer Fleur en Julian aanlopen tegen iets dat niet maakbaar is. Ziekte, dood. Daar kan Fleur niet tegenop telefoneren.

Maar de stijl van de film heeft ook tekortkomingen. De focus op emotie en thematiek gaat wat ten koste van het verhaal. Na een uur bevat de plot geen verrassingen meer, en beginnen de beelden repetitief te worden. Het uitzonderlijke project 22, en de media-aandacht die wereldwijd ontstond, sneeuwt wat onder.

Aan het einde keert *Julian* terug bij dat positieve activisme. Bij de aftiteling verschijnt de tekst: „Acht jaar na de start van project 22 is het homohuwelijk legaal in 39 landen.” Je hoort de stem van Fleur Pierets in je achterhoofd: ‘Het kunnen er ook 196 zijn.’ Nog 157 te gaan.

Een ongrijpbare en hallucinante allegorie uit Japan

Recensie Animatie

Angel's Egg. Regie: Mamoru Oshii. Lengte: 72 min.

●●●●●

André Waardenburg

AMSTERDAM

Beeld uit ‘Angel’s Egg’.

heeft hij kwaad in de zin? Op haar terugkerende vraag „wie ben jij?” krijgt ze nooit antwoord.

Veertig jaar geleden zag *Angel’s Egg* van Mamoru Oshii het licht, een

anime die hij maakte in samenwerking met illustrator Yoshitaka Amano. De raadselachtige cultfilm kwam indertijd nauwelijks uit de kosten, maar wordt nu in een gerestaureerde

versie voor het eerst buiten Japan uitgebracht: een mooi eerbetoon aan de makers. Beiden braken later door met respectievelijk de cyborgklassieker *Ghost in the Shell* (1995) en het artwork voor de game *Final Fantasy* (1987-1994). Oshii gaf in interviews toe dat hij zelf niet precies wist waar zijn mysterieuze anime over ging. Als jongeman was hij geïnteresseerd in het christendom, *Angel’s Egg* zit dan ook vol bijbelse symboliek. Verbergen de zwachtels van de jongen zijn stigmata? Waarom vertelt hij het meisje het verhaal van Noachs Ark? Is de zondvloed al geweest?

Angel’s Egg is krachtvoer voor hongere exegeten. De bijbelse dimensie is het exploreren waard, de fraaie muziek van componist Yoshihiro Kanno, vol hemelse koren, levert steunbewijs. Maar *Angel’s Egg* schreeuwt ook om jungiaanse droomanalyse en filosofische duiding. Een schaduwwereld à la de grot van

Plato speelt een rol in de plot, met mannen die met harpoenen in de aanslag vergeefs jagen op vissen waarvan slechts de schaduwen sierlijk over een rij huizen glijden – sowieso een onvergetelijke surreële sequentie.

Hiermee komen we op een andere invalshoek, die van de esthetiek. Los van de inhoud kun je *Angel’s Egg* simpelweg ondergaan als opeenvolging van magnifieke beelden, een hallucinante trip van zeventig minuten. Je kunt daarnaast nog beargumenteren dat het een metafilm is over de essentie van animatie, met beelden die soms stilgezet worden, waarna ze weer leven ingeblazen krijgen. Vanuit deze optiek is *Angel’s Egg* een film over beweging, (spaarzaam) kleurgebruik en perspectief. Van wind door haren tot versteende engelenfossielen, en van monochrome beelden tot onheilswangere rode lichten. Ongrijpbaar misschien, maar o zo schitterend.

Robert de Hoog speelt rechercheur Martin Oudkerk. BEELD VIDEOLAND

INTERVIEW **ROBERT DE HOOG** SHOWRUNNER EN ACTEUR

‘Sleepers’ laat zien: ontsnappen uit de onderwereld is bijna onmogelijk

‘Sleepers’ op Videoland is na twee jaar terug met een derde seizoen. Maker en hoofdrolspeler Robert de Hoog laat zijn corrupte agent Martin Oudkerk vechten tegen een wereld die hem niet meer loslaat.

Pippen Sardjoë

AMSTERDAM

In de jaren zeventig en tachtig ging het gerucht dat Klaas Bruinsma, de godfather van de Nederlandse drugshandel, jonge jongens ronselde om naar de politie-academie te sturen. Eenmaal binnen het korps zouden zij vertrouwelijke informatie doorspelen naar de drugsbaron. Deze jonge infiltranten worden ook wel ‘sleepers’ genoemd: mollen die jarenlang onopgemerkt binnen het politieapparaat werken.

In de gelijknamige serie van Robert de Hoog (1988) is te zien hoe de corrupte agent Martin Oudkerk, gespeeld door De Hoog zelf, steeds dieper verstrikt raakt in zijn rol als sleeper. Niet alleen het succes van de eerste twee seizoenen, maar ook de enorme cliffhanger – heeft Willem (Teun Kuilboer), Martins criminele jeugdvriend, de moordaanslag overleefd? – baande de weg voor het derde seizoen. Daarin zet Martin alles op alles om de onderwereld achter zich te laten en zijn gezin te beschermen. Maar ontsnappen blijkt vrijwel onmogelijk en de enige uitwegen zijn meestal vermoord worden of de gevangenis ingaan. „Martin moet om eruit te komen de onderwereld omarmen en zich ertoe verlagen”, vertelt De Hoog aan *NRC*. „Dat is het vraagstuk dit seizoen. Is hij bereid bloed aan zijn handen te krijgen? Eigenlijk is er geen andere optie.”

Het derde seizoen liet twee jaar op zich wachten, een bewuste keuze van de schrijver en acteur, die eerder een grote rol had als het personage Tatta in de misdaadreeks *Mocro Maffia*. „Ik dacht oké, we hebben twee heel succesvolle seizoenen gemaakt en we kunnen nu doorgaan op een idee dat werkt. Maar ik wilde mezelf opnieuw uitvinden en verdieping toevoegen”, zegt hij. „Dit seizoen is veel psychologisch geworden, veel meer een schaakseizoen.”

Grof geweld

De drang van agent Martin om zijn gezin veilig te houden staat centraal, maar „de tragiek van die wereld is dat als je er eenmaal in zit, je er nooit meer uitkomt”, aldus De Hoog. „En ik vind het interessant om daarover te schrijven, over een empathisch iemand die dit allemaal helemaal niet wil. Dat is toch iets heel anders dan de archetypische crimineel die gewoon slecht is. Neem het personage van Pierre [Bokma], *he doesn’t give a fuck*. Hij zou iemand zo neerknallen en daarna rustig een koffie bestellen.” Wilde schietpartijen, afgehakte hoofden en tongen die uit monden worden gesneden, *Sleepers* schuwt niet als *Mocro Maffia*, grof geweld niet. Dat gebeurt immers ook in het recht, en bovendien wil De Hoog iets maken dat schuurt. Geweld dat hem te ver gaat om in de serie te verwerken is er niet. Maar: „In het eerste seizoen werd er heel veel met kanker gescholden. Dat had ik erin omdat die gasten

echt zo praten. Maar het is zo vervelend en onnodig. Ik worstelde ermee en toen mijn vrouw vroeg waarom ik het niet gewoon helemaal wegliet, heb ik het er meteen uitgehaald. Het is en zal nooit meer te horen zijn in producties waar ik showrunner van ben. Ook geweld kan als onnodig gezien worden. Maar het hoort wel echt bij een politiecrimiserie. En als ik van iedereen terug zou krijgen dat het te heftig is, dan heb je als filmmaker de kans om het eruit te halen of er een andere draai aan te geven.”

„Tijdens het schrijven ben ik zo veel aan het googelen naar moordzaken en hoe mensen onthoofd kunnen worden. We hebben groepschats met alle *creatives* met voorbeelden van afgehakte handen. Ik hoop maar dat niemand onze telefoons monitort”, zegt De Hoog grinnikend. „Dan denken ze echt, wie zijn deze mensen. Waarom vinden we deze wereld zo interessant? Het is toch een soort fascinatie.”

Obsessies

De vader van De Hoog werkte vroeger bij de zakelijke leiding van de politie van Amsterdam en kreeg veel te maken met corrupte agenten. „De verhalen die hij vertelde biologeerden mij helemaal. Jaren later las ik in de kranten over de processen tegen Willem Holleeder en de platte petten [corrupte agenten]. Er werd toen weer een soort kinderfascinatie in mij aangewakkerd. Ik kan wel geobsedeerd raken door onderwerpen.”

Of al zijn obsessies zo luguber zijn? De Hoog moet lachen. „Nee hoor, want ik bak ook heel veel koekjes. Daar kan ik helemaal in doorslaan. En een tijdje terug zuurdesembroden waar ik tot twee uur ’s nachts voor in de keuken stond. Ik heb dit als acteur ook voor rollen in bijvoorbeeld Shakespeare-toneelstukken gehad. Als ik een rol speel of schrijf wil ik gewoon alles weten, en daarvoor moet je je er helemaal in verdiepen.”

Het eerste en een deel van het tweede seizoen schreef De Hoog samen met schrijver en rechercheur Simon de Waal, en het nieuwe seizoen met scenarioschrijver en acteur Martin van Steijn. Met realisme als belangrijkste ijkpunt van de serie zoeken de schrijvers vooral de rauwheid op die zo karakteristiek is voor het criminele milieu. De Hoog: „Denk dan aan parkeerplaatsen in de bossen. Of een grimmig tankstation. Geen plekken waar Jetten en Bontenbal de formatie aan het bespreken zijn.”

„Ik denk dat wij ons onderscheiden doordat we zo realistisch zijn. En het spel maakt echt uit - alle veren voor de cast, daar ben ik heel trots op. Soms wordt weleens gezegd ‘on-Nederlands goed’, maar we moeten ophouden het als on-Nederlands te kwalificeren als een Nederlandse film of serie goed is. Het is gewoon Nederlands goed.”

Sleepers seizoen 3. Vanaf vrijdag 12 december, Videoland.

COLOFON

Mediahuis NRC BV

Hoofdredacteur:
Patricia Veldhuis
Algemeen directeur:
Dominic Stas

Redactie

Vragen, opmerkingen
of suggesties?
Mail naar
redactie@nrc.nl of ga
naar nrc.nl/contact.
Postadres: Postbus 20673,
1001 NR Amsterdam,
t.a.v rubriek, redactie of
persoon.
T: **020 - 755 3000**
(algemene nummer)

Ingezonden brieven

Reageren op artikelen?
Stuur maximaal 250 woorden naar **opinie@nrc.nl**.
Vermeld naam, adres en
tel. nummer.

Advertenties

T: **020 - 755 3049**,
E: **sales@nrc.nl**,
W: **adverteren.nrc.nl**

Familieberichten

T: **020 - 755 3052**
E: **familieberichten@nrc.nl**

NRC Webwinkel

E: **klantenservice@nrcwebwinkel.nl**

Bezorging en abonnementen

Wij streven ernaar *NRC* te bezorgen voor 7.00 uur, op zaterdag voor 9.00 uur.
W: **nrc.nl/service**,
T: **088-572 0572**
(ma-vr 8.00-17.00, za 9.00-13.00)

Omvang persoonsgegevens

Mediahuis NRC BV legt van abonnees en gebruikers van online dienstverlening gegevens vast voor de uitvoering van een (abonnee)overeenkomst en/of het verlenen van diensten. Deze gegevens kunnen worden gebruikt om u te informeren over relevante producten en diensten van Mediahuis NRC BV (zie ook [nrc.nl/privacyverklaring](#)). Afmeldingen kan via [privacy@nrc.nl](#).

Auteursrecht

© NRC, 2025. Alle auteursrechten en databankrechten ten aanzien van (de inhoud van) deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden. Deze rechten berusten bij Mediahuis NRC BV c.q. de betreffende auteur.
Zie voor de volledige tekst: [nrc.nl](#)

Zo leest u de NRC waardering

●●●●● buitengewoon
●●●●○ zeer goed
●●●○○ goed
●●○○○ matig
●○○○○ zwak

Het mysterie van de verdwenen beeldhouwer Anatol Ludwig Stiller

Recensie Boekverfilming

Stiller. Regie: Stefan Haupt. Met: Albrecht Schuch, Sven Schelker, Paula Beer, Max Simonischek. Lengte: 99 min.

●●○○○

André Waardenburg

AMSTERDAM

Paula Beer als Julika en Albrecht Schuch als White/Stiller, in ‘Stiller’.

gelijk Anatol Ludwig Stiller is, een beeldhouwer die meevocht in de Spaanse Burgeroorlog en spioneerde voor de Russen. Hij wordt in Zürich

gevangengezet, in afwachting van forensisch bewijs dat voor eens en altijd zijn identiteit moet vaststellen. Omdat de handeling zich begin ja-

ren vijftig afspeelt, gaat dat nog niet zo makkelijk als nu, met dna-onderzoek. De politie contacteert dan ook zijn vrouw, balletlerares Julika (Paula Beer, nu ook in de bioscoop te zien in Christian Petzold's *Miroirs No. 3*). Zij herkent haar echtgenoot, die haar jaren geleden verliet en sindsdien spoorloos verdween, maar White blijft ontkennen dat hij Stiller is. Tegen een goedgelovige cipier vertelt hij sterke verhalen over zijn tijd in de Verenigde Staten. En hoe komt hij toch aan dat litteken bij zijn oor?

Dat Haupts bewerking meer over mannelijkheid gaat dan over identiteit – met Stiller die vaak wat cliché-billing in de spiegel staart – is een te billijken keuze. De verbitterde beeldhouwer Anatol Stiller durfde in

de Spaanse Burgeroorlog niet op fascisten te schieten, waarover een vriend zich jaren later nog steeds vrolijk maakt. En dat krenkt de kwetsbare kunstenaar keer op keer. Komt zijn artistieke frustratie bovendien niet voort uit een gefnuikte mannelijkheid? Stiller is namelijk jaloers op het succes van Julika als balletdanseres, wat zijn toch al fragiele ego niet sterker maakt.

Het zijn aardige aanzetjes tot duiding van waarom Stiller zich opnieuw zou willen uitvinden, desalniettemin stelt Haupts boekverfilming teleur. Van een rijke roman maakte hij een verzorgd aangeklede, maar tamelijk oppervlakkige film die uiteindelijk slechts draait om de banale vraag of White nou Stiller is of niet.

Alle ruimte voor jouw ambitie

Zet je volgende carrière stap met YER

Detachering • **Recruitment** • Consultancy

Scan de QR-code en
bekijk alle vacatures
www.yer.nl/nrc

Site Controller FP&A (omgeving West-Brabant/Zeeland)

Bedrijf | Zelfstandig en succesvol onderdeel van een internationale chemische onderneming met innovatieve producten voor uiteenlopende industrieën. Informele en korte communicatielijnen met ruimte voor initiatief.
Functie | Als Site Controller ben je de financiële business partner voor het MT van een tweetal fabrieken. Je signaleert risico's en kansen, leidt verbeterprojecten en tilt processen naar een hoger niveau. Jij coördineert de budgettering, analyseert kosten, bewaakt de voorraadwaardering, geeft inzicht via rapportages en stuurt op efficiency en besparingen.

📍 omgeving West Brabant en Zeeland 📁 Chemicals
🎓 Hbo/wo 📅 +5 jaar 💰 Prima salarispakket + bonus + auto

Contactpersoon YER:

Peter Jeurissen, +31 6 454 006 89

Manager Projecten

Bedrijf | Heijmans bouwt aan de contouren van morgen. Met kennis en kunde creëren ze plekken waar mensen prettig wonen, werken en verbinden. Innovatie en kwaliteit staan centraal in hun strategie naar 2030. **Functie** | Als Manager Projecten stuur je op tactisch en strategisch niveau alle projecten binnen regio Zuid-West aan. Je bouwt aan een organisatie die klaar is voor grotere, uitdagendere opdrachten en zorgt voor een cultuur waarin samenwerking, kwaliteit en ontwikkeling centraal staan.

📍 Rotterdam 📁 Construction 🎓 Hbo
📅 +10 jaar 💰 € 8.000 - € 9.500/maand

Contactpersoon YER:

Dagmar Schenkel, +31 6 292 391 76

2 x Sales Account Manager

Company | Stegra is leading the green transition with innovative, sustainable solutions in traditional steel markets. By 2030, they plan to produce 5 million tonnes of green steel annually in a fully sustainable plant. **Function** | To support their growth, we are looking for two Sales Account Managers (automotive and industry) to strengthen customer relationships and lead the green transition in steel. The Account Manager will build a strong sales funnel of prospective customers who value CO2-free steel and manage pre-sale negotiations and expectations.

📍 Hybride 📁 Industry 🎓 Bachelor
📅 +5 years 💰 €80,000 - €90,000

Contact person YER:

Karen Bausch, +31 6 292 392 02

COO

Bedrijf | Eternal Sun maakt zonlicht. Als wereldleider in testapparatuur voor zonnepanelen biedt het bedrijf geavanceerde zonnesimulatoren en inspectiediensten aan topklanten wereldwijd. **Functie** | Als COO ben je verantwoordelijk voor het optimaliseren van de operationele prestaties van Eternal Sun. Je leidt de transitie van schaalvergroting naar innovatie gedreven groei, waarbij snelheid, flexibiliteit en samenwerking centraal staan. Je speelt een sleutelrol in het realiseren van ambitieuze omzetdoelstellingen en het versterken van de internationale positie.

📍 Den Haag 📁 High Tech 🎓 Master
📅 +10 jaar 💰 Uitstekende arbeidsvoorwaarden

Contactpersoon YER:

Victor Latumahina, +31 6 292 392 36

YER. Al bijna 40 jaar specialist in topfuncties binnen het hogere segment.

YER
ambitions in motion